

In OVERWEGINGEN worden de meest uiteenlopende thema's mbt het bouwen en architectuur aan de orde gesteld. Van tijd tot tijd worden nieuwe thema's geplaatst, met de intentie om uiteindelijk te komen tot een overzicht over het bouwen en architectuur, getiteld "*Overwegingen*". De essentie van deze thema's is samengebracht in een essay op pagina OVER.

Feitelijk vormen de onderstaande thema's één geheel; het is dan ook onvermijdelijk dat er een aantal aspecten meerdere keren aan de orde komen en relaties met elkaar hebben. Alle thema's zijn afgestemd op de visie van NOVIOTECTO.

In een onwillekeurige volgorde wordt aan de orde gesteld:

1. GENIUS LOCI
2. DUURZAAMHEID
3. VERSCHIJNINGSVORM en MATERIALISERING
4. TYPOLOGIE, PATRONEN en ELEMENTEN
5. ORNAMENTEN en VERSIERING
6. SPIRITUALITEIT
7. GEOMANTIE
8. UNICITEIT
9. LE CORBUSIER en mijn zoektocht
10. CULINAIR
11. STEDEBOUW - haar STICHTING
12. TRANSFORMATIE in het bouwen en architectuur / stedenbouw
13. BOUWKUNST, BAUKUNST, BYGGEKUNST, BYGGNADSKONST, ARCHITECTUUR, ARCHITECTURE, ARQUITECTURA, ARCHITETTURA, ARCHITEKTUR, ARKITEKTUR
14. HEINRICH TESSENOW - HAUSBAU und DERGLEICHEN
15. M'ZAB: een bijzondere cultuur in de woestijn
16. BIDONVILLES, SHANTYTOWNS, FAVELAS...SLOPPENWIJKEN....

17. HET DETAIL in het bouwen en architectuur
18. LANDSCHAP en ARCHITECTUUR
19. AUTONOMIE of AFSTEMMING
20. ENERGIEWERKING (zie ook thema 37.)
21. MANIFEST wetenschap geworteld in spiritualiteit
22. WERELDBEVOLKING en ARCHITECTUUR
23. DE TRIADE van VITRUVIUS en de 7 ASPECTEN als levende structuur
24. NOVIOTECTO en ONTWIKKELING
25. ASPIRATIE en NAVOLGING
26. NOVIOTECTO in de PRAKTIJK
27. De SCHIJN van CONTINUITEIT
28. MAATSYSTEMATIEK, ABSTRACTIE en de uitwerking in het BOUWWERK
29. NEW URBANISM: een verkapt MODERNISME
30. ARCHITECTUUR als PROCES in de TIJD
31. ARCHITECTUUR, CULTUUR en MAATSCHAPPELIJKE WERKING
32. INHEEMSE BOOMSOORTEN die UITHEEMS BLIJKEN
33. REPRESENTATIE en ARCHITECTUUR
34. TIJD en ERFGOED
35. AFSTEMMING CONFRONTEERT
36. OORSPRONG van een FASCINATIE
37. ENERGIEWERKING in ARCHITECTUUR (vervolg thema 20.)
38. Rem Koolhaas en NOVIOTECTO
39. AI en het BOUWPROCES
40. WANNEER POËZIE ONTSTAAT

41. Over ARCHITECTUUR als PROCES van AFSTEMMING

42. Over JAVAANSE ARCHITECTUUR en AFSTEMMING

43. LEEFBAARHEID - Over wens en consequentie

44. ARCHITECTUUR in GEBRUIK

45. DE CRISIS van de AANDACHT

1. GENIUS LOCI

De term **GENIUS LOCI** vindt zijn oorsprong in de Romeinse oudheid. In de Romeinse religieuze beleving bezat iedere plaats een eigen beschermgeest — de *genius loci*. Deze geest werd gezien als de werkzame kracht van de plek zelf: een aanwezigheid die het karakter, de vruchtbaarheid en het welzijn van de plaats bepaalde. Bij het stichten van een nederzetting of het bouwen van een huis werd deze geest erkend en geëerd. Bouwen betekende daarom niet alleen ingrijpen in het landschap, maar ook het aangaan van een relatie met de geest van de plek.

Binnen de visie van NOVIOTECTO wordt GENIUS LOCI begrepen als het specifieke en werkzame karakter van een plek. Elke locatie draagt een eigen samenhang van natuurlijke, culturele en spirituele krachten in zich. Bouwen is daarom nooit een neutrale handeling, maar altijd een ingreep in een bestaande orde.

In de twintigste eeuw werd het begrip opnieuw onder de aandacht gebracht binnen het architectuurdiscours. De Noorse architect en architectuurtheoreticus **Christian Norberg-Schulz** gebruikte de term om het karakter van een plaats te beschrijven en om architectuur opnieuw te verbinden met landschap en betekenis. De Italiaanse architect **Aldo Rossi** introduceerde een verwant begrip met zijn gebruik van het woord **locus**, waarmee hij de unieke relatie tussen plaats, herinnering en stedelijke vorm aanduidde.

Opmerkelijk is dat beide auteurs het fenomeen vooral **benoemen**, maar de werking ervan nauwelijks verklaren. Rossi erkent dit zelfs expliciet: de locus kan worden herkend en beschreven, maar onttrekt zich aan een exacte analyse.

In traditionele culturen was deze orde echter vanzelfsprekend onderdeel van het bouwen. De situering van nederzettingen en bouwwerken werd afgestemd op aarde en kosmos, op landschap, energie en gebruik. Het bouwen had naast een pragmatische functie altijd een spirituele intentie: het zoeken naar harmonie tussen mens, plek en omgeving.

In de moderne westerse architectuur is dit besef grotendeels verdwenen. GENIUS LOCI wordt nog wel benoemd, maar vaak gereduceerd tot uiterlijke context of sfeer. De diepere werking van de plek blijft buiten beschouwing, terwijl juist daar betekenis en leefbaarheid ontstaan.

NOVIOTECTO keert terug naar een benadering waarin GENIUS LOCI het vertrekpunt vormt. Niet het ontwerp bepaalt de plek, maar de plek geeft richting aan het bouwen. Architectuur ontstaat door

afstemming: van intentie, vakmanschap en werking. Elke ingreep kan de kwaliteit van een plek versterken, verstoren of transformeren.

Bouwen betekent altijd verstoren. De essentie ligt in de zorgvuldigheid van die verstoring. Door de klassieke triade van schoonheid, doelmatigheid en stevigheid als samenhang te hanteren, kan architectuur bijdragen aan een leefbare en betekenisvolle omgeving.

GENIUS LOCI vraagt geen stilistische vertaling, maar aandacht, erkenning en respect. Wie leert bouwen vanuit de geest van de plek, bouwt in relatie tot mens, natuur en kosmos.

Waar Norberg-Schulz en Rossi het fenomeen vooral hebben **benoemd en beschreven**, probeert NOVIOTECTO het opnieuw **praktisch werkzaam te maken in het bouwen zelf**, als een proces van voortdurende afstemming tussen mens, plek en tijd.

2. DUURZAAMHEID

Binnen NOVIOTECTO is duurzaamheid geen doel, geen strategie en geen label.

Zij is een gevolg.

Leefbaarheid is de maat.

Niet als ideaal, maar als toetssteen: een omgeving die het leven niet draagt, kan niet duurzaam zijn.

Wanneer bouwen wordt benaderd vanuit afstemming tussen mens, natuur en plaats, is het expliciet benoemen van duurzaamheid overbodig. Zorgvuldigheid, vakmanschap en respect zijn daarin reeds besloten.

De natuur toont dat duurzaamheid geen technisch vraagstuk is, maar een kwestie van logica. Natuurlijke systemen zijn efficiënt, lokaal geworteld en voortdurend in transformatie. Tijdelijkheid is geen tekort, maar onderdeel van continuïteit. Wat leeft, verandert. Wat verandert, blijft.

Architectuur die uit deze logica voortkomt, kan verouderen, transformeren en zich aanpassen zonder haar betekenis te verliezen. Zij hoeft niet beschermd te worden tegen de tijd; zij werkt met de tijd.

Dat in het huidige discours energietransmissie centraal staat — isolatiewaarden, luchtdichtheid, installaties, opwekking en reductie — is begrijpelijk binnen een systeem dat afhankelijk is van economische en geopolitieke energiestromen.

Maar traditionele bouwwerken beoordelen op hedendaagse rekenmodellen is een onzuivere vergelijking. Het is even onlogisch als eisen dat een oude man de 100 meter in minder dan negen seconden moet lopen.

Traditionele bouwsystemen ontstonden binnen andere energetische en maatschappelijke omstandigheden. Hun logica lag in massa, oriëntatie, schaduw, ventilatie en materiaalgebruik. Niet maximale isolatie, maar evenwicht.

Wanneer energievoorziening verschuift naar lokaal beschikbare of hernieuwbare bronnen, verandert het perspectief. Dan wordt de vraag niet hoe een gebouw zo hermetisch mogelijk wordt afgesloten, maar hoe massa, opening, materiaal, techniek en gebruik logisch op elkaar worden afgestemd.

Techniek kan noodzakelijk zijn, maar zij blijft ondersteunend. Nooit leidend.

Het duurzaamheidsdiscours

Dat duurzaamheid vandaag expliciet moet worden benoemd, is geen teken van vooruitgang, maar een symptoom.

De westerse duurzaamheidsbenadering is veelal:

- technocratisch
- complex
- afhankelijk van zware installaties
- gebaseerd op externe certificering

Duurzame maatregelen worden toegevoegd aan gebouwen die in hun opzet niet duurzaam zijn. Het bouwwerk blijft een autonoom object, terwijl juist aanpasbaarheid, eenvoud en lokale verankering gevraagd worden.

Wat als duurzaam wordt gepresenteerd, blijkt vaak een correctie op eerdere ontwerpfouten.

In bredere zin geldt hetzelfde voor het maatschappelijke duurzaamheidsdiscours. Duurzaamheid wordt besproken in termen van CO₂, energieprestatie en techniek,

en vervangt daarmee ongemerkt de vraag naar leefbaarheid.

Wat niet meetbaar is, verdwijnt uit beeld —

en juist daar bevindt zich de kwaliteit van het dagelijks leven.

Een omgeving kan technisch duurzaam zijn en toch niet leefbaar. Zij kan energiezuinig zijn en tegelijk vervreemdend.

Wanneer duurzaamheid wordt losgekoppeld van dagelijks gebruik, menselijke maat en betekenis, verliest zij haar grond.

Duurzaamheid en leefbaarheid

Leefbaarheid is geen onderdeel van duurzaamheid.

Zij is de voorwaarde waaronder duurzaamheid betekenis krijgt.

Een omgeving die niet gedragen wordt, die niet wordt onderhouden, die niet wordt gewaardeerd, is per definitie niet duurzaam — ongeacht haar technische prestaties.

Duurzaamheid zonder leefbaarheid is behoud zonder betekenis.

Leefbaarheid zonder zorg is kortstondig.

Echte duurzaamheid ontstaat in de intentie:

in het kiezen van lokale materialen,

in kennis van hun eigenschappen,

in robuuste detaillering,

in ruimte die zich laat aanpassen.

Niet door labels of certificaten, maar door logische afstemming tussen materiaal, gebruik en omgeving.

Techniek is ondersteunend, nooit leidend.

De rol van de architect

Duurzaamheid is geen individuele opgave van de architect, maar een collectieve verantwoordelijkheid binnen het bouwproces. Zij maakt zichtbaar dat bouwen geen autonome daad is, maar samenwerking.

Daarmee verschuift de rol van de architect:

van vormgever naar afstemmer,

van bedenker naar verantwoordelijke deelnemer.

Binnen NOVIOTECTO wordt duurzaamheid daarom niet als marketingbegrip gebruikt. Wat juist gebouwd is, hoeft niet duurzaam genoemd te worden — het is het reeds.

Tot slot

Duurzaamheid begint met intentie én bewustzijn.

Zonder de intentie en het bewustzijn om mens, natuur en plaats in afstemming te brengen, wordt duurzaamheid onvermijdelijk een kortzichtig instrument dat ingrepen legitimeert die het landschap en het leven aantasten.

Duurzaamheid corrigeert wat misgaat.

Leefbaarheid voorkomt dat het misgaat.

3. VERSCHIJNINGSVORM en MATERIALISERING

Binnen de benadering van NOVIOTECTO zijn verschijningsvorm en materialisering geen autonome ontwerpopgaven, maar dragers van betekenis. De manier waarop een gebouw wordt vormgegeven en gebouwd, bepaalt hoe het wordt begrepen, gebruikt en door de samenleving gewaardeerd.

Daarbij speelt ook de **energiewerking van architectuur** een rol. Vorm, proportie, materiaal en detail bepalen niet alleen het uiterlijk van een gebouw, maar ook hoe een ruimte wordt ervaren. De energiewerking van vorm, van materialen en zelfs van de intenties waarmee gebouwd wordt, beïnvloedt hoe een plek wordt beleefd: als rustig of onrustig, als samenhangend of fragmentarisch, als uitnodigend of afstandelijk.

Verschijningsvorm en materialisering zijn daarom niet alleen esthetische keuzes, maar factoren die bijdragen aan de werking van een gebouw binnen het veld waarin het staat.

Een vergelijking tussen modernistische en traditionele bouwwerken maakt dit scherp zichtbaar. Traditionele gebouwen tonen dat betekenis niet ontstaat uit pretentie of originaliteit, maar uit samenhang: tussen vorm, materiaal, klimaat, gebruik en tijd. Zij zijn gebouwd vanuit een logische vormtaal die door generaties heen herkenbaar en leesbaar is gebleven, en daardoor kan transformeren zonder haar karakter te verliezen.

De modernistische benadering daarentegen richt zich vaak op het gebouw als autonoom object. Vorm wordt een doel op zich, materialisering een technisch experiment. Duurzaamheid, innovatie en expressie worden toegevoegd aan een ontwerp dat in zijn basis niet is afgestemd op klimaat, gebruik of veroudering. Het resultaat is een architectuur die snel betekenis verliest en zich moeilijk laat aanpassen.

NOVIOTECTO stelt dat publieke gebouwen in het bijzonder een verantwoordelijkheid dragen. Architectuur die vooral wil “scoren” in artistieke of intellectuele zin, verliest haar relatie met de samenleving. Maakbaarheid heeft alleen waarde wanneer zij voortkomt uit begrip van hoe een gebouw werkt — niet uit de aanname dat het zal moeten werken.

Traditie wordt binnen NOVIOTECTO niet gezien als stilstand, maar als overdracht van kennis en kunde. Zij erkent verschillen, laat transformatie toe en biedt ruimte aan vernieuwing zolang die logisch voortkomt uit context en gebruik. Moderniteit is daarin geen tegenhanger, maar slechts een mogelijk vernieuwend aspect. Vernieuwing heeft alleen betekenis wanneer zij dienstbaar is aan werking en leefbaarheid.

Het onderscheid tussen traditioneel en modern is daarmee geen kwestie van tijd, maar van afstemming. Architectuur die betekenisvol is voor mensen, kan tijdloos zijn of op natuurlijke wijze veranderen. Architectuur die dat niet is, veroudert snel — ongeacht haar ambitie.

Verschijningsvorm en materialisering zijn dus geen stilistische keuzes, maar **culturele en morele posities**. Zij tonen of een gebouw werkelijk is afgestemd op de mens en zijn omgeving — niet alleen in vorm en techniek, maar ook in de energiewerking die een plek voelbaar maakt.

4. TYPOLOGIE, PATRONEN en ELEMENTEN

Werkende structuren binnen NOVIOTECTO

Binnen de benadering van NOVIOTECTO zijn typologie, patronen en elementen geen vaste vormen, geen stijlen en geen esthetische voorkeuren. Zij vormen een werkend ordeningskader waarmee menselijke behoeften, gebruik, klimaat, symboliek en tijd worden gestructureerd. Hun betekenis ligt niet in hun uiterlijk, maar in hun werking.

Zij ontstaan niet door imitatie of ideologie, maar door herhaling, ervaring en aanpassing over generaties. Wat blijft bestaan, blijft bestaan omdat het functioneert — niet alleen technisch, maar sociaal, ruimtelijk en cultureel.

Typologie – continuïteit in verandering

Typologie verwijst niet naar het kopiëren van een model of het reproduceren van een historisch beeld. Een type is geen vorm, maar een onderliggende ruimtelijke gedachte die richting geeft aan gebruik en organisatie.

Een type is duurzaam omdat het zich kan transformeren zonder zijn structuur te verliezen. Het bezit een interne logica die nieuwe invullingen kan opnemen. Zo ontwikkelt de hofwoning zich door de eeuwen heen in uiteenlopende culturele contexten, terwijl haar kern — een geordende verhouding tussen binnen en buiten — herkenbaar blijft. Het stadion is geen nostalgische verwijzing naar het amfitheater, maar een voortzetting van het collectieve principe van concentrische toeschouwersruimte. Stations en luchthavens zijn nieuwe typologieën die voortkomen uit veranderde mobiliteit, maar zij blijven geworteld in het archetype van het knooppunt en de overgang.

Typologie is daarmee geen stilstand, maar georganiseerde evolutie.

Zij vormt de drager van transformatie.

Patronen – terugkerende menselijke handelingen

Waar typologie de ruimtelijke structuur aanduidt, beschrijven patronen de terugkerende menselijke handelingen en sociale situaties die deze structuren betekenis geven.

Patronen zijn geen ontwerpregels, maar beschrijvingen van werkingen:

- samenkomen rond een centrum
- zich terugtrekken in beslotenheid
- bewegen langs een duidelijke route
- verblijven in half-open overgangszones
- oriënteren op licht en beschutting

Zij ontstaan uit menselijke ervaring en herhalen zich in uiteenlopende culturen omdat zij geworteld zijn in basale ruimtelijke behoeften.

Een patroon kan niet exact worden vastgelegd in maatvoering alleen. Het werkt door verhoudingen, gradaties en relaties. Wanneer het wordt gereduceerd tot vorm, verliest het zijn kracht. Daarom zijn patronen leidend, maar nooit dwingend.

Architectuur krijgt betekenis wanneer zij deze patronen ondersteunt zonder ze te forceren — wanneer zij niet alles vastlegt, maar ruimte laat voor verblijf.

Elementen – dragers van ervaring

Elementen vormen de tastbare componenten van het bouwen: daken, muren, ramen, deuren, kolommen, hoven, trappen, loggia's, galerijen.

Zij zijn geen neutrale onderdelen, maar dragers van ervaring. Hun vorm is niet willekeurig, maar empirisch ontstaan in relatie tot:

- lichtinval
- klimaat
- materiaalgedrag
- menselijke maat
- symbolische betekenis

Een dak beschermt niet alleen; het markeert begrenzing en geborgenheid.

Een raam opent niet alleen; het reguleert zicht, licht en verhouding tussen privé en publiek.

Een hof is niet enkel leegte; het is klimaatmachine, ontmoetingsruimte en centrum tegelijk.

De waarde van elementen ligt niet in originaliteit of formele innovatie, maar in hun vermogen betekenis over te dragen en zich aan te passen aan nieuwe omstandigheden zonder hun essentie te verliezen.

Dynamiek en transformatie

Binnen NOVIOTECTO zijn typologie, patronen en elementen dynamisch. Zij hebben slechts betekenis zolang zij functioneren in relatie tot mens en plek.

Wanneer gebruik verandert, wanneer symboliek verschuift, wanneer technische mogelijkheden evolueren, transformeren bestaande typen of ontstaan nieuwe. Deze ontwikkeling vindt niet plaats door radicale breuk, maar door voortzetting en herinterpretatie.

Architectuur wordt daarmee geen stilstaand object, maar een proces dat zich uitstrekt over tijd. Het gebouw is niet het eindpunt, maar een moment in een langere ontwikkeling.

De breuk van de industrialisering

Met de opkomst van massaproductie en grootschalige prefabricatie verschuift de focus van werking naar reproduceerbaarheid. Typen worden gestandaardiseerde producten, elementen worden uitwisselbare componenten, patronen worden vervangen door logistieke efficiëntie.

Wat verloren gaat is niet techniek — techniek kan waardevol zijn — maar de relationele samenhang tussen type, patroon, element en plek.

Wanneer deze samenhang wordt losgelaten, ontstaat uniformiteit zonder worteling. Architectuur wordt dan serieproductie, losgekoppeld van culturele continuïteit en ruimtelijke betekenis.

Niet de schaal op zichzelf is het probleem, maar het verlies van afstemming.

Het kader van NOVIOTECTO

NOVIOTECTO beschouwt typologie, patronen en elementen als een open kader. Zij vormen geen voorschrift en geen stijlcanon. Zij zijn instrumenten om menselijke leefomgeving coherent te ordenen.

Hun kracht ligt in hun vermogen telkens opnieuw betekenisvol te worden — in relatie tot:

- de mens
- de plek
- het klimaat
- het materiaal
- de tijd

Architectuur wordt daarmee geen ideologisch statement en geen esthetische competitie, maar een zorgvuldig proces van ordening waarin continuïteit en vernieuwing elkaar niet uitsluiten.

Typologie biedt structuur.

Patronen geven richting aan gebruik.

Elementen maken ervaring tastbaar.

Samen vormen zij geen gesloten systeem, maar een levende grammatica van het bouwen.

5. ORNAMENTEN en VERSIERING

Binnen de visie van NOVIOTECTO zijn ornament en versiering geen toevoegingen, maar **wezenlijke uitdrukkingen van bouwen**. Zij ontstaan niet uit decoratieve wil, maar uit het maken zelf: uit materiaal, techniek, maat en gebruik. In die afstemming toont zich het vakmanschap.

In traditionele culturen groeiden ornamenten vanzelfsprekend uit het ambacht. Patronen ontstonden tijdens het maken en verduidelikten de aard van het materiaal, symboliek en de functie van het object of bouwwerk. Zonder pretentie, zonder uitleg. De mens herkende, begreep en beleefde deze afstemming intuïtief als harmonieus.

Ornamentiek vindt haar oorsprong in de essentie van het bouwen. Een bouwwerk is in wezen een gebruiksvoorwerp. Detaillering, overgangen en verhoudingen zijn daarom geen esthetische extra's, maar noodzakelijke schakels tussen materiaal, constructie en ruimte. In de klassieke bouwkunst — met name de Griekse tempelbouw — werd dit tot in de kern ontwikkeld. Ornament en symboliek waren daar onlosmakelijk verbonden met ritueel, betekenis en spiritualiteit.

Deze ornamentiek was geen versiering om de versiering, maar een drager van betekenis. Zij gaf uitdrukking aan het onbenoembare en verbond vakmanschap met kosmische en culturele orde. Het latere verlies van dit begrip leidde tot willekeurige toepassing en overdaad, waarop kritiek volgde. De afwijzing van ornament in de moderniteit was echter geen afwijzing van het wezen ervan, maar van haar onbegrip en misbruik.

NOVIOTECTO benadrukt dat ornament ook de **eigenheid van materialen** zichtbaar maakt. Overgangen, naden en reliëf tonen hoe materialen werken, verouderen en reageren. Traditioneel bouwen erkende deze

eigenschappen en gaf ze bewust vorm. De modernistische benadering daarentegen streeft vaak naar abstracte, gladde objecten waarin materialiteit en overgang worden ontkend.

Ornament en versiering zijn daarmee geen stijlkeuze, maar een houding. Zij tonen respect voor materiaal, vakmanschap en betekenis. In alle culturen — westers en niet-westers — vervullen zij deze rol. Waar ornament voortkomt uit maken, draagt zij bij aan herkenning, identiteit en leefbaarheid.

6. SPIRITUALITEIT

Binnen de visie van NOVIOTECTO is spiritualiteit geen afzonderlijk of zweverig fenomeen, maar een **onlosmakelijk onderdeel van het dagelijks leven**. Zij verwijst naar het onbenoembare: datgene wat niet volledig verklaard kan worden, maar wel ervaren, aangevoeld en herkend. Spiritualiteit is de verbinding met intuïtie en vormt de basis van betekenis en bezieling.

Bouwen en architectuur maken hier altijd deel van uit. Er bestaat geen niet-spiritueel bouwen. Elke ingreep in de leefomgeving heeft een uitwerking op harmonie of disharmonie. Spiritualiteit gaat daarbij niet over goed of fout, mooi of lelijk, maar over afstemming. Intentie, ethiek en vakmanschap bepalen of een bouwwerk bijdraagt aan samenhang en welzijn, of juist aan verstoring.

NOVIOTECTO beschouwt spiritualiteit niet als synoniem voor religie. Religie is één mogelijke, vaak dogmatische, uitdrukking ervan. Spiritualiteit overstijgt geloofssystemen en is alomtegenwoordig. Zij manifesteert zich in de relatie tussen mens, natuur en kosmos, en in de wijze waarop energie — harmonieus of disharmonisch — wordt gegenereerd en ervaren.

In traditionele culturen was deze samenhang vanzelfsprekend onderdeel van het bouwen. Iedere cultuur ontwikkelde haar eigen klassieke benadering, waarin orde, constructie en betekenis op elkaar waren afgestemd. De klassieke vormentaal in het Westen is daar één voorbeeld van, maar geen universeel of toekomstbepalend model. Wat deze benaderingen verbindt, is de aandacht voor werking: hoe materialen, krachten en vormen samenwerken zonder overbelasting of verspilling.

De modernistische bouwpraktijk heeft deze samenhang grotendeels losgelaten. Door abstractie, maakbaarheid en technisch forceren ontstaan constructies die permanent onder spanning staan — fysiek én energetisch. Vakmanschap wordt daardoor onvolledig en de uitwerking vaak disharmonisch.

NOVIOTECTO pleit niet voor een terugkeer naar één vormtaal, maar voor een herwaardering van spiritueel bewustzijn in het bouwen. Met juiste intentie, kennis en intuïtie kan ook een nieuwe vormtaal ontstaan. Essentieel is het openstaan voor leren — zowel uit de eigen traditie als uit niet-westerse culturen — en het erkennen dat architectuur pas betekenisvol wordt wanneer zij is afgestemd op het onbenoembare dat mens en omgeving verbindt.

7. GEOMANTIE

zie ook thema's 20 en 37.

Binnen de visie van NOVIOTECTO wordt geomantie erkend als een **wezenlijk inzicht in de relatie tussen mens, natuur en kosmos**. Geomantie gaat uit van de aanwezigheid en werking van krachten en energieën in de aarde, van de kosmos en hun invloed op menselijk handelen, gebruik en bouwen.

Elke plek kent een specifieke energiewerking. Deze kan harmonieus of disharmonisch zijn, afhankelijk van aardse, kosmische en door de mens veroorzaakte invloeden. Bouwen is daarom nooit een neutrale ingreep. Een bouwwerk versterkt, verstoort of transformeert de energetische kwaliteit van een locatie — bewust of onbewust.

In traditionele culturen was deze kennis vanzelfsprekend onderdeel van het bouwen. Vestigingsplaatsen en bouwwerken werden afgestemd op de aanwezige krachten van aarde en kosmos. Geomantie vormde daarmee een eerste voorwaarde voor leefbaarheid. De bouwmeester bezat deze kennis, of werd bijgestaan door een geomant. Het bouwen was niet alleen technisch en pragmatisch, maar ook spiritueel en collectief gedragen.

De moderne westerse cultuur heeft dit bewustzijn grotendeels verloren. Grootschalige ingrepen in landschap en stad, technologische systemen en abstracte bouwpraktijken hebben vaak een disharmonische uitwerking. Deze verstoring blijft meestal onopgemerkt, maar manifesteert zich in onleefbaarheid, vervreemding en uitputting.

NOVIOTECTO pleit niet voor het letterlijk overnemen van traditionele rituelen of symboliek. Geomantie is geen methode of recept. Het is een **houding van aandacht en afstemming**. Door bewust te worden van energiewerking en door te luisteren naar intuïtie, kan bouwen opnieuw in relatie komen te staan tot mens en omgeving.

De triade van NOVIOTECTO vormt hierbij een kader, geen handleiding. Zij nodigt uit tot bewust handelen, juiste intentie en respect voor plekken met een bijzondere kwaliteit. Geomantie vraagt geen dogma, maar waarneming.

Wie leert kijken naar de aarde als levend geheel, bouwt met zorg. Dat is geen nostalgie, maar een noodzakelijke stap richting een leefbare toekomst.

8. UNICITEIT

Binnen de visie van NOVIOTECTO wordt uniciteit niet opgevat als uitzonderlijkheid of genialiteit, maar als **eigenheid binnen een groter geheel**. Elk mens, elke plek en elk bouwwerk is uniek door zijn specifieke afstemming op context, gebruik en betekenis.

In de moderne cultuur is uniciteit verworden tot een doel op zich. Architectuur en kunst worden vaak beoordeeld op originaliteit, zichtbaarheid en onderscheidend vermogen. Dit leidt tot een misvatting waarin het individuele genie centraal staat en het gebouw een middel wordt om persoonlijke uitzonderlijkheid te etaleren. In de publieke ruimte — waar architectuur altijd een collectieve uitwerking heeft — is dit een fundamentele valkuil.

NOVIOTECTO stelt daar een andere benadering tegenover. Werkelijke uniciteit ontstaat niet uit pretentie, maar uit authenticiteit. Zij is geen claim, maar een gevolg. Een bouwwerk wordt uniek wanneer het op een vanzelsprekende wijze is afgestemd op mens, plek en gebruik. Deze uniciteit is niet luid, maar herkenbaar. Niet tijdelijk, maar duurzaam.

De jacht op uniciteit binnen de modernistische cultuur leidt paradoxaal genoeg tot uniformiteit. Waar iedereen uniek wil zijn, ontstaan herhalingen van hetzelfde gebaar. Vorm en expressie raken losgezongen van betekenis, en uniciteit wordt inwisselbaar.

NOVIOTECTO benadrukt dat uniciteit geen hiërarchie impliceert. Het idee van het genie is geen voorwaarde voor betekenisvolle architectuur. Integendeel: architectuur vraagt om verantwoordelijkheid, vakmanschap en moreel besef. Zij vraagt om verbondenheid met plaats, traditie en samenleving.

Uniciteit krijgt pas waarde binnen diversiteit en samenhang. Wanneer verschillen worden erkend en gedragen binnen een gedeelde orde, ontstaat een rijk en leesbaar geheel. Architectuur wordt dan geen podium voor uitzonderingen, maar een leefbaar kader voor het alledaagse.

In die zin is uniciteit geen doel, maar een resultaat van juist handelen. Wie bouwt met aandacht en integriteit, hoeft niet uitzonderlijk te willen zijn — het werk zal het zijn.

Een afsluiting met een citaat van de Catalaanse architect José Antonio Coderch, uit het Italiaanse tijdschrift DOMUS van 1961; geschreven in een tijd waarin globalisme al sterk gevorderd was.

... "No, I do not believe that it is geniuses that we need today. I believe that geniuses just happened, they are neither means nor ends. Neither do I think that we need Popes of architecture, nor great doctrinaires and prophets (I am always doubtful of those) . . . I think that above all we need good schools and good professors. We must take advantage of what remains of our constructive tradition, and particularly of our moral one, in this epoch when our most beautiful words have lost their true meaning.

. . . We must make it so that thousands and thousands of architects think less about Architecture, money, and the cities of the next millennium, and more about the very fact of being an architect. We need them to work with a rope attached to their feet, so that they cannot drift too far away from the land in which they have roots, nor from the men and women that they know best."...

9. Le Corbusier en mijn zoektocht

Binnen de ontwikkeling van NOVIOTECTO neemt de ontmoeting met het oeuvre van **Le Corbusier** een bijzondere plaats in. Zijn werk vormde een noodzakelijke confrontatie binnen mijn zoektocht naar de essentie van bouwen en architectuur. Niet als navolging, maar als verdieping en toetsing.

Een intensieve studie van zijn werk maakte zichtbaar hoe krachtig en invloedrijk de modernistische architectuur is geweest. Le Corbusier was een uitzonderlijke persoon: visionair, experimenteel en compromisloos. Zijn projecten functioneren als manifesten — gebeurtenissen op zichzelf — en hebben het architectonisch denken blijvend veranderd.

Het persoonlijke contact met de Franse architect **José Oubrerie**, destijds één van Le Corbusiers laatste projectarchitecten, bracht deze studie tot een beslissend keerpunt. De voltooiing van de kerk in Firminy, decennia na het oorspronkelijke ontwerp, maakte inzichtelijk hoe modernistische architectuur zich verhoudt tot tijd, transformatie en gebruik. Het project toonde zowel de kracht als de beperkingen van deze benadering.

Deze periode bracht helderheid. De modernistische architectuur bleek geen eindpunt, maar een fase. Een noodzakelijke stap om te begrijpen waar de verbinding met het dagelijkse leven, vakmanschap en betekenis verloren was gegaan. Juist door deze verdieping werd het mogelijk om opnieuw te kijken naar de klassieke vormentaal en de vernacular architecture — niet uit nostalgie, maar vanwege hun blijvende afstemming op mens en gebruik.

Le Corbusier blijft een persoon van groot belang. Zijn gedrevenheid, onderzoekende houding en zoektocht naar orde en maat blijven inspirerend. Tegelijkertijd maakte deze confrontatie duidelijk dat architectuur voor het dagelijks leven een andere houding vraagt dan architectuur als evenement.

De zoektocht eindigde niet, maar verschoof. Zoals ook Le Corbusier zelf voortdurend bleef zoeken, zo blijft ook hier de beweging gaande: tussen traditie en vernieuwing, tussen experiment en ervaring. Niet om een definitief antwoord te vinden, maar om steeds opnieuw betekenis te toetsen aan de mens en zijn leefomgeving.

10. CULINAIR

Binnen de visie van NOVIOTECTO fungeert het culinaire domein als een **heldere spiegel voor bouwen en architectuur**. Koken en bouwen delen dezelfde kern: kennis en kunde, vakmanschap, intuïtie en afstemming op mens, plek en traditie.

Een eenvoudig ingrediënt zoals de tomaat laat dit zien. Oorspronkelijk geen vanzelfsprekend onderdeel van de Europese keuken, maar door selectie, ervaring en gebruik uitgegroeid tot een dragend element binnen de Italiaanse culinaire traditie. Niet door radicale vernieuwing van vorm, maar door verfijning binnen een herkenbaar type. De tomaat veranderde, maar bleef zichzelf.

Zo werkt ook architectuur. Tradities ontstaan door zorgvuldige afstemming en herhaling, niet door willekeurige innovatie. Uitheemse elementen kunnen worden opgenomen, mits zij logisch integreren in

bestaande patronen van gebruik en betekenis. Wat eenmaal deel wordt van het dagelijks leven, wordt als vanzelfsprekend ervaren — ongeacht oorsprong.

De hedendaagse voedselindustrie laat zien wat er gebeurt wanneer deze samenhang verloren raakt. Biologisch voedsel wordt gepresenteerd als uitzonderlijk, terwijl het juist de norm zou moeten zijn. Marketing vervangt kwaliteit. Toegankelijkheid maakt plaats voor marktwerking. Deze dynamiek is rechtstreeks vergelijkbaar met hoe duurzaamheid in de bouw wordt ingezet als label, in plaats van als vanzelfsprekend gevolg van juist handelen.

Culinair vakmanschap draait om aandacht, eenvoud en dienstbaarheid. Niet om spektakel. Innovatie die losraakt van gebruik en cultuur verliest betekenis. Fusionkeukens, extreme experimenten of technologische alternatieven zijn niet per definitie problematisch, maar vragen om dezelfde kritische afstemming als vernieuwende architectuur.

Ook de relatie tussen gerecht en servies toont deze parallel. Vorm en functie zijn op elkaar afgestemd, gegroeid uit ervaring. Bestek en servies zijn geen designobjecten op zichzelf, maar hulpmiddelen die gebruik ondersteunen. Wat in het culinaire domein vanzelfsprekend is, is in de architectuur grotendeels vergeten.

Het culinaire voorbeeld maakt duidelijk: kwaliteit is de eerste voorwaarde. Door respect voor materiaal, traditie en gebruiker. Zoals koken een dagelijks ambacht is, zo is bouwen dat ook. Architectuur wordt pas betekenisvol wanneer zij, net als goed eten, **voedt zonder zich op te dringen**.

11. STEDEBOUW - haar STICHTING

Binnen de visie van NOVIOTECTO is het onderscheid tussen **stedebouw** en **stedenbouw** meer dan terminologie. Het raakt aan de kern van hoe wij onze leefomgeving begrijpen. **Stedebouw** verwijst oorspronkelijk naar het maken van een stede: een plek, een samenhang van bouwwerken, een omgeving voor het dagelijks leven. Pas in tweede instantie groeit deze samenhang uit tot wat wij een stad noemen.

De moderne westerse cultuur heeft dit onderscheid uit het oog verloren. **Stedenbouw** wordt benaderd als een schaalvergroting van architectuur en gestuurd door dezelfde maakbaarheidslogica. Het resultaat is een abstracte ordening waarin menselijke maat, betekenis en leefbaarheid onder druk staan. Juist door de schaal is de impact hiervan langdurig en ingrijpend.

Traditionele steden en nederzettingen zijn anders ontstaan. Zij groeiden vanuit gebruik, sociale structuren en lokale omstandigheden. Rasterstructuren en ordeningen transformeerden geleidelijk, werden aangepast en verfijnd. Deze spontane ontwikkeling — inclusief onregelmatigheid en verschil — was geen tekortkoming, maar een voorwaarde voor leefbaarheid.

Maar deze beschrijving blijft aan de oppervlakte zolang niet wordt gevraagd waarom bewoning zich juist op bepaalde plekken vestigt — en daar ook blijft.

De oorsprong van bewoning ligt niet in het ontwerp,

maar in de ontmoeting tussen plek en mens.

De plek biedt haar kwaliteiten —

de mens geeft haar betekenis.

Waar deze twee samenkomen, ontstaat vestiging.

Waar zij blijven samenvallen, ontstaat continuïteit.

Zo groeit bewoning —

van erf tot dorp, van dorp tot stad.

Deze ontmoeting is geen abstract principe, maar een samenhang van krachten die in elkaar grijpen. De plek bezit een eigen kwaliteit — in haar ligging, haar verhouding van hoog en laag, haar openheid of beslotenheid. Daarnaast zijn er de fysieke condities die bewoning mogelijk maken: water, bodem, beschutting en bereikbaarheid.

Maar doorslaggevend voor het voortbestaan van een plek is de mens zelf. Door gebruik, herinnering, ritueel en zorg ontstaat betekenis. **Deze betekenis verankert de plek in de tijd en maakt haar tot meer dan een geschikte locatie — zij wordt een plaats.**

Waar deze lagen samenkomen, ontstaat niet alleen vestiging, maar ook richting. Niet door ontwerp, maar door voortzetting. Wat werkt wordt herhaald, wat niet werkt verdwijnt. Zo ontstaat een ordening die niet wordt opgelegd, maar groeit.

In dit licht is stedenbouw geen schaalvergroting van architectuur, maar een proces van stichting: het ontstaan en bestendigen van plekken waar leven zich kan ontvouwen.

Architecten en denkers als Aldo Rossi, Rob Krier en Leon Krier hebben deze samenhang opnieuw onder woorden gebracht. Zij benadrukten dat de stad geen optelsom is van objecten, maar een collectief geheugen en een drager van betekenis, waarin architectuur en stedelijke ruimte onlosmakelijk verbonden zijn.

Tegelijkertijd heeft de analyse van de hedendaagse metropool, zoals verwoord door Rem Koolhaas, zichtbaar gemaakt dat de moderne stad niet volledig maakbaar is. Dichtheid, fragmentatie en globalisering creëren nieuwe dynamieken, maar gaan vaak gepaard met verlies aan identiteit en samenhang.

NOVIOTECTO stelt dat juist hier een herwaardering nodig is van stedenbouw als het maken van leefbare plekken. Niet door controle of abstracte systemen, maar door afstemming, transformatie en begrip van onderliggende krachten. In extreme stedelijke fenomenen zoals sloppenwijken en informele steden wordt dit zichtbaar: daar ontstaan andere ordeningen, buiten bestaande theorieën om. Juist daar liggen lessen over menselijk aanpassingsvermogen en toekomstige leefbaarheid.

Stedenbouw vraagt daarom om meer dan techniek en planning. Zij vraagt om inzicht in betekenis, tijd en plaats — en om respect voor de stad als levend proces.

12. TRANSFORMATIE in het bouwen en architectuur / stedenbouw

Binnen de visie van NOVIOTECTO is transformatie geen uitzondering, maar een **fundamenteel onderdeel van bouwen, architectuur en stedenbouw**. Architectuur en stedelijke ensembles zijn nooit af; zij veranderen mee met gebruik, tijd en samenleving.

De Chileense architect **Rodrigo Pérez de Arce** heeft dit inzicht scherp verwoord met het begrip *additieve transformatie*. Zijn studies laten zien hoe gebouwen en steden in het verleden op een vanzelfsprekende manier werden uitgebreid, aangepast en verrijkt. Niet door vervanging, maar door toevoeging. Niet door breuk, maar door continuïteit.

In het voor-moderne bouwen was transformatie onderdeel van het dagelijks leven. Bouwwerken — zowel voorname als alledaagse — werden aangepast binnen een gedeelde vormtaal. Materialen werden

hergebruikt, details verfijnd, ruimtes opnieuw geïnterpreteerd. Deze ingrepen waren niet tijdelijk of cosmetisch, maar structureel en betekenisvol. Zij versterkten de samenhang van stad en gebouw.

De modernistische benadering heeft deze capaciteit grotendeels verloren. Gebouwen worden ontworpen als autonome objecten, niet als dragers van verandering. Wanneer transformatie zich aandient, ontbreekt vaak de architectonische taal om daarop te reageren. Het resultaat is verval, sloop of geforceerde ingrepen die de oorspronkelijke structuur ondermijnen.

Perez de Arce liet zien dat zelfs modernistische ensembles — zoals die van de architecten **Le Corbusier** en **Louis Kahn** — vragen om aanvullende structuren en ruimtes om werkelijk leefbaar te worden.

Transformatie is daarbij geen correctie achteraf, maar een noodzakelijke vervolgstap.

NOVIOTECTO beschouwt transformatie als toetssteen voor kwaliteit. Architectuur die zich niet kan aanpassen, mist duurzaamheid, betekenis en toekomstwaarde. Bouwen dat wél ruimte laat voor additie en verandering, blijft verbonden met het dagelijks leven.

Transformatie vraagt om bescheidenheid en inzicht. Niet het voltooide beeld is leidend, maar het vermogen van een gebouw of stad om mee te groeien. Daarin ligt de continuïteit van cultuur — en de sleutel tot leefbaarheid.

Zie ook thema's 27. en 30.

13. BOUWKUNST, BAUKUNST, BYGGEKUNST, BYGGNADSKONST,

ARCHITECTUUR, ARCHITECTURE, ARQUITECTURA, ARCHITETTURA, ARCHITEKTUR, ARKITEKTUR

Binnen de visie van NOVIOTECTO is het onderscheid tussen *bouwkunst* en *architectuur* geen taalkundige curiositeit, maar een aanwijzing voor een **dieper cultureel verschuivingsproces** in het bouwen.

De Germaans-talige begrippen *bouwkunst*, *baukunst*, *byggekunst* en *byggnadskonst* verwijzen oorspronkelijk naar bouwen als een geïntegreerde handeling. Kunstzinnigheid, vakmanschap, gebruik en spiritualiteit vormden één geheel. Het was onzinnig om kunst als afzonderlijk aspect te benoemen, omdat zij vanzelfsprekend onderdeel was van het dagelijkse bouwen. Er bestond hooguit onderscheid tussen alledaagse en voorname bouwwerken, niet tussen bouwen en kunst.

De Latijnse begrippen *architectura* en haar afgeleiden ontstonden in een andere context. Met de opkomst van het humanisme en later de Renaissance werd het bouwen steeds meer benaderd als een intellectueel en esthetisch spel. De klassieke orden werden herontdekt en ingezet als ontwerptaal. Architectuur werd een discipline van compositie, theorie en academische scholing. Kunst en ontwerp kwamen los te staan van het ambacht en het dagelijks leven.

In Germaans-talige landen bestonden lange tijd twee begrippen naast elkaar: *bouwkunst* en *architectuur*. Gaandeweg werd architectuur de dominante term, terwijl bouwkunst uit het dagelijks taalgebruik verdween. Daarmee verschoof niet alleen de terminologie, maar ook het begrip zelf.

Met de moderniteit kreeg architectuur een nieuwe inhoud. Autonomie, rationaliteit en professionele specialisatie werden leidend. Het Nieuwe Bouwen presenteerde zich als functioneel en technisch, en wilde breken met historische stijlopvattingen. Toch bleef het woord architectuur gehandhaafd.

Hier ontstond een fundamentele dubbelzinnigheid. Het begrip bleef verwijzen naar zijn culturele en maatschappelijke oorsprong, terwijl de inhoud verschoven was naar een autonoom en professioneel domein. Sindsdien is architectuur een term geworden die meerdere, soms tegenstrijdige betekenissen tegelijk draagt.

Deze begripsverwarring werkt tot op heden door.

NOVIOTECTO duidt daarom opnieuw wat architectuur oorspronkelijk betekende voor een samenleving: het gezamenlijk vormgeven van leefomgeving, gedragen in gebruik en in tijd. Niet het autonome object staat centraal, maar leefbaarheid als grondvoorwaarde.

Leefbaarheid is geen toevoeging aan architectuur.

Het is haar oorspronkelijke bestaansreden.

Het herwaarderen van bouwen als geïntegreerde praktijk is daarom geen nostalgische beweging, maar een noodzakelijke herordening van prioriteiten.

14. Heinrich Tessenow - Hausbau und Dergleichen

Binnen de visie van NOVIOTECTO neemt het denken van de Duitse architect **Heinrich Tessenow** een bijzondere plaats in. Zijn boek *Hausbau und dergleichen* (1916) richt zich niet op uitzonderlijke architectuur, maar op het **gewone bouwen**: wonen, vakmanschap, eenvoud en menselijke maat.

Tessenow schreef zijn boek in een periode waarin de moderne architectuur zich begon te ontwikkelen. Juist daarom is zijn positie opvallend. Hij keerde zich niet tegen vernieuwing, maar tegen spektakel, pretentie en abstractie. Voor hem lag de kwaliteit van architectuur niet in originaliteit, maar in zorgvuldigheid. Niet in het ontwerp als idee, maar in het bouwen als handeling.

Centraal in zijn benadering staat het alledaagse. Wonen is geen esthetisch experiment, maar een fundamentele menselijke behoefte. Architectuur moet dit ondersteunen door helderheid, eenvoud en rust. Vorm ontstaat niet uit expressie, maar uit maat, verhouding en het respecteren van het ambacht. Het werk van de bouwvakker is daarin even belangrijk als dat van de architect.

Deze houding sluit nauw aan bij de kern van NOVIOTECTO. Tessenow beschouwde bouwen als een morele en culturele activiteit, niet als een autonoom kunstspel. Architectuur moest dienstbaar zijn aan het leven en ingebed in een bredere traditie van maken en gebruiken. Zijn werk toont dat terughoudendheid geen beperking is, maar een voorwaarde voor betekenis.

Dat *Hausbau und dergleichen* vandaag opnieuw relevant is, zegt veel over de huidige situatie. Waarden als eenvoud, vakmanschap en aandacht zijn in de hedendaagse bouwpraktijk grotendeels naar de achtergrond verdwenen. Tessenow biedt geen methode of stijl, maar een houding: bouwen met ernst, zorg en respect voor het gewone.

Binnen NOVIOTECTO wordt zijn werk daarom niet gezien als historisch referentiepunt, maar als een **blijvende toetssteen**. Het herinnert eraan dat architectuur pas waarde krijgt wanneer zij het dagelijkse leven draagt — stil, helder en zonder pretentie.

15. M'ZAB: een bijzondere cultuur in de woestijn

Binnen de visie van NOVIOTECTO neemt juist het denken van de Franse architect **André Ravéreau** een fundamentele plaats in. Zijn boek **Le M'Zab, une leçon d'architecture** richt zich niet op architectuur als ontwerpdiscipline, maar op architectuur als **levenspraktijk**: bouwen als antwoord op klimaat, gebruik, moraal en collectieve organisatie.

Ravéreau ontwikkelde zijn denken vanuit langdurige studie en bewoning van de M'Zab in Algerije. In een periode waarin de architectuur steeds abstracter, formeler en autonomer werd, koos hij een andere weg. Hij verzette zich niet tegen moderniteit op zich, maar tegen architectuur die zichzelf tot doel maakt. Voor Ravéreau ligt de kwaliteit van architectuur niet in expressie of originaliteit, maar in **juistheid**: het juiste gebaar, op de juiste plaats, op het juiste moment.

Centraal in zijn benadering staat het **gebruik**. Wonen is geen esthetisch vraagstuk, maar een fysieke en morele noodzaak: beschutting bieden. Vorm ontstaat niet uit compositie, symboliek of proportieleer, maar uit een strikte aandacht voor materiaal, techniek, klimaat en menselijk gedrag. Elk element betekent alleen wat het is en doet alleen wat nodig is. Architectuur verwijst nergens naar — zij **is**.

Deze houding sluit nauw aan bij de kern van NOVIOTECTO. Ravéreau beschouwde bouwen als een morele daad, ingebed in een collectieve cultuur. De architect is geen vormgever, maar een verantwoordelijke deelnemer aan een gedeeld proces. Terughoudendheid, eenvoud en beperking zijn geen tekortkomingen, maar voorwaarden voor duurzaamheid, helderheid en vrijheid van gebruik.

Dat *Le M'Zab, une leçon d'architecture* vandaag opnieuw relevant is, zegt veel over de hedendaagse situatie. In een bouwpraktijk die wordt gedomineerd door beeld, spektakel en technische overdaad, biedt Ravéreau geen methode of stijl, maar een **ethiek**: bouwen vanuit maat, noodzaak en zorg.

Binnen NOVIOTECTO wordt Ravéreau daarom niet gelezen als een theoreticus van een exotisch voorbeeld, maar als een blijvende toetssteen. Zijn werk herinnert eraan dat architectuur pas betekenis krijgt wanneer zij het leven ondersteunt — sober, exact en zonder pretentie.

16. BIDONVILLES, SHANTYTOWNS, FAVELAS...

SLOPPENWIJKEN....

Binnen de visie van NOVIOTECTO worden informele nederzettingen niet gezien als een tekort aan architectuur, maar als een **andere vorm ervan**. Sloppenwijken ontstaan uit nood, maar functioneren volgens een diep menselijke logica: incrementeel, adaptief en gebruiksgestuurd.

Waar modernistische stedenbouw vertrekt vanuit abstracte orde en vooraf vastgelegde plannen, groeit de informele wijk stap voor stap. Woningen worden uitgebreid, aangepast en getransformeerd naarmate het leven daarom vraagt. Architectuur ontstaat hier niet uit ontwerp, maar uit handelen. Niet uit ideaalbeelden, maar uit dagelijkse realiteit.

Deze manier van bouwen toont een directe afstemming tussen mens, materiaal en behoefte. Gebruikte materialen zijn pragmatisch gekozen en vaak hergebruikt. Wegen, paden en pleinen ontstaan door gebruik en ontmoeting. De ruimtelijke structuur weerspiegelt sociale relaties en collectieve organisatie, niet een opgelegd raster.

In die zin sluiten sloppenwijken verrassend nauw aan bij de kernaspecten van NOVIOTECTO. Zij tonen bouwen als proces, ruimte als ervaring, betekenis als identificatie en een intuïtieve afstemming op de geest van de plek. Wat van buitenaf chaotisch lijkt, blijkt van binnenuit coherent en leefbaar.

De vraag naar de rol van de architect wordt hier onvermijdelijk. Casussen zoals het werk van de Franse Algerijn **Roland Simounet** en later de Engelsman **John Turner** laten zien dat de architect het informele kan analyseren en interpreteren, maar niet kan vervangen. Pogingen tot structurering brengen soms ruimtelijke kwaliteit, maar lossen sociale en economische ongelijkheid niet op — en kunnen zelfs een bestaand evenwicht verstoren.

NOVIOTECTO stelt daarom een kritische positie voor. Niet romantiseren, niet formaliseren, maar **erkennen**. Informele nederzettingen tonen een fundamenteel menselijke manier van bouwen, waarin flexibiliteit, veerkracht en gemeenschap leidend zijn. Zij dagen de discipline uit om opnieuw na te denken over wat architectuur en stedenbouw werkelijk betekenen.

Sloppenwijken zijn geen afwijking van een stedelijk ideaal. Zij zijn een confronterende spiegel — en een bron van lessen over leefbaarheid die niet genegeerd kunnen worden.

17. HET DETAIL in het bouwen en architectuur

Binnen de visie van NOVIOTECTO vormt het detail geen afwerking, maar een **essentiële toetssteen** van de kwaliteit van bouwen en architectuur. In het detail komt alles samen: intentie, vakmanschap, materiaal, ruimte, techniek en betekenis.

De bekende uitspraken van de Duitse architect **Ludwig Mies van der Rohe** — “*God is in the details*” en “*Less is more*” — verwijzen niet naar esthetiek alleen, maar naar een houding. Het detail laat zien of een bouwwerk werkelijk begrepen is. Of keuzes kloppen. Of samenhang aanwezig is. En of de triade van Vitruvius — **Venustas, Utilitas en Firmitas** — daadwerkelijk in balans is.

Het detail is het punt waar abstractie verdwijnt en realiteit zichtbaar wordt. Klimaat, oriëntatie, bouwfysica en materiaalgedrag laten zich hier niet negeren. Wie deze aspecten ontkent, zal dat onvermijdelijk terugzien in falende details. Het detail “zoekt” orde; wanneer die ontbreekt, openbaart zich de fout.

Juist in het detail toont zich het vakmanschap. Overgangen tussen materialen, nuances in textuur en kleur, de werking van licht en schaduw, en het ruimtelijk inzicht in drie dimensies maken zichtbaar of bouwen met aandacht is uitgevoerd. Het detail is daarmee zowel technisch als zintuiglijk.

In een context als de Nederlandse is dit extra scherp. Water- en luchtdichtheid, het vermijden van koudebruggen en condensatie vragen om precisie. Niet als technische exercitie, maar als integraal onderdeel van architectuur. Een goed detail verbindt gebruikswaarde, duurzaamheid en schoonheid zonder nadruk op één van deze aspecten.

De klassieke bouwkunst laat zien dat dit mogelijk is. Moderne architectuur daarentegen vervalt vaak in effectbejag, waarbij het detail Venustas suggereert maar Firmitas en Utilitas onder druk zet. Het resultaat is kwetsbaarheid, onderhoudsproblemen en verlies aan betekenis.

NOVIOTECTO beschouwt het detail daarom niet als een esthetisch moment, maar als een **ethische handeling**. Wie zorgvuldig detailleert, toont respect: voor materiaal, voor vakmanschap, voor de gebruiker en voor de plek. Een bouwwerk dat in het detail klopt, hoeft zich niet te bewijzen — het *is* overtuigend.

Het juiste oog herkent dit vanzelf. Het detail liegt niet.

Zie ook thema 45. De Crisis van de Aandacht

18. LANDSCHAP en ARCHITECTUUR

Binnen de visie van NOVIOTECTO zijn landschap en architectuur geen gescheiden domeinen, maar **één continuüm**. Architectuur ontstaat altijd in een landschap en is tegelijkertijd een ingreep daarop. In deze wederkerige relatie staan niet alleen mens en natuur centraal, maar ook een grotere kosmische ordening.

Het landschap is geen neutrale achtergrond. Klimaat, bodem, water, reliëf en vegetatie bepalen hoe en waar gebouwd wordt. Zij dwingen tot aanpassing, tot luisteren en reageren. Bouwvormen, materialisering en ruimtelijke structuren zijn daar directe afgeleiden van. Tegelijk is landschap ook cultuur: gevormd door eeuwenlange menselijke ingrepen, zoals polders, terrassen, irrigatiesystemen en nederzettingen langs rivieren. Landschap is daarmee een collectief geheugen.

Naast deze fysieke en culturele dimensie is er een spirituele laag. In vele culturen werd — en wordt — bouwen afgestemd op kosmische ritmes: zon, seizoenen, sterren en windrichtingen. Architectuur fungeerde als bemiddelaar tussen mens, aarde en kosmos. Deze afstemming gaf betekenis, oriëntatie en zingeving aan het dagelijks leven. Geomantische principes waren hierin geen toevoeging, maar uitgangspunt.

Elke architectonische ingreep verandert het landschap. Steden, infrastructuur en industrie herscheppen natuurlijke systemen — soms uit noodzaak, soms uit economische of politieke drijfveren. De modernistische benadering heeft hierin diepe sporen nagelaten, vaak met ecologische en sociale gevolgen. Het groeiende besef dat deze houding onhoudbaar is, leidt tot pogingen om architectuur weer samen te laten werken met natuurlijke processen. Dit is een noodzakelijke ontwikkeling, maar vraagt om meer dan technische correcties.

De mens is de schakel. Als ontwerper, bouwer en gebruiker draagt hij verantwoordelijkheid voor de samenhang tussen landschap en architectuur. De wijze waarop hij bouwt weerspiegelt zijn wereldbeeld. Waar ooit overheersing centraal stond, groeit nu het besef van verbondenheid. Niet als ideologie, maar als noodzaak voor leefbaarheid.

Groene ruimtes — tuinen, parken en landschappelijke overgangen — spelen hierin een essentiële rol. Zij vormen geen decoratie, maar verlengstukken van de leefruimte. Zij dragen bij aan welzijn, ontmoeting, ecologie en klimaatadaptatie, en hebben tevens een verstillende, spirituele werking. In traditionele culturen was dit inzicht vanzelfsprekend.

NOVIOTECTO beschouwt landschap en architectuur daarom als voortdurend in transformatie. De opgave voor de toekomst ligt niet in controle, maar in afstemming: het vinden van een nieuwe balans tussen mens, natuur en kosmos. Dáár ligt de kern van leefbaarheid.

Zie ook het thema 32. INHEEMSE BOOMSOORTEN die UITHEEMS BLIJKEN

19. AUTONOMIE of AFSTEMMING

Over moderniteit en traditie

Inleiding

In het denken over architectuur ligt een fundamenteel verschil verscholen dat zelden expliciet wordt benoemd.

Niet het verschil tussen **modern en traditioneel** als stijl of vorm,

maar een verschil in houding ten opzichte van de werkelijkheid waarin gebouwd wordt.

Dit verschil raakt de kern van het vak:

vertrekt architectuur vanuit zichzelf —

of vanuit wat er al is?

Architectuur als autonome daad

De **modernistische architectuur** vertrekt vanuit een idee van *autonomie*.

Het gebouw wordt opgevat als een zelfstandig object,

met een eigen logica, een eigen orde en een eigen betekenis.

Het ontwerp is daarbij geen gevolg, maar uitgangspunt.

De plek wordt gelezen, geanalyseerd, geïnterpreteerd —

maar uiteindelijk ondergeschikt gemaakt aan het concept.

Ontwerpen wordt daarmee een daad van *implementatie*:

een doordacht bouwwerk wordt gerealiseerd en geplaatst in een bestaande situatie.

Zelfs wanneer er zorgvuldig wordt gereageerd op context, schaal of typologie,

blijft de oorsprong van de orde bij de architect liggen.

De plek wordt niet voortgezet,

maar herordend.

Architectuur als voortzetting

Daartegenover staat de traditionele bouwcultuur,

waarin architectuur niet begint als object, maar als voortzetting.

Gebouwen ontstaan daar niet los van hun omgeving,

maar als *invulling, aanvulling en transformatie* van wat al aanwezig is.

Niet het idee staat centraal, maar de samenhang:

tussen mens en gebruik,

tussen materiaal en klimaat,

tussen verleden en toekomst.

De plek is geen context, maar oorsprong.

In deze houding is bouwen *geen implementatie*,

maar een proces van *afstemming*.

Elke ingreep maakt deel uit van een continuüm,

waarin structuren zich ontwikkelen, verschuiven en worden aangepast in de tijd.

De stad en het landschap ontstaan niet als compositie van objecten,

maar als een geleidelijke verdichting van relaties.

Een zichtbaar geworden breuk

Deze tegenstelling is niet theoretisch.

Zij is zichtbaar geworden in het architectuurdebat van de afgelopen decennia.

In de confrontaties tussen de architecten **Leon Krier** en **Peter Eisenman**

wordt autonomie verdedigd als noodzakelijke voorwaarde voor architectuur:

architectuur moet zich losmaken van geschiedenis, gebruik en conventie

om een eigen, zuivere orde te kunnen ontwikkelen.

Daartegenover stelt **Krier** dat juist die loskoppeling leidt tot vervreemding:

een gebouw dat niet voortkomt uit de stad en haar gebruik,

verliest zijn draagvlak.

In de latere confrontatie tussen **Eisenman** en **Christopher Alexander**

wordt dit verschil nog scherper.

Alexander vertrekt niet vanuit vorm of systeem,

maar vanuit wat hij “leven” noemt:

een kwaliteit die ontstaat wanneer ruimte in afstemming is met gebruik, context en menselijke ervaring.

Voor **Eisenman** is dat onvoldoende als uitgangspunt —

voor **Alexander** is het de essentie.

Wat hier zichtbaar wordt, is geen meningsverschil over architectuur,

maar een verschil in werkelijkheid:

- architectuur als conceptuele constructie
- tegenover architectuur als geleefde samenhang

De derde positie: het bevestigen van de werkelijkheid

In het werk van **Rem Koolhaas** verschijnt een derde houding.

Niet autonomie,

niet voortzetting,

maar acceptatie.

De moderne stad wordt niet gecorrigeerd, maar beschreven.

Niet geordend, maar geanalyseerd.

Chaos wordt niet opgelost,

maar erkend als de feitelijke conditie van het heden.

Dat maakt zijn werk scherp en realistisch.

Maar juist daarin schuilt een grens.

Wat wordt geaccepteerd, wordt niet veranderd.

De vraag naar afstemming —

naar hoe mens, plek en gebruik zich werkelijk tot elkaar verhouden —

blijft ook hier buiten beeld.

De consequentie van implementatie

Wanneer architectuur vertrekt vanuit autonomie,

wordt implementatie onvermijdelijk.

Een nieuw object wordt toegevoegd aan een bestaande werkelijkheid

die niet langer richtinggevend is.

Waar implementatie de plek onderbreekt,

zet afstemming haar voort.

Wordt er geïmplementeerd waar afgestemd had moeten worden,

dan ontstaat disharmonie —

niet alleen visueel,

maar in gebruik, in beleving en in de werking van de omgeving.

De plek verliest haar samenhang,

de gebruiker haar vanzelfsprekendheid.

De open vraag

De vraag voor de hedendaagse architectuur is daarmee niet

of we moeten kiezen tussen moderniteit of traditie,

tussen expressie of orde.

De vraag ligt dieper:

zijn we bereid de autonomie van het gebouw ter discussie te stellen?

Niet elk bouwwerk hoeft een begin te zijn.

Sommige ingrepen zijn sterker wanneer zij een voortzetting zijn.

Een verschuiving van denken

Daarin ligt een fundamentele verschuiving:

van architectuur als object

naar architectuur als relatie

van ontwerp als daad

naar bouwen als afstemming

van handschrift

naar continuïteit

En precies daar ontstaat de mogelijkheid

om weer te bouwen in verbinding met mens, plek en tijd.

Zie ook het thema 21. MANIFEST wetenschap geworteld in spirualiteit

20. ENERGIEWERKING

zie ook thema 37.

Binnen de visie van NOVIOTECTO is energiewerking één van de meest essentiële, maar ook meest veronachtzaamde aspecten van bouwen en architectuur. Hoewel velen intuïtief aanvoelen dat ruimtes een werking hebben op lichaam en geest, ontbreekt in de westerse bouwpraktijk het bewustzijn én de taal om dit aspect serieus te onderzoeken.

Energiewerking verwijst naar de wisselwerking tussen mens, ruimte, natuur en kosmos. In vrijwel alle traditionele culturen was deze werking vanzelfsprekend onderdeel van het dagelijks leven en het bouwen. In de westerse cultuur is dit inzicht grotendeels verloren gegaan door een eenzijdig rationele en wetenschappelijke benadering, waarin alleen het meetbare als geldig wordt beschouwd.

Om deze werking beter te begrijpen kan zij worden opgevat als een **veld**.

Een plek bestaat niet uit één enkele kracht, maar uit een samenhang van werkzame invloeden die elkaar beïnvloeden, versterken of tegenwerken. Het begrip *field*, zoals gebruikt door de Nederlandse architect **N. John Habraken**, biedt hiervoor een waardevolle ingang. Een veld is geen object, maar een samenhang van relaties waarbinnen gebeurtenissen en veranderingen plaatsvinden.

Binnen NOVIOTECTO kan dit veld worden begrepen als een **gelaagd veld van energieën**. Deze lagen zijn niet volledig bekend of vastgelegd; het onderzoeken ervan behoort juist tot het werkveld van architectuur en plaatsbegrip. Zij kunnen elkaar overlappen, interfereren, samenlopen of botsen. Binnen dit dynamische veld speelt het leven zich af — en daarin vindt ook het bouwen plaats.

Architectuur is in deze zin geen autonoom object dat aan een plek wordt toegevoegd, maar een **ingreep in een bestaand veld van werkzame krachten**. De kwaliteit van architectuur hangt daarom samen met de mate waarin een ontwerp zich weet af te stemmen op deze aanwezige energieconfiguraties.

Wanneer energieën stagneren of botsen, wordt een plek vaak **onrustig, gespannen of disharmonisch ervaren**. Wanneer energieën zich daarentegen op elkaar afstemmen en samengaan, ontstaat juist een ervaring van **rust, samenhang en harmonie**. De mens neemt deze werking meestal niet rationeel waar, maar ervaart haar direct via lichaam, zintuigen en gevoel.

Dit proces kan worden vergeleken met **resonantie in de muziek**. Wanneer tonen goed op elkaar zijn afgestemd, versterken zij elkaar en ontstaat harmonie. Wanneer tonen botsen of uit verhouding zijn, ontstaat dissonantie die als spanning of onrust wordt ervaren. Op vergelijkbare wijze werkt ook het veld waarin architectuur ontstaat. Verhoudingen van ruimte, maat, licht, materiaal en oriëntatie kunnen elkaar versterken en tot samenklank brengen, of juist spanning en verstoring veroorzaken. Wat in muziek hoorbaar is, wordt in architectuur ruimtelijk en lichamelijk ervaren.

Niet-westerse tradities zoals het Indiase **Vastu Shastra** en het Chinese **Feng Shui** bieden inzicht in hoe energiewerking wordt waargenomen en toegepast. Niet als dogma, maar als afstemming. Richting, licht, openheid, materialisering en verhouding bepalen hoe energie kan binnenkomen, circuleren of stagneren. Deze systemen zijn geen recepten voor westerse architectuur, maar spiegels die helpen om opnieuw te leren waarnemen en voelen.

Ook de westerse cultuur kende ooit dit bewustzijn, zichtbaar in begrippen als **Genius Loci** en in geomantische praktijken rond plaatskeuze en oriëntatie. Energiewerking kan worden opgevat als een kosmisch fenomeen, vergelijkbaar met licht: één oorsprong, uiteenlopend in vele culturele ‘kleuren’. Elke cultuur interpreteert deze werking op haar eigen wijze via rituelen, symboliek, vormen en bouwtradities.

NOVIOTECTO ziet energiewerking als een spirituele hoedanigheid die **leefbaarheid mogelijk maakt**. Architectuur die deze werking toelaat en begeleidt, wordt als beziend ervaren. Architectuur die haar negeert, kan technisch en intellectueel overtuigen, maar wordt vaak als kil of zielloos beleefd. De verfijning van klassieke en niet-westerse vormtalen laat zien hoe ordening, maat en ornamentiek energie kunnen verwelkomen en laten stromen.

Plaatsen als het Alhambra in Granada tonen hoe architectuur, paradijs tuin, ruimte en ornament samen een harmonische energiewerking kunnen oproepen. Zij maken zichtbaar wat niet meetbaar is, maar wel voelbaar: dat leefbaarheid ontstaat wanneer mens, omgeving en kosmos op elkaar zijn afgestemd.

De herontdekking van energiewerking begint daarom niet met regels, maar met houding. Met openstaan voor intuïtie en met het besef dat achter tradities, vormen en materialen meer schuilgaat dan pragmatiek alleen. Waar moderniteit deze laag heeft weggefilterd, nodigt NOVIOTECTO uit om haar opnieuw te verkennen — niet door imitatie, maar door aandacht en ervaring.

Energiewerking is geen mystiek bijverschijnsel.

Zij is de stille basis van betekenisvol bouwen.

In deze zin is bouwen nooit slechts techniek of vormgeving.

Het is een handeling binnen het veld waarin **mens, aarde en kosmos elkaar ontmoeten**.

21. MANIFEST wetenschap geworteld in spiritualiteit

Een nieuwe horizon: wetenschap geworteld in spiritualiteit

In een tijd waarin wetenschap en technologie vaak worden gezien als hoogste maatstaf, groeit het besef dat deze weg onvolledig is. De kern van de huidige crises – ecologisch, sociaal en existentieel – ligt in het vergeten van de spirituele dimensie.

De boodschap is eenvoudig en krachtig:

Wetenschap heeft slechts blijvende betekenis wanneer zij ingebed is in spiritualiteit, het overkoepelende geheel dat de mens, de natuur en de kosmos verbindt.

Waar de moderniteit probeerde te bouwen zonder geest, ontstond leegte en fragmentatie. Maar juist nu wordt duidelijk: de wetenschap zelf zoekt – vaak onbewust – naar eenheid, harmonie en zin. Dit verlangen wijst naar spiritualiteit als fundament.

Een visioen voor de toekomst

Wanneer moderniteit en wetenschap hun plaats hervinden binnen een spiritueel geheel, ontstaat de mogelijkheid van een werkelijk betere wereld:

- Onderwijs dat hoofd én hart vormt.
- Economie die draait om welzijn in plaats van winst.
- Technologie die in harmonie werkt met mens en aarde.
- Samenleving die zorg draagt voor komende generaties.

Oproep

De tijd is rijp om dit inzicht te omarmen. Laten we moderniteit niet verwerpen, maar heroriënteren. Wetenschap blijft onmisbaar, maar slechts als dienaar van het grotere geheel. Dan pas kan vooruitgang leiden tot wijsheid, verbondenheid en vrede.

22. WERELDBEVOLKING en ARCHITECTUUR

1. Hoeveel van de wereldbevolking leeft in wat wij “architectuur” noemen?

Als we **architectuur definiëren zoals het vak dat vandaag doet**

(d.w.z. ontworpen door architecten, volgens formele ontwerpprocessen, binnen regelgeving, vaak iconisch of planmatig), dan zijn de cijfers confronterend:

- **Wereldbevolking (2025):** ± 8,1 miljard mensen
- **Mensen die wonen in formeel ontworpen architectuur:**
→ ca. 15–25%
- **Mensen die wonen in informele, vernaculaire, zelfgebouwde of hybride omgevingen:**
→ ca. 75–85%

Daarbinnen:

- ± **1 miljard mensen** wonen in sloppenwijken / informele nederzettingen
- nog eens **2–3 miljard** in vernacular housing, rurale bouw, zelfbouw, incrementale woningbouw
- slechts een **klein deel** woont in architectuur die:
 - door een architect is ontworpen
 - als “architectuur” wordt gepubliceerd, onderwezen of bekroond

Architectuur (zoals het vak zichzelf definieert) is dus een minderheidsfenomeen.

2. Wat zegt dit over architectuur als betekenisdrager?

Architectuur is niet de primaire drager van leefbaarheid voor de mens.

Dat is een ongemakkelijke waarheid voor het vak.

Voor het grootste deel van de mensheid geldt:

- leefbaarheid ontstaat door:
 - gebruik
 - aanpassing
 - sociale structuren
 - ritme, herhaling, traditie
 - toe-eigening
- niet door ontwerpconcepten
- niet door esthetische intenties
- niet door architectonische theorie

Met andere woorden:

De mens leeft niet dankzij architectuur,

maar ondanks architectuur.

Of:

Waar architectuur afwezig is,

ontstaat vaak tóch leefbaarheid.

Waar architectuur dominant is,

verdwijnt zij soms.

Dit maakt duidelijk hoe **relatief** architectuur is als betekenisdrager:

- zij is **niet noodzakelijk**
- zij is **niet universeel**
- zij is **niet vanzelfsprekend**
- zij is **niet superieur**

En precies dát is haar probleem én haar kans.

3. Wat is de rol van NOVIOTECTO hierin?

NOVIOTECTO probeert **niet**:

- architectuur uit te breiden
- architectuur te verabsoluteren
- architectuur opnieuw centraal te stellen

Maar:

NOVIOTECTO verplaatst architectuur terug

naar waar zij betekenis kan hebben.

Drie kernrollen van NOVIOTECTO

1. Relativeren van architectuur

NOVIOTECTO erkent expliciet:

- dat architectuur geen universeel antwoord is
- dat zij slechts één mogelijke vorm is van ruimtelijke betekenis
- dat bouwen primair een **menselijke praktijk** is, geen discipline

2. Verbinden van werelden

NOVIOTECTO slaat een brug tussen:

- vernacular / informele bouw
- traditionele culturen
- moderne techniek
- hedendaagse maatschappelijke vraagstukken

Niet door deze te esthetiseren,

maar door hun **werkingsprincipes serieus te nemen:**

- transformatie
- incrementalisme
- afstemming
- spiritualiteit
- gebruik vóór vorm

3. Herdefiniëren van de rol van de architect

Binnen NOVIOTECTO is de architect:

- niet de auteur
- niet de stylist
- niet de probleemoplosser

De persoonlijke touch wordt vaak gezien als de hand van de architect.

In werkelijkheid verschijnt zij pas wanneer die hand zich terugtrekt - en afstemming mogelijk wordt.

Daarvoor in de plaats verschijnt de architect als:

- **procesbewaker**
- **betekenislezer**
- **afstemmingsfiguur**
- **brug tussen mens, plek en werking**

Dat maakt de architect **kleiner**, maar ook **vollediger**.

Samenvattend

Het grootste deel van de mensheid leeft buiten wat wij architectuur noemen.

Architectuur is daarmee een relatief, niet universeel betekenisdragend fenomeen.

NOVIOTECTO herinnert architectuur eraan

dat leefbaarheid haar bestaansrecht is —niet haar vorm, niet haar status.

23. DE TRIADE van VITRUVIUS en de 7 ASPECTEN als levende structuur

Sinds de oudheid wordt architectuur in haar essentie beschreven door de Romeinse bouwmeester

Vitruvius. In *De Architectura* formuleerde hij een eenvoudige maar fundamentele triade:

- **Firmitas** — stevigheid, duurzaamheid
- **Utilitas** — bruikbaarheid, doelmatigheid
- **Venustas** — schoonheid, betekenis

Deze drie vormen geen losse criteria, maar een ondeelbare eenheid. Waar één ontbreekt, verliest het bouwen zijn samenhang en kwaliteit.

NOVIOTECTO erkent deze triade als fundament, maar stelt vast dat zij pas betekenis krijgt in de concrete werkelijkheid van het bouwen. Daarom wordt zij uitgewerkt in **zeven samenhangende aspecten** die zichtbaar maken *hoe* architectuur werkt in het leven van mensen.

Samen vormen deze zeven aspecten geen methode of stijl, maar een **kader voor leefbaarheid**.

Zij maken zichtbaar dat architectuur geen autonoom object is, maar een proces van afstemming tussen mens, omgeving en betekenis.

Vitruvius benoemde de essentie.

NOVIOTECTO maakt haar opnieuw leesbaar.

Venustas — Schoonheid / Bezieling

Venustas wordt vaak vertaald als schoonheid, maar raakt dieper aan **harmonie, maat en bezieling**.

Het betreft de ervaarbare kwaliteit van architectuur: dat wat ruimte betekenisvol, rustgevend en verheffend maakt, zonder dit te willen uitleggen of opleggen.

Utilitas — Bruikbaarheid / Leefbaarheid

Utilitas gaat verder dan functie of efficiëntie.

Het betreft de **mate waarin architectuur het menselijk leven kan dragen**, ruimte laat voor gebruik, verandering en toe-eigening, en daarmee leefbaarheid mogelijk maakt in de tijd.

Firmitas — Stevigheid / Duurzaamheid

Firmitas betekent niet alleen constructieve stevigheid, maar ook **bestendigheid en robuustheid**.

Het gaat om bouwen op een wijze die veroudering, aanpassing en transformatie kan verdragen, zonder verlies van samenhang of kwaliteit.

Samenhang van de triade

De drie begrippen zijn geen afzonderlijke doelen, maar **onderling afhankelijk**:

- Zonder firmitas verliest schoonheid haar drager
- Zonder utilitas wordt schoonheid leeg
- Zonder venustas wordt bruikbaarheid betekenisloos

In samenhang vormen zij geen norm, maar een **oriëntatiekader** voor leefbaar bouwen — waarbij architectuur niet wordt afgerond, maar **wordt aangezet**.

Deze triade krijgt gestalte via zeven samenhangende aspecten.

Samen vormen zij geen checklist, maar een **kader voor afstemming** in ruimte, tijd en betekenis.

1. **Bouwen (kennis en kunde)**

Bouwen is het samenspel van vakmanschap, materiaalbegrip en constructieve logica.

Niet als technische oplossing, maar als **dragende basis** waarop ruimte, gebruik en tijd kunnen voortbouwen.

Zorgvuldig bouwen maakt verandering mogelijk zonder verlies van kwaliteit.

2. **Ruimte, vorm en licht**

Ruimte ontstaat niet uit vorm, maar uit **verhouding, begrenzing en licht**.

Vorm is hier geen beeld, maar een middel om ruimte leesbaar, bruikbaar en aanpasbaar te maken.

Licht verbindt het gebouw met tijd, dag en seizoen. Waar ruimte aanwezig is en zich laat ervaren, ontstaat oriëntatie zonder uitleg — en daarmee presentie.

3. **Betekenis**

Betekenis wordt niet ontworpen, maar **ontstaat** in het gebruik en in de relatie tussen mens en plek.

Architectuur kan betekenis mogelijk maken door helderheid, continuïteit en gelaagdheid,

zonder haar vast te leggen of te verklaren.

4. **Kunst / poëzie**

Binnen NOVIOTECTO is **kunst geen afzonderlijke discipline**, geen decoratie en geen expressief doel.

Zij is de **verdieping van ervaring** die ontstaat wanneer bouwen meer wordt dan oplossen.

Poëzie in architectuur is geen toevoeging, maar een **gevolg van juiste afstemming**.

Zij ontstaat waar maat, materiaal en ruimte zó samenkomen dat zij meer oproepen dan functie alleen.

Niet door intentie, maar door werking.

Kunst manifesteert zich hier niet als object, maar als **houding**:

het vermogen om ruimte zó te vormen dat zij openstaat voor betekenis, zonder die vast te leggen.

Kunst is wat ruimte in staat stelt **meer te zijn dan zij moet zijn**, zonder haar bruikbaarheid te verliezen.

5. **Genius loci**

Elke plek draagt een eigen karakter, gevormd door landschap, energiewerking, geschiedenis en gebruik.

Architectuur verhoudt zich tot deze geest van de plek door **aansluiting, voortzetting en nuance**,

niet door imitatie of contrast om het contrast.

6. **Identificatie-potentie (toe-eigenbaarheid in de tijd)**

Identificatie is geen vooraf bepaalde identiteit van gebruikers, maar het vermogen van architectuur om betrokkenheid te laten ontstaan.

Dit vraagt ruimte die leesbaar en aanwezig is. Waar architectuur oriënterend en dragend is, kan betrokkenheid groeien in de tijd; ontbreekt dit, dan blijft identificatie uit.

Door openheid, robuustheid en tijdelijkheid kan ruimte door de jaren heen door verschillende mensen op eigen wijze worden toe-eigenend.

Leefbaarheid groeit hier niet uit herkenning vooraf, maar uit betrokkenheid die zich ontwikkelt.

7. **Werking (intentionaliteit, energie, vakmanschap)**

Werking betreft dat wat niet direct zichtbaar is, maar wel ervaarbaar:

de intentie waarmee is ontworpen en gebouwd,

de zorg en aandacht in materiaal en uitvoering,

én de energetische werking van plaats en ruimte in geomantische zin.

Architectuur kan deze werking versterken door afstemming op ondergrond, oriëntatie en maat,

zonder dit te benoemen of te symboliseren.

Deze samenhang bepaalt in hoge mate of een omgeving dragend, harmonisch en bezielend wordt ervaren.

24. NOVIOTECTO en ONTWIKKELING

Inleiding

Architectuur is nooit neutraal. Elke keuze in ontwerp, proces en verantwoordelijkheid heeft gevolgen voor leefbaarheid over tijd. Toch worden die keuzes in de gangbare praktijk vaak verhuld achter autonomie, productlogica en systeemdenken, én versterkt door marktwerking.

NOVIOTECTO maakt deze keuzes expliciet. Het vertrekt niet vanuit vorm of methode, maar vanuit leefbaarheid, en neemt de consequenties daarvan serieus — ook waar dit wringt met bestaande verdienmodellen, contractvormen en aanbestedingsstructuren. Het onderstaande kernstatement positioneert architectuur als proces in plaats van product, en werkt uit wat dit betekent voor het bouwproces, het onderwijs en toekomstige ontwikkeling.

Proces

NOVIOTECTO vertrekt vanuit leefbaarheid als grondhouding: niet als ideaal, maar als toetssteen voor wat architectuur over tijd moet betekenen. Vanuit dit uitgangspunt kan architectuur niet worden gereduceerd tot een autonoom product of eindbeeld. Zij is onvermijdelijk een proces, waarin ontwerp, gebruik en transformatie samenhangen en waarin betekenis ontstaat door duur, zorg en aanpassing. Procesdenken is hier geen methode, maar een erkenning van hoe leefbaarheid daadwerkelijk ontstaat.

Bouwproces

Deze houding heeft directe consequenties voor het bouwproces. Ontwerp en uitvoering kunnen niet functioneren als gescheiden fasen waarin verantwoordelijkheid wordt overgedragen of versnipperd. Het bouwproces vraagt afstemming in plaats van beheersing, vakmanschap als dragende kennis, en duidelijke verantwoordelijkheid voor werking en leefbaarheid — juridisch, professioneel en maatschappelijk. Verantwoordelijkheid is geen morele claim, maar professionele volwassenheid: iemand staat ervoor, in zowel resultaat als proces.

Onderwijs

Ook het onderwijs volgt hieruit. Architectuuronderwijs kan niet primair ontwerpers van producten opleiden, maar moet vormen tot bouwmeesters: professionals die begrijpen hoe leefbaarheid ontstaat, hoe gebouwen zich ontwikkelen over tijd, en hoe ontwerp, maken, gebruik en zorg één samenhangende praktijk vormen. Ontwerpen blijft essentieel, maar altijd verbonden aan maakbaarheid, verantwoordelijkheid en betekenis.

Ontwikkeling

NOVIOTECTO beschouwt deze benadering als ontwikkelend. In een toekomst van voortdurende maatschappelijke, ecologische en economische verandering verschuift de waarde van architectuur van het maakbare object naar het verantwoord begeleiden van processen. Middelen zoals AI kunnen inzicht geven in levenscycli en scenario's, maar vervangen geen verantwoordelijkheid. NOVIOTECTO belooft geen perfectie

en schrijft geen vaste vorm voor; het vraagt de bereidheid om te blijven leren, bij te sturen en de consequenties van leefbaarheid te dragen — nu en in de toekomst.

Toelichting

Mogelijke kritiek op deze benadering vloeit grotendeels voort uit het heersende architectonische discours, dat is opgebouwd rond autonomie, productlogica en het verdelen van verantwoordelijkheid.

NOVIOTECTO erkent dit discours, maar kiest er bewust voor het te doorbreken, omdat juist deze uitgangspunten in de praktijk vaak leiden tot verlies aan leefbaarheid. Die frictie is geen bijwerking, maar het gevolg van een **andere keuze**.

In bouwen is neutraliteit een illusie. Ook het vasthouden aan bestaande structuren, rollen en contractvormen is een keuze — met concrete gevolgen voor gebruik, duurzaamheid en betekenis over tijd. NOVIOTECTO maakt die keuze expliciet en aanvaardt de verantwoordelijkheid die daaruit voortvloeit.

Tegelijk is NOVIOTECTO geen gesloten systeem. Omdat zij architectuur als proces begrijpt, blijft zij open voor aanpassing, herinterpretatie en bijsturing. Kritiek wordt niet beoordeeld op haar positie binnen het discours, maar op haar bijdrage aan leefbaarheid in de praktijk.

Hoewel NOVIOTECTO architectuur als proces begrijpt, ontkent zij het productmoment niet. Elk gebouw kent een concreet moment van voltooiing en ingebruikname waarin vorm, techniek en betekenis helder en afgerond moeten zijn. Dat moment vraagt precisie, keuze en verantwoordelijkheid. Maar deze voltooiing is geen eindpunt. De vorm bij oplevering is geen definitie voor de eeuwigheid, maar een fase binnen een langere ontwikkeling. Zij moet zó ontworpen zijn dat zij gebruik, veroudering en transformatie kan dragen zonder haar logica te verliezen. Architectuur is daarmee geen product zonder moment, maar een moment binnen een proces.

25. ASPIRATIE en NAVOLGING

De rol van de gewone man - en de veroverde cultuur - in de geschiedenis van het bouwen

De geschiedenis toont een eenvoudige waarheid: architectuur blijft alleen betekenisvol wanneer zij **kan worden overgenomen**. Niet door kopie, maar door aanpassing aan schaal, gebruik en leven. Waar deze navolgbaarheid ontbreekt, verliest architectuur haar maatschappelijke werking.

Het vraagstuk van vandaag is dan ook geen stijlkwesitie, maar een probleem van overdraagbaarheid. Vanuit dit inzicht positioneert NOVIOTECTO zich als herstel van een tijdloos principe: architectuur die leefbaarheid draagt doordat zij door mensen kan worden gedragen.

1. **Bouwen als culturele deelname**

Door alle tijden en culturen heen is bouwen meer geweest dan het voorzien in onderdak. De mens bouwt om **deel te nemen aan een herkenbare orde**. Architectuur functioneert daarbij als een zichtbaar middel tot identificatie en verheffing.

Een universeel patroon tekent zich af: de gewone man neemt bouwvormen, stijlen en ornamenten over van de elite om zich te verbinden met een grotere culturele samenhang. Dit is geen randverschijnsel, maar een dragend mechanisme van architectuurgeschiedenis.

Datzelfde mechanisme treedt op wanneer niet een sociale laag, maar een **streek of cultuur** wordt geconfronteerd met een nieuwe heersende macht. Ook daar wordt architectuur overgenomen, niet louter uit onderwerping, maar om **deel te kunnen nemen aan een nieuwe bestuurlijke, culturele en symbolische orde**.

2. **Navolging als werking**

Wat vaak als imitatie wordt geduid, is in wezen **toe-eigening**. Elite-architectuur introduceert vormen die staan voor orde, stabiliteit en betekenis. De bredere bevolking vertaalt deze vormen naar haar eigen schaal, middelen en dagelijks gebruik.

Bij veroveringen voltrekt zich een vergelijkbaar proces. Lokale elites en ambachtslieden nemen elementen van de nieuwe heerser over en verweven die met bestaande bouwculturen. Wat ontstaat is geen kopie, maar een **getransformeerde architectuur**, waarin continuïteit en verandering samengaan.

Juist hierdoor worden stijlen verankerd. Architectuur die niet kan worden vereenvoudigd en overgenomen, blijft een vreemd lichaam en verliest haar maatschappelijke werking.

3. **Historische continuïteit**

In het Romeinse Rijk namen provinciale burgers klassieke vormen over om hun plaats binnen de civitas te markeren. In veroverde gebieden van Gallië tot Hispania werd Romeins bouwen een middel tot culturele integratie. In de middeleeuwen drongen romaanse en gotische motieven door tot dorpshuizen en boerderijen. In de islamitische wereld vloeiden paleis, stadshuis en volkswoning samen in gedeelde principes van patio, water en ornament. Ook hier transformeerden oudere bouwtradities zich onder nieuwe heersende orden.

In Europa van de 17e tot 19e eeuw werden klassieke gevelordes gemeengoed binnen burgerlijke en arbeiderswoningen. Deze verspreiding betekende geen verval van stijl, maar haar **maatschappelijke voltooiing**.

Ook in de koloniale gebieden van Europese mogendheden voltrok zich een vergelijkbaar proces. Klassieke en neoklassieke vormen werden via bestuur, handel en missie geïntroduceerd in Afrika, Azië en de Amerika's. Overheidsgebouwen, rechtbanken en handelskantoren droegen gevelordes en proporties die verwezen naar Europese modellen.

Toch bleef deze vormtaal niet onaantast. In wisselwerking met klimaat, materiaal, ambacht en lokale woonculturen ontstonden hybride bouwvormen. Koloniale architectuur werd in veel gevallen geen louter export van stijl, maar een getransformeerde praktijk waarin Europese ordeningsprincipes zich vermengden met lokale bouwlogica. Veranda's, galerijen, diepe overstekken en aangepaste plattegronden maakten de geïntroduceerde vormen leefbaar binnen andere klimatologische en culturele condities.

Ook hier blijkt: architectuur blijft alleen werkzaam wanneer zij wordt aangepast en gedragen. Waar zij zich niet liet transformeren, bleef zij een vreemd lichaam in het landschap. Waar zij werd opgenomen en herwerkt, ontstond nieuwe continuïteit.

4. **Navolgbaarheid en leefbaarheid**

Overall blijkt hetzelfde inzicht: architectuur wordt pas cultuur wanneer zij **navolgbaar** is. De gewone man – en evenzeer de veroverde streek – is geen gebruiker van architectuur, maar haar drager. Door vereenvoudiging, herhaling en aanpassing blijft betekenis behouden en wordt leefbaarheid versterkt.

Waar dit mechanisme ontbreekt, ontstaat vervreemding: bouwen zonder herkenning, wonen zonder culturele deelname.

5. **De modernistische breuk**

Het modernisme onderbrak deze historische continuïteit door ornament en navolging af te wijzen. Architectuur werd autonoom verklaard en losgemaakt van aspiratie en toe-eigening. Daarmee verloor zij haar vermogen om door de samenleving – lokaal én cultureel – te worden gedragen.

Het resultaat is huisvesting zonder culturele opstap en zonder mogelijkheid tot identificatie.

6. **NOVIOTECTO: herstel van een universeel principe**

Binnen NOVIOTECTO is navolging geen tekortkoming, maar een **voorwaarde voor leefbaarheid**. Architectuur die niet kan worden overgenomen en doorgegeven, blijft buiten het leven staan.

Leefbaarheid vraagt herkenning, continuïteit en deelname.

Daarom geldt:

Architectuur leeft pas werkelijk

wanneer zij kan worden gedragen.

Een vorm van **kitsch*** ligt hierbij voor de hand. Dat gebeurt wanneer navolging zich beperkt tot het uiterlijk en het verband met maat, gebruik en vakmanschap verliest. Wat overblijft is decoratie: vormen die wel herkenbaar zijn, maar niets meer dragen of ordenen. Ze lijken betekenisvol, zonder dat zij daadwerkelijk betekenis hebben in het dagelijks leven.

Juist deze mogelijkheid tot ontsporing heeft ertoe geleid dat navolging in de vakliteratuur vaak met wantrouwen wordt bekeken of zelfs geheel wordt vermeden. Kitsch wordt dan gezien als het logische eindpunt van overdraagbaarheid.

Toch is dat een misvatting. Het risico op kitsch is geen reden om navolging af te wijzen, maar om haar zorgvuldig te benaderen. Navolging vraagt inzicht, aandacht en begeleiding. Waar zij voortkomt uit gebruik, maat en vakmanschap, blijft zij dragend en betekenisvol.

* *kitsch*: een vorm die herkenning oproept zonder voort te komen uit noodzaak, gebruik, maat of vakmanschap.

26. NOVIOTECTO in de PRAKTIJK

NOVIOTECTO manifesteert zich niet als theorie, methode of stijl, maar als een **houding die zich pas in de praktijk bewijst**. Leefbaarheid is geen concept dat vooraf kan worden vastgelegd; zij ontstaat uit de samenhang tussen plaats, gebruik, materiaal, tijd en verantwoordelijkheid. Pas waar deze samenhang daadwerkelijk wordt gedragen, krijgt architectuur betekenis.

In de praktijk begint bouwen niet bij het object, maar bij het **geleefde leven**. Wonen is geen optelsom van functies, maar een dagelijks ritme van handelingen: verblijven, werken, samenkomen, terugtrekken, zorgen en vieren. Architectuur die dit ritme niet herkent, kan correct functioneren, maar zal nooit werkelijk worden bewoond. NOVIOTECTO vertrekt daarom vanuit gebruik zoals het zich voltrekt in tijd, seizoenen en levensfasen.

Leefbaarheid raakt direct aan **identificatie en waardigheid**. Mensen willen zich kunnen herkennen in hun omgeving zonder zich te hoeven aanpassen aan een vreemd systeem. Thuisgevoel ontstaat waar ruimte leesbaar is, waar overgangszones bestaan en waar schaal en maat menselijk blijven. Waardigheid is daarbij geen luxe of esthetische toevoeging, maar een voorwaarde om zich met een plek te verbinden.

Deze verbinding kan alleen standhouden wanneer zij wordt gedragen door **vakmanschap en bouwcultuur**. Materiële intelligentie — het begrijpen van materiaal, detail en uitvoering — vormt de stille ruggengraat van duurzame architectuur. Vakmanschap is geen nostalgie, maar de kennis die nodig is om gebouwen te laten verouderen zonder hun betekenis te verliezen. Waar uitvoering losraakt van ontwerp, verliest architectuur haar geloofwaardigheid.

In de praktijk wordt ook zichtbaar dat architectuur niet waarde vrij is. **Economische keuzes, bestuurlijke kaders en machtsverhoudingen** beïnvloeden wat wordt gebouwd en voor wie. NOVIOTECTO benadert economie niet vanuit kortetermijnrendement, maar vanuit waarde in tijd: onderhoud, aanpasbaarheid en sociale duurzaamheid. Architectuur die slechts efficiënt lijkt, maar snel vervreemdt, blijkt op termijn kostbaar.

Daarmee raakt de praktijk onvermijdelijk aan **verantwoordelijkheid**. De rol van de architect eindigt niet bij oplevering. Gebouwen blijven functioneren, veranderen van gebruiker en dragen betekenis over generaties heen. NOVIOTECTO beschouwt tijd daarom als ontwerpfactor: **architectuur moet kunnen worden aangepast, hergebruikt en doorgegeven zonder haar samenhang te verliezen**. In dit licht heeft het benoemen van de architect als auteur weinig toegevoegde waarde. Niet het individuele auteurschap, maar de duurzaamheid van werking en betekenis bepaalt de kwaliteit van het gebouw.

In dit kader krijgt ook het moment van oplevering een andere betekenis. Elk bouwwerk kent noodzakelijkerwijs een vaste fase: de oplevering, het formele moment van ingebruikname. Dit moment markeert geen voltooiing, maar een tussenstand. Het ontwerp is op dat moment afgestemd op het voorziene gebruik, de context en de beschikbare kennis, maar het leven dat erop volgt kan niet worden ontworpen.

Waar de gangbare praktijk oplevering beschouwt als eindpunt — en daarmee het gebouw vastzet als afgerond object — beschouwt NOVIOTECTO oplevering als overgang: van ontwerpfase naar werkelijk leven. De uiteindelijke voltooiing ligt niet in de vorm, maar in de wijze waarop een gebouw zich in de tijd bewijst, wordt aangepast, gedragen en doorgegeven.

Juist hier gaat NOVIOTECTO verder dan het gangbare architectuurbegrip. Niet door het ontwerp te relativiseren, maar door het te plaatsen binnen een groter continuüm van gebruik, verandering en verantwoordelijkheid. Architectuur wordt daarmee geen afgesloten daad, maar een blijvende relatie tussen gebouw, mens en tijd.

In dit alles speelt **geheugen en overdracht** een cruciale rol. Wat wordt gebouwd, draagt meer dan materie alleen; het draagt verhalen, gebruiken en culturele kennis. Architectuur die geen geheugen draagt, raakt los van haar omgeving en verliest haar vermogen om betekenisvol te blijven.

NOVIOTECTO in de praktijk is daarmee geen optelsom van disciplines, maar een **integrale benadering** waarin wonen, vakmanschap, economie, bestuur en tijd elkaar wederzijds beïnvloeden. Hier wordt zichtbaar of architectuur werkelijk kan worden gedragen — niet door een idee, maar door mensen.

Waar leefbaarheid als uitgangspunt wordt genomen, volgt architectuur. Niet als object, maar als proces. Niet als vorm, maar als verantwoordelijkheid.

Architectuur in haar huidige vorm vertrekt vrijwel altijd vanuit een **visie** (of een specifieke houding/principe/gewoonte). Die visie bepaalt vorm, taal, ordening en ambitie nog vóórdat het dagelijkse leven, de plek of de lange termijn werkelijk zijn meegenomen. Daarmee fungeert de visie als uitgangspunt en wordt de werkelijkheid gedwongen zich daaraan aan te passen.

NOVIOTECTO keert deze volgorde om. Niet omdat visie overbodig zou zijn, maar omdat zij **niet het vertrekpunt kan zijn**. Visies op architectuur zijn per definitie begrensd tot het domein van het vak en kunnen daarom slechts een deel van de werkelijkheid omvatten. Zij krijgen pas betekenis wanneer zij worden geplaatst binnen een breder kader van leefbaarheid.

In de praktijk betekent dit dat architectuur niet langer vooraf wordt gelegitimeerd door een visie, maar **achteraf wordt verantwoord** door haar werking. Vorm, concept en expressie zijn geen bewijs van kwaliteit, maar hypothesen die zich moeten bewijzen in gebruik, tijd en samenhang met hun omgeving.

Daarom is elke architectuurvisie reeds impliciet aanwezig binnen NOVIOTECTO, terwijl het omgekeerde niet geldt. NOVIOTECTO biedt het kader waarbinnen visies kunnen ontstaan, worden toegepast of worden losgelaten — afhankelijk van hun bijdrage aan leefbaarheid.

Architectuur volgt dan niet uit overtuiging, maar uit noodzaak.

Niet uit visie, maar uit verantwoordelijkheid.

27. De SCHIJN van CONTINUITEIT

Over Vorm, Inhoud en de Onvoltooide Breuk van de Moderniteit

Inleiding — bouwen als levensloop

In pre-moderne bouwculturen werden bouwwerken begrepen als onderdeel van een **levenscyclus**, vergelijkbaar met processen in de natuur. Zolang een bouwwerk nog kwaliteiten bezat — ruimte, materiaal, ligging, constructie — werd het getransformeerd. Niet om de vorm te bewaren, maar om de werking voort te zetten. Pas wanneer de betekenis definitief was uitgewerkt en geen nieuwe afstemming meer mogelijk bleek, volgde sloop als **hard en helder signaal**: dit hoofdstuk is voorbij.

Moderniteit heeft deze houding nooit volledig overgenomen. Zij blijft hangen tussen behouden en vernieuwen, tussen eerbied en instrumentalisering. Het resultaat is een architectuur die haar eigen transformatiekracht ondermijnt en **vals sentiment** inzet waar betekenis niet meer kan ontstaan.

NOVIOTECTO benoemt dit spanningsveld als een **onvoltooide breuk**.

1. Het amfitheater — stedelijk element en levensloop

Het Romeinse amfitheater was een eenduidig functioneel bouwwerk: collectief spektakel, ritueel en macht. Toen deze betekenis verdween, werd het gebouw niet als object bewaard. Het werd **opengebrouwen**,

verkaveld en opgenomen in de stad. Materiaal werd hergebruikt, ruimtes herschikt, nieuwe functies nestelden zich in de oude structuur.

Wat bleef was niet het gebouw, maar:

- de contour
- de topografie
- de stedelijke logica

Het amfitheater werd geen monument, maar **stad**. De herinnering bleef leesbaar, maar nooit dominant.

Hier faalt moderniteit fundamenteel.

Waar de pre-moderne stad zei: *behoud wat werkt*, zegt moderniteit: *behoud het gebouw*.

Daarmee wordt betekenis vastgezet, terwijl zij juist opnieuw had moeten ontstaan. De levende continuïteit gaat verloren.

2. Herbestemming — vorm als fetisj

In hedendaagse herbestemming van kerken, forten, bunkers, graansilo's, watertorens en fabrieken verschijnt steeds hetzelfde patroon:

1. De oorspronkelijke functie verdwijnt
2. De vorm wordt onaantastbaar verklaard
3. Nieuwe functies worden ingepast
4. De oorspronkelijke ruimtelijke logica blijft dominant

Woningen worden zo ondergeschikt aan monumentale ruimten, gevangen in inefficiënte plattegronden en afgesneden van buitenruimte en omgeving. Het resultaat is geen woonomgeving, maar **bewoning van een object**.

Pre-moderne transformatie handelde anders. Men verwijderde delen, doorbrak structuren, paste volumes aan en herschikte het geheel — niet uit disrespect, maar uit **verantwoordelijkheid voor gebruik**.

Moderniteit wil transformatie zonder verlies, verandering zonder aantasting en nieuw gebruik zonder vormbreuk. Dat is onmogelijk. Architectuur verdraagt geen symbolische dubbelzinnigheid. Wat zo behouden wordt, verliest juist zijn betekenis.

3. Verdwenen bouwwerken, terugkerend beeld — de boerderij

In het landschap verdwenen duizenden boerderijen door schaalvergroting, mechanisering en het verdwijnen van erf- en gemeenschapsstructuren. Hun betekenis was uitgewerkt. Dat was geen verlies, maar een **logische transitie**.

De moderne paradox is dat deze boerderij vervolgens terugkeert als woningtype — los van land, los van productie, los van erf en los van seizoensritme. De vorm wordt gekopieerd, terwijl de reden van haar bestaan verdwenen is. Transformatie is vrijwel onmogelijk.

Dit is geen continuïteit, maar **ontkenning van tijd**.

Moderniteit durft het lege moment niet te laten bestaan en vult het met herkenning. Zo ontstaat valse sentimentaliteit: vorm als substituut voor betekenis.

Synthese — één patroon

In alle voorbeelden keert dezelfde fout terug:

moderniteit probeert **betekenis te bewaren via vorm**, terwijl betekenis alleen kan voortbestaan via **afstemming**.

- het amfitheater wordt monument in plaats van stad
- herbestemming conserveert objecten in plaats van leefbaarheid
- verdwenen typologieën keren terug als beeld zonder werking

NOVIOTECTO — transformatie als houding

NOVIOTECTO herstelt een oudere, maar radicaal actuele houding:

- geen objectverering
- geen beeldbehoud als doel
- geen sentiment als legitimatie

Maar:

- onderzoek naar werkende kwaliteiten
- loslaten wat niet meer draagt
- bouwen met wat overblijft
- accepteren dat verdwijnen onderdeel is van continuïteit

Zoals in de natuur: niet alles blijft — maar alles transformeert.

Slot — natuur, kosmos en het recht om te eindigen

In de natuur bestaat geen sentiment over vorm. Wat geen betekenis meer draagt, sterft af — niet uit hardheid, maar uit noodzaak. Afsterven is geen mislukking, maar voorwaarde voor nieuw leven. Bladeren vallen, rivieren verleggen hun bedding, sterren doven wanneer hun energie is opgebruikt. De kosmos kent geen musea.

Pre-moderne bouwculturen begrepen dit. Bouwwerken leefden zolang zij werkten. Wanneer hun werking eindigde, werden zij opengebrouwen, opgenomen, herschikt of losgelaten. Niet alles hoefde bewaard te blijven om herinnerd te worden.

Moderniteit weigert dit einde te erkennen. Zij bevriest vorm, materialiseert herinnering en grijpt naar valse sentimentaliteit als laatste houvast. Daarmee verliest zij precies wat zij zegt te beschermen.

NOVIOTECTO kiest wel.

Voor leefbaarheid boven beeld.

Voor gebruik boven herinnering.

Voor tijd boven sentiment.

Leefbaarheid staat. Architectuur volgt.

28. MAATSYSTEMATIEK, ABSTRACTIE en de uitwerking in het BOUWWERK

Architectuur begint niet met vorm.

Zij begint met maat.

Nog voordat een lijn wordt getekend, is er een beslissing over afstand, hoogte, dikte. Die beslissing is nooit neutraal. Zij draagt een wereldbeeld in zich. De wijze waarop een cultuur meet, bepaalt hoe zij bouwt.

In premoderne samenlevingen was maat geen systeem maar een gewoonte. De voet, de el, de duim — zij waren verbonden met het lichaam. Zij verschilden per streek, maar dat was geen tekort. Zij waren ingebed in ambacht en gemeenschap. Een muur werd niet ontworpen vanuit een abstract raster, maar vanuit ervaringskennis: wat is draagbaar, wat is hanteerbaar, wat is passend in dit landschap?

De maat droeg impliciet verhouding. Niet omdat er een theorie achter zat, maar omdat generaties ervaring haar hadden verfijnd. De uitwerking in het bouwwerk was daardoor vanzelfsprekend: openingen, wanddiktes, overspanningen — zij volgden uit materiaal, techniek en plaats.

Met de invoering van de meter aan het einde van de achttiende eeuw verandert dit fundamenteel. De meter is geen streekmaat, geen lichaamsmaat. Zij is gedefinieerd via de aarde, later via natuurkundige constanten. Zij is universeel en abstract.

Dit betekent niet dat architectuur onmiddellijk abstract wordt. Maar de basis verschuift. De meter kent geen interne verhouding. Zij is puur kwantitatief. Drie meter en twee meter verschillen alleen in hoeveelheid, niet in hiërarchie.

Wanneer de meter de dominante maat wordt, wordt architectuur technisch schaalbaar. Zij kan worden opgedeeld, vermenigvuldigd, gestandaardiseerd. In de negentiende en twintigste eeuw, met de industrialisatie, wordt dit zichtbaar in het bouwwerk: repetitieve rasters, modulaire gevels, gestandaardiseerde elementen.

De maatsystematiek werkt door in de uitwerking. Het grid wordt drager van het ontwerp. De ruimte wordt gearticuleerd door optelling.

Juist op dat moment ontstaat de behoefte aan herstel van verhouding.

Le Corbusier ontwikkelt de **Modulor**. Hij probeert de abstracte meter te verbinden met het menselijk lichaam. De reeks van maten moet niet alleen technisch bruikbaar zijn, maar ook harmonieus aanvoelen. In zijn gebouwen vertaalt dit zich in specifieke plafondhoogten, raamverhoudingen, trapdimensies. De maatsystematiek stuurt de detaillering.

Dom Hans van der Laan gaat nog verder. Hij zoekt niet het lichaam als uitgangspunt, maar de waarneming van ruimte zelf. Het plastisch getal is geen technische maat, maar een proportionele reeks die massa en ruimte in hiërarchie brengt. In zijn gebouwen is de uitwerking voelbaar in wanddikte, vensterpositie, overgang van binnen naar buiten. De maatsystematiek bepaalt de plastische werking.

Beide pogingen tonen dat maat geen neutraal instrument is. Zij vormt het gebouw van binnenuit. De gekozen systematiek beïnvloedt niet alleen afmetingen, maar ook ritme, overgang, schaalbeleving.

En toch blijft er een spanningsveld.

Wanneer een maatsysteem vooraf vastligt, krijgt het bouwwerk een interne consistentie — maar ook een begrenzing. Uitbreiding, aanpassing of transformatie kunnen het systeem verstoren. De systematiek ordent, maar sluit zich.

Daarmee verschuift de vraag.

Niet alleen: welke maat hanteren wij?

Maar: hoe werkt deze maat door in de levensloop van het gebouw?

De traditionele maat liet variatie toe. Zij was niet theoretisch gesloten. De meter laat oneindige variatie toe, maar zonder intrinsieke hiërarchie. De proportionele systemen brengen hiërarchie terug, maar via een gesloten reeks.

Binnen NOVIOTECTO wordt maat niet ontkend. Integendeel — maatsystematiek is noodzakelijk om samenhang te waarborgen. Maar zij mag niet autonoom worden. Zij moet ontstaan uit afstemming: op plaats, op gebruik, op materiaal, op tijd.

Dat betekent dat de uitwerking in het bouwwerk niet begint met een vooraf opgelegd raster, maar met de vraag: wat vraagt deze plek, deze functie, deze levensloop? Maat ontstaat dan als antwoord, niet als uitgangspunt.

In zo'n houding kan de meter worden gebruikt zonder dat zij abstractie dicteert. Proportionele inzichten kunnen worden toegepast zonder dat zij normatief worden. Traditionele referenties kunnen worden ingezet zonder nostalgie.

Maatsystematiek wordt dan geen dogma, maar een instrument van afstemming.

De uiteindelijke toets ligt niet in de zuiverheid van het systeem, maar in de leefbaarheid van het resultaat. Blijft het gebouw in de tijd bruikbaar? Laat het transformatie toe? Kan het worden aangepast zonder dat zijn wezen breekt?

Daar wordt duidelijk dat maat geen fundament is, maar bemiddelaar.

Architectuur ontstaat niet uit getal.

Zij ordent zich in maat, maar zij wordt gedragen door leven.

En in die volgorde ligt het verschil.

29. NEW URBANISM: een verkapt MODERNISME

Ontstaan — Amerikaanse reactie, Europese navolging

Het **New Urbanism** ontstond in de Verenigde Staten in de jaren 1980 als reactie op:

- suburbane spreiding
- autogerichte planning
- functiescheiding
- verlies van straatleven
- anonieme woonwijken

Projecten als **Seaside** (Florida) vormden de eerste manifestaties.

In 1996 volgde het Charter of the New Urbanism.

De intentie was helder:

de menselijke maat herstellen,

de straat terugbrengen,

de stad weer herkenbaar maken.

Europese doorwerking

Wat minder vaak wordt benoemd, is de sterke doorwerking in Europa.

Voorbeelden:

- **Val d'Europe** (bij Paris)
- **Brandevoort** in Helmond

Hier zien we:

- klassieke straatprofielen
- gesloten bouwblokken
- historiserende gevels
- traditionele dakvormen
- zorgvuldig geregisseerde pleinen

In Brandevoort zelfs een volledig “vestingstad”-concept.

In Val d’Europe een Haussmanniaanse interpretatie in nieuwbouw.

De vormtaal is traditioneel.

Het proces blijft planmatig en integraal gestuurd.

De kern van de paradox

Een historische stad zoals **Aix-en-Provence** ontstond niet uit één masterplan.

Zij groeide:

- via vele eigenaars
- in economische fasen
- met aanpassingen en breuken
- zonder esthetische eindregie
- met ruimte voor afwijking

New Urbanism — zowel Amerikaans als Europees — werkt anders:

- één samenhangend stedenbouwkundig totaalbeeld
- vooraf vastgelegde architectuurcodes
- geregisseerde variatie
- juridische borging van sfeer

Dat is geen geleidelijk worden.

Dat is een bewust bewaakte voortzetting in de tijd.

Waarom dit modernistisch blijft

Modernisme definieert zich niet door platte daken.

Het definieert zich door:

- beheersing
- totaalontwerp
- vooraf vastgelegde identiteit
- oplevering als voltooiing

New Urbanism wijzigt de vormtaal,

maar behoudt de maakbaarheidslogica.

De stad blijft product.

Typologie als gesloten systeem

In **Val d'Europe** en **Brandevoort** zien we:

- vaste rooilijnen
- gecontroleerde kavelbreedtes
- esthetische welstandscodes
- beperkte afwijkingsruimte

Typologie wordt gestileerd.

Patroon wordt mal.

Element wordt decor.

Transformatie wordt uitzondering in plaats van drager.

Het ontbrekende element: tijd

Wat in **Aix-en-Provence** zichtbaar is, is geen stijl, maar sedimentatie.

- steen veroudert
- gevels wijzigen
- functies wisselen
- kleine ingrepen herschrijven het geheel

In New Urbanism-wijken is het beeld zo zorgvuldig gecomponeerd,
dat afwijking als verstoring voelt.

Dat betekent dat de tijd niet welkom is.

En zonder tijd ontstaat geen werkelijke leefbaarheid.

Slot

New Urbanism is begrijpelijk als reactie.

Maar zij blijft gevangen in dezelfde grondhouding die zij bestrijdt.

Zolang:

- identiteit wordt vastgelegd
- afwijking wordt beperkt
- transformatie wordt gemarginaliseerd
- het totaalbeeld wordt bewaakt

blijft het modernisme in traditionele kleding.

Leefbaarheid laat zich niet reconstrueren.

Zij ontstaat wanneer een systeem open genoeg is om door tijd te worden herschreven.

Dat is het verschil tussen decor en stedelijk weefsel.

drie onderscheidingen

Modernisme

wil de toekomst ontwerpen.

New Urbanism

wil het verleden reconstrueren.

NOVIOTECTO

wil afstemmen en laten ontstaan.

30. ARCHITECTUUR als PROCES in de TIJD

Van typologische continuïteit bij Grassi en Minardi naar afstemming tussen mens, plaats en tijd

Aan het begin van de jaren tachtig wezen de Italiaanse architecten **Giorgio Grassi** en **Bruno Minardi** op een belangrijk inzicht: architectuur ontstaat niet alleen door ontwerp, maar ontwikkelt zich in de tijd. Historische steden laten zien dat gebouwen groeien door toevoegingen, aanpassingen en hergebruik. Daarmee brachten zij opnieuw aandacht voor de **continuïteit van de stad en de betekenis van typologie**. Tegelijk roept dit inzicht een verdere vraag op: wat gebeurt er wanneer architectuur niet langer wordt begrepen als het creëren van een object, maar als een proces van afstemming tussen mens, plaats en tijd?

Architectuur en typologie

Voor Giorgio Grassi ligt de kracht van architectuur niet in originaliteit of stijl, maar in de **heldere ordening van bouwkundige elementen** die voortkomen uit gebruik, landschap en geschiedenis.

In landelijke complexen, kloosters en agrarische ensembles wordt zichtbaar dat architectuur ontstaat uit **noodzaak en typologie**.

Een dak is een dak.

Een deur is een deur.

Een raam is een raam.

De betekenis van architectuur ligt niet in vormexperiment, maar in de **begrijpelijke ordening van deze elementen**. Geometrie is daarbij een middel om relaties zichtbaar te maken.

De stad als gelaagde werkelijkheid

Bruno Minardi richt zich op de manier waarop gebouwen zich **in de tijd ontwikkelen**.

Historische steden tonen dat architectuur zelden als een volledig nieuw begin ontstaat. Veel gebouwen groeien door **toevoegingen, uitbreidingen en aanpassingen**.

Ruïnes worden opgenomen in nieuwe gebouwen.

Verdiepingen worden toegevoegd.

Technische installaties worden onderdeel van het stedelijke silhouet.

Zo ontstaat een stad die bestaat uit **opeenvolgende tijdslagen**, waarin verschillende generaties hun sporen hebben achtergelaten.

De Italiaanse ervaring

Dat deze inzichten juist in Italië ontstonden, is niet toevallig. Italiaanse steden bestaan vrijwel overal uit **opeengestapelde geschiedenis**: Romeinse fundamenten, middeleeuwse huizen, renaissancepaleizen en latere toevoegingen vormen samen één stedelijk geheel.

Architecten werken daardoor zelden met een leeg terrein, maar vrijwel altijd **binnen een bestaande structuur**. Dit leidde tot een sterke belangstelling voor typologie, stedelijke continuïteit en historische structuur.

Architectuur werd zo opnieuw begrepen als onderdeel van een **langdurig proces van stedelijke ontwikkeling**.

De grens van het object

Toch blijft in het werk van Grassi en Minardi nog een kenmerk van de moderne architectuurtraditie aanwezig. Het architectonische project blijft uiteindelijk gericht op het **ontwerpen van een nieuw gebouw**.

Het gebouw wordt nog steeds opgevat als een afgerond geheel dat door een architect wordt ontworpen en daarmee ook een vorm van **auteurschap** vertegenwoordigt.

Het blijft in zekere zin een **autonoom architectonisch object**, ook wanneer het zorgvuldig in de stad wordt ingepast.

Architectuur als afstemming

Een volgende stap ontstaat wanneer architectuur niet in de eerste plaats wordt gezien als het creëren van een object, maar als een **proces van afstemming**.

In deze benadering staat niet het gebouw centraal, maar het **leven dat zich in en rond de gebouwde omgeving afspeelt**.

Architectuur ontstaat wanneer verschillende dimensies met elkaar in balans worden gebracht:

- mens en gebruik
- plaats en landschap
- ruimte en materialisering
- tijd en transformatie
- betekenis en identificatie
- energiewerking van ruimte en plek.

Gebouwen worden daarmee geen eindproducten, maar **momenten binnen een voortdurend proces van ontwikkeling**.

Architectuur wordt zo niet alleen een kwestie van ontwerp, maar een manier om **leefbaarheid te realiseren**.

Een gebouw is dan geen eindpunt van ontwerp, maar een **moment in een voortdurende ontwikkeling van plaats, leven en betekenis**.

Waarom dit vandaag relevant is

De huidige bouwpraktijk richt zich vaak op het produceren van nieuwe objecten. Het denken van Grassi en Minardi laat zien dat architectuur in werkelijkheid ontstaat door **continuïteit en transformatie in de tijd**. Wanneer dit inzicht verder wordt ontwikkeld tot een proces van **afstemming tussen mens, plaats en ruimte**, ontstaat een andere benadering van bouwen: een architectuur die niet alleen nieuwe gebouwen maakt, maar bijdraagt aan een **duurzame en leefbare omgeving**.

Vanuit dit perspectief is een gebouw niet automatisch architectuur. Architectuur ontstaat waar mensen zich duurzaam verbinden met een gebouw, een ruimte of een plek, en daarin meer herkennen dan louter functie of constructie. Zij openbaart zich in de tijd, door gebruik, betekenis en identificatie. Wanneer deze ervaring door meerdere mensen wordt herkend en gedeeld, ontstaat architectuur als cultureel fenomeen. Daarmee wordt architectuur niet alleen een ontwerpdiscipline, maar ook een werkelijkheid die zich voortdurend verder ontwikkelt.

31. ARCHITECTUUR, CULTUUR en MAATSCHAPPELIJKE WERKING

Inleiding

Binnen het hedendaagse architectuurdiscours klinkt met toenemende nadruk de stelling dat architectuur haar bestaansrecht ontleent aan haar rol als cultuurdrager van de samenleving. In een tijd waarin economische efficiëntie, techniek en regelgeving het bouwen sterk bepalen, wordt architectuur gepositioneerd als het domein dat betekenis, identiteit en culturele continuïteit waarborgt.

Deze verdediging is begrijpelijk. Wanneer bouwen dreigt te verworden tot louter productie, lijkt het noodzakelijk te benadrukken dat architectuur méér is dan techniek of vastgoed: zij zou de culturele articulatie van een samenleving vormen.

Maar juist hier rijst een fundamentele vraag:

Heeft zij een punt?

Is architectuur daadwerkelijk de drager van cultuur?

En zo ja, onder welke voorwaarden?

Of is deze stelling mede een poging van het vak om zijn autonomie en legitimiteit veilig te stellen binnen een gefragmenteerde moderniteit?

Deze vragen vragen geen polemisch antwoord, maar een analytische verheldering van de verhouding tussen culturele ambitie en maatschappelijke werking.

1. Ingebedde architectuur

Parthenon (Athene)

Het Parthenon functioneerde niet als autonoom architectonisch object, maar als religieus en politiek centrum binnen de polis. De betekenis lag in de inbedding in ritueel, gemeenschap en stedelijke orde.

→ Cultuur werd belichaamd, niet geproduceerd.

Medina van Fès

De stedelijke structuur ontstond door geleidelijke toevoeging en ambachtelijke continuïteit. Geen individueel auteurschap, maar collectieve afstemming.

→ Werking en cultuur vielen samen.

2. Autonome architectuur

Villa Savoye (Le Corbusier)

Een manifest van modernistische principes. Binnen het vakgebied cultureel invloedrijk; in gebruik technisch problematisch.

→ De culturele waarde wordt hoofdzakelijk vastgesteld binnen het architectuurdebat zelf.

Pruitt-Igoe (St. Louis)

Sociaal-modernistisch ideaal in grootschalige woningbouw. Theoretisch vooruitstrevend, maatschappelijk instabiel.

→ Discrepantie tussen ideologische ambitie en sociale werking.

3. Een tussenpositie

De Franse architect Fernand Pouillon

Zijn projecten combineren culturele ambitie met constructieve degelijkheid en stedelijke continuïteit.

→ Culturele expressie en maatschappelijke draagkracht blijven verbonden.

4. Analytische conclusie

De voorbeelden tonen drie posities:

1. **Ingebedde orde** – cultuur en werking samenvallend.
2. **Autonome productie** - cultuur wordt in de eerste plaats van binnenuit bevestigd.
3. **Relationele benadering** – cultuur verbonden aan langdurige werking.

De vraag verschuift daarmee van

“Is architectuur cultureel relevant?”

naar

“Is haar culturele ambitie duurzaam verankerd in maatschappelijke werking?”

5. Implicatie

Een herpositionering vraagt niet om afwijzing van culturele ambitie, maar om haar expliciete verbinding met maatschappelijke werking.

Architectuur legitimeert zich niet uitsluitend via culturele zichtbaarheid, maar via duurzame resonantie in het dagelijks leven.

6. Conclusie

Waar culturele ambitie en maatschappelijke werking uiteenlopen, ontstaat een legitimatieprobleem.

Waar zij samenvallen, ontstaat leefbaarheid.

32. INHEEMSE BOOMSOORTEN die UITHEEMS BLIJKEN

Wie door een stad of landschap wandelt, denkt zelden na over bomen.

Ze lijken er altijd al geweest.

De plataan langs de laan.

De kastanje op het dorpsplein.

De cipres tegen de avondlucht.

Ze ogen vanzelfsprekend.

Maar vaak zijn zij reizigers.

Wat wij “inheems” noemen, blijkt bij nadere beschouwing geïntroduceerd, geplant, verspreid. Ooit was de boom een vreemde. Vandaag is hij identiteit.

De vraag is dan niet langer:

Waar komt hij vandaan?

Maar: *Wanneer werd hij opgenomen?*

De **Platanus × hispanica (Plataan)** bepaalt het beeld van Zuid-Frankrijk. Geen oorspronkelijke mediterrane soort, maar volledig verankerd in pleinen en boulevards. Zijn schaduw vormt ruimte. Zijn bladerdak tempert de hitte. Zijn stam tekent het ritme van de straat. Hij werkt.

De **Aesculus hippocastanum (Witte paardenkastanje)** afkomstig uit Zuidoost-Europa, werd het middelpunt van talloze Noordwest-Europese dorpspleinen. Seizoenen, bijeenkomsten en herinneringen groeiden onder zijn kruin. Hij werd geen gast — hij werd drager.

De **Cupressus sempervirens (Italiaanse cypres)**, ooit vanuit het oostelijk Middellandse Zeegebied verspreid, markeert nu heuvelkammen en begraafplaatsen in Toscane en Provence. Hij staat niet alleen in de aarde — hij staat in het geheugen.

Landschap is geen museum.

Het is een voortdurende opname.

Wat blijft, is niet wat oorspronkelijk was.

Wat blijft, is wat zich heeft afgestemd.

Een boom wortelt wanneer hij:

- het klimaat ondersteunt
- ruimte vormt
- oriëntatie biedt
- verblijf mogelijk maakt
- in de tijd betekenis krijgt

Dan verdwijnt zijn vreemdelingschap.

Heesters – de stille laag van nabijheid

Bomen bepalen de horizon.

Heesters bepalen de nabijheid.

Zij vormen hagen, randen, overgangen tussen openbaar en privé.

Zij verzachten muren, begeleiden paden, omsluiten tuinen.

Hun werking is minder monumentaal, maar directer voelbaar.

De **Buxus sempervirens (Buxus)** geldt als klassiek Europees, maar zijn verspreiding is vooral cultuurgeschiedenis. Kloosters, formele tuinen en parterres maakten hem tot vormgever van orde.

De **Prunus laurocerasus (Laurierkers)**, tegenwoordig alomtegenwoordig in woonwijken, groeit snel en schermt af, maar vormt zelden een rijk ecosysteem. Hij staat vaak als muur — minder als ruimte.

De **Rhododendron ponticum (Pontische Rhododendron)**, ooit geliefd om zijn bloei, verdringt in sommige streken andere vegetatie en sluit licht uit.

Daartegenover staan heesters die zich bijna onopvallend inbedden: meidoorn, sleedoorn, hazelaar. Zij vormen geen object — zij vormen structuur. Vogels nestelen er, seizoenen tekenen zich erin af, paden buigen erlangs.

Heesters tonen misschien nog scherper wat worteling betekent.

Wanneer een haag slechts afsluit maar geen overgang vormt,

wanneer een struik enkel vult maar geen samenhang creëert,

dan ontstaat geen inbedding.

De onderste laag

Onder bomen en heesters ligt nog een stillere laag.

Grassen die de seizoenen zichtbaar maken.

Bodembedekkers die de aarde bijeenhouden.

Water- en oeverplanten die de overgang tussen nat en droog verzachten.

Zij vallen minder op.

Maar zonder hen wordt de bodem kaal,

de oever hard,

de ruimte onrustig.

Sommige soorten vullen slechts.

Andere verbinden.

Sommige groeien snel en verdwijnen weer.

Andere verankeren de grond, dragen insecten, filteren water, markeren het jaar.

Wat werkelijk wortelt, werkt in lagen.

Van kruin tot bodem.

Van schaduw tot humus.

Van water tot oever.

Worteling is geen nostalgie

In discussies over identiteit wordt vaak teruggegrepen op oorsprong.

Maar oorsprong alleen garandeert niets.

Ook een “oorspronkelijke” soort kan haar context verliezen wanneer klimaat of gebruik verandert.

En een geïntroduceerde soort kan volledig opgenomen raken wanneer zij resoneert met plek en tijd.

Worteling is geen historische categorie.

Het is een werkingsprincipe.

Wat werkelijk blijft, blijft niet omdat het er eerst was.

Het blijft omdat het draagt.

Wat niet wortelt, verdwijnt uiteindelijk —

niet door verzet,

niet door theorie,

maar door gebrek aan resonantie.

Daar ligt het stille onderscheid tussen wat onderdeel wordt van een landschap

en wat er slechts in staat.

Zoals bomen hun zaden verspreiden en elders wortel schieten,

zo dragen mensen hun gewoonten, kennis en gebruiken met zich mee.

Wat zich vestigt, zoekt aansluiting.

Waar aansluiting ontbreekt, blijft het naast elkaar bestaan.

Leefbaarheid vraagt meer dan nabijheid alleen:

- niet alleen **naast elkaar**, maar ook **in verhouding tot elkaar**

- niet alleen aanwezigheid, maar **wederzijdse erkenning**

- niet alleen ruimte delen, maar **ruimte begrijpen en respecteren**

Onze leefomgeving is nooit het product van één oorsprong,

maar van voortdurende beweging en wederzijdse afstemming.

33. REPRESENTATIE en ARCHITECTUUR

Over kosten, macht en verantwoordelijkheid

Architectuur gaat niet alleen over vorm.

Zij gaat ook over geld.

Niet in de beperkte zin van begrotingen en aanbestedingen,

maar in de bredere zin van:

waar leggen wij als samenleving onze extra middelen neer?

Elke tijd investeert meer dan strikt noodzakelijk is.

Maar nooit willekeurig.

Waar extra kosten worden gemaakt,

daar wordt zichtbaar wat een samenleving belangrijk vindt.

En minstens zo belangrijk:

wie betaalt die extra kosten?

In die vraag ligt de ethiek van architectuur besloten.

I. De pre-moderne wereld

Een heldere ordening

Tot ver in de 18e eeuw was de ordening van bouwen relatief duidelijk.

De meeste huizen waren eenvoudig, proportioneel en typologisch opgebouwd.

Zij volgden beproefde patronen.

Ze waren gemaakt van lokale materialen.

Ze waren bedoeld om generaties te dragen.

Extra kosten in woningen waren beperkt.

Men investeerde in duurzaamheid, niet in uniciteit.

Een huis hoefde niet te representeren.

Het moest beschermen, functioneren en standhouden.

Representatie lag elders.

Bij kerken, kathedralen, stadhuizen, paleizen en stadspoorten werd zichtbaar meer geïnvesteerd.

Hier lag de symboliek van de gemeenschap.

Hier werd macht verbeeld.

Hier werd geloof, bestuur of orde gematerialiseerd.

En wie betaalde?

- De kerk via tienden en giften
- De stedelijke elite
- Heersers
- Burgers via belasting

De gemeenschap droeg de kosten, maar de betekenis was zichtbaar en erkend.

Men wist: dit kost ons iets — en het staat ergens voor.

Er was een impliciete maar duidelijke ethische scheiding:

Wonen was sober en duurzaam.

Monumentaliteit was collectief en gelegitimeerd.

II. De industriële revolutie

Nieuwe macht, nieuwe zichtbaarheid

Met de 19e eeuw verandert het beeld drastisch.

Nieuwe materialen als gietijzer, staal en glas maken grotere overspanningen mogelijk.

Stations, fabrieken, beursgebouwen en banken verschijnen.

De macht verschuift van kerk en adel naar industrie en kapitaal.

Architectuur volgt die verschuiving.

Banken worden monumentaal.

Stations worden kathedralen van mobiliteit.

Fabrieken worden nieuwe bakens in het landschap.

Wie betaalt?

- De ondernemer
- De industriële elite
- De nationale staat

Woningbouw daarentegen wordt rationeler en efficiënter.

De arbeiderswoning is functioneel, snel en goedkoop.

De scheiding blijft bestaan, maar verandert van inhoud.

Niet langer religie, maar economie wordt zichtbaar.

Architectuur toont wie de middelen heeft.

III. De 20e eeuw

De opkomst van de staat en het auteurschap

In de 20e eeuw wordt de staat een dominante opdrachtgever.

Sociale woningbouw, scholen, ziekenhuizen en universiteiten worden publiek gefinancierd.

Tegelijkertijd ontstaat een nieuw idee:

De architect als autonome ontwerper.

Ontwerp wordt niet alleen uitvoering van traditie,

maar ook manifest en experiment.

Extra kosten verschuiven naar:

- technische innovatie
- nieuwe constructies
- experimentele vormen
- complexe installaties

En wie betaalt?

Vaak de gemeenschap.

Via belasting.

Via huur.

Via publieke middelen.

Hier vervaagt iets dat eeuwenlang helder was.

De grens tussen representatie en dagelijks gebruik wordt minder duidelijk.

Woningen kunnen architectonisch statement worden.

Publieke gebouwen kunnen experimentele objecten worden.

De relatie tussen kosten en betekenis wordt minder zichtbaar.

IV. De late moderniteit en nu

Complexiteit als standaard

Vandaag is bouwen sterk gereguleerd en technisch gestuurd.

Energie-eisen, installaties, duurzaamheidssystemen en veiligheidseisen maken gebouwen complex.

Daarnaast speelt ontwerpambitie nog steeds een rol.

Extra kosten ontstaan door:

- complexe gevelsystemen
- technische installaties
- maatwerkdetails
- onderhoudsgevoelige oplossingen
- langere bouwprocessen

En wie betaalt?

- De woningkoper
- De huurder
- De belastingbetaler
- Toekomstige generaties via onderhoud en vervanging

Hier wordt de ethiek nog ingewikkelder.

Kosten zijn niet alleen direct.

Ze worden ook doorgeschoven in de tijd.

Een gebouw kan vandaag indrukwekkend zijn,

maar morgen kostbaar in onderhoud.

De vraag verschuift van:

“Wat kost het nu?”

naar:

“Wat kost het over dertig jaar — en wie betaalt dat?”

V. Wonen als maatschappelijk fundament

Wonen is geen luxeproduct.

Het is een basisvoorwaarde voor stabiliteit.

Wanneer woningbouw 10–20% duurder wordt door ontwerpcomplexiteit of technische overbelasting, dan raakt dat direct de toegankelijkheid van wonen.

Daar ligt een gevoelig punt.

Extra kosten in woningbouw moeten zorgvuldig worden overwogen.

Niet omdat esthetiek onbelangrijk is,

maar omdat de maatschappelijke gevolgen direct voelbaar zijn.

Robuustheid en aanpasbaarheid zijn hier vaak representatiever dan spektakel.

VI. Institutionele gebouwen

Legitieme representatie onder voorwaarden

Publieke gebouwen hebben een andere rol.

Een rechtbank, universiteit of gemeentehuis:

- verbeeldt collectieve waarden
- geeft vorm aan publieke ruimte
- markeert institutionele aanwezigheid

Hier mag representatie onderdeel zijn van de opgave.

Maar de gemeenschap betaalt.

Daarom zijn drie vragen essentieel:

1. Is de meerprijs expliciet?
2. Is de maatschappelijke meerwaarde helder uitlegbaar?
3. Is de levensduur en onderhoudslast proportioneel?

Representatie zonder duurzaamheid ondermijnt haar eigen legitimiteit.

Wat vandaag vaak ontbreekt, is terugkoppeling.

Wanneer burgers niet zien:

- waar de meerkosten zitten
- waarom ze worden gemaakt
- wat ze opleveren op lange termijn

dan ontstaat wantrouwen.

Niet omdat representatie verkeerd is,

maar omdat de relatie tussen kosten en betekenis onduidelijk is.

VII. Wat zegt dit over onze tijd?

Elke periode laat via architectuur zien:

- wie macht heeft
- wat waardevol wordt geacht
- wie de lasten draagt

De pre-moderne tijd had duidelijke scheidingen.

De industriële tijd koppelde zichtbaarheid aan kapitaal.

De moderniteit maakte ontwerpambitie collectief draagbaar.

Vandaag zijn kosten en verantwoordelijkheid diffuus geworden.

De kernvraag van onze tijd is daarom niet:

Moet architectuur ambitieus zijn?

Maar:

Waar hoort representatie?

En wie draagt de gevolgen daarvan?

Slot

Architectuur bouwt niet alleen gebouwen.

Zij bouwt ook verhoudingen.

Wanneer kosten zichtbaar zijn,

kan een samenleving bewust kiezen.

Wanneer kosten onzichtbaar blijven,

verdwijnt verantwoordelijkheid.

Representatie is niet verkeerd.

Complexiteit is niet per definitie problematisch.

Maar zonder helderheid over macht, middelen en lange termijn,

verliest architectuur haar maatschappelijke legitimiteit.

En precies daar begint de noodzakelijke herbezinning.

34. TIJD en ERFGOED

Over tijd, ruïne en verantwoordelijkheid

Er was een tijd waarin de avant-garde stond voor breuk. Voor het loslaten van traditie en het zichtbaar maken van een nieuwe tijd. Architectuur moest niet langer voortbouwen op wat er was, maar vooruitwijzen naar wat zou komen. Dat verlangen was begrijpelijk. De wereld veranderde ingrijpend door techniek, mobiliteit en industrialisatie, en architectuur wilde die beweging verbeelden.

Inmiddels zijn we een eeuw verder. En er is iets fundamenteels gebeurd: de avant-garde is zelf erfgoed geworden.

Gebouwen die ooit de toekomst representeerden, worden vandaag beschermd, gerestaureerd en gekoesterd. Wat begon als experiment, is monument geworden. Wat zich afzette tegen geschiedenis, maakt er nu zelf deel van uit. Dat is geen mislukking, maar een wetmatigheid van tijd. Alles wat wordt gebouwd, wordt vroeg of laat onderdeel van het verleden.

Daarmee verandert ook de positie van de moderniteit. Zodra zij haar eigen werken gaat bewaren, erkent zij impliciet dat zij niet langer het 'eeuwige heden' vertegenwoordigt, maar een laag in de geschiedenis is geworden. Het idee dat het nieuwe per definitie beter is dan het oude verliest daarmee zijn vanzelfsprekendheid. Tijd blijkt geen rechte lijn van vooruitgang, maar een gelaagde werkelijkheid waarin verschillende tijden naast elkaar bestaan.

De moderniteit was sterk verbonden met een lineair tijdsbegrip: wat later komt, is verder; wat nieuw is, is beter. Maar zo werkt tijd niet. Wat vandaag wordt gebouwd, is van nu — ongeacht de stijl. En wat gisteren werd gebouwd, was dat destijds ook. Als we tijd niet langer zien als een ladder van vooruitgang, hoeft architectuur zichzelf ook niet meer te bewijzen als teken van ontwikkeling. Ze hoeft alleen aanwezig te zijn in haar eigen moment.

In vroegere tijden was het vanzelfsprekend dat gebouwen konden verouderen en uiteindelijk vervallen. Niet alles werd gerestaureerd of behouden. Sommige bouwwerken werden ruïnes, en dat werd geaccepteerd als onderdeel van hun bestaan. De ruïne maakte zichtbaar dat architectuur vergankelijk is, dat materialen ouder worden en dat menselijke ambities niet eeuwig zijn.

In de moderne omgang met architectuur is dat besef grotendeels verdwenen. We restaureren of slopen, maar laten zelden iets geleidelijk ouder worden. Die tussenfase — waarin een gebouw verouderd zonder direct ingrijpen — is ongemakkelijk geworden. Toch laat juist de ruïne zien dat betekenis niet afhankelijk is van perfectie. Ook in verval kan waarde schuilen.

Nu ook de moderniteit erfgoed is geworden, staan we voor een nieuwe vraag: wat betekent behoud? Gaat het om het exact vastleggen van een beeld, of om het laten voortleven van een structuur? Als we alles bevroren, komt de ontwikkeling tot stilstand. Als we alles vervangen, verliezen we ons geheugen.

De verantwoordelijkheid ligt in het vinden van een balans. Niet elk gebouw hoeft eeuwig te blijven bestaan, maar ook niet alles mag zomaar verdwijnen. Steeds opnieuw moet de vraag gesteld worden: wat betekent dit gebouw voor het leven van nu? Kan het zich aanpassen en transformeren? Mag het ouder worden? Of heeft het zijn rol vervuld?

Wanneer we accepteren dat ook de avant-garde onderdeel is geworden van de geschiedenis, ontstaat er ruimte. Ruimte voor meerdere benaderingen, voor continuïteit en voor rust. Architectuur hoeft dan geen manifest meer te zijn van vooruitgang of vernieuwing. Ze hoeft niet te bewijzen dat ze ‘voorloopt’, maar ook niet terug te grijpen op het verleden.

Wat telt, is dat architectuur in afstemming staat met de plek, het gebruik, de structuur en de tijd waarin zij bestaat. Niet tijd als ideologie, maar tijd als werkelijkheid.

Misschien ligt hierin de werkelijke volwassenheid van een cultuur: dat zij accepteert dat ook haar revoluties traditie worden. Dat zij begrijpt dat niets buiten de tijd staat. En dat zij in staat is om te bewaren zonder te verstarren, en los te laten zonder te ontkennen.

Wanneer die houding ontstaat, verdwijnt de tegenstelling tussen oud en nieuw naar de achtergrond. Wat overblijft is een fundamentele vraag: hoe gaan we om met de gelaagdheid van tijd?

Dat is geen vraag die met regels kan worden beantwoord, maar vraagt om afstemming. Niet het vastleggen van wat moet blijven, maar het begrijpen van wat op deze plek en in deze tijd betekenis heeft. Zonder die afstemming blijft erfoegd een abstract begrip. Met afstemming wordt het een levende verantwoordelijkheid.

35. AFSTEMMING CONFRONTEERT

Over Sagunto en het falen van het proces

In het licht van een gelaagd begrip van tijd en erfoegd, wordt zichtbaar hoe ingrepen in bestaande structuren niet alleen ontwerp vragen zijn, maar procesvragen.

1. Inleiding

Bouwen lijkt vaak een lineair proces:

vraag, ontwerp, uitvoering.

Maar zodra een bestaand bouwwerk — en zeker erfoegd — wordt betrokken, blijkt dit een illusie.

Dan ontstaat een andere werkelijkheid:

niet alles kan tegelijk waar zijn.

Gebruik, geschiedenis, betekenis en toekomst botsen.

En juist daar begint afstemming.

2. De kernvraag die vooraf had moeten worden gesteld

Bij ingrepen in bestaande structuren is de eerste vraag niet hoe er ontworpen moet worden, maar:

wat dit bouwwerk wil zijn.

- een ruïne
- een herbruikbaar type
- een gelaagde toestand
- of een voortzetting in nieuwe vorm

Zolang deze vraag niet expliciet wordt beantwoord, ontbreekt de basis voor iedere ingreep.

3. Sagunto: waar het proces ontspoord

Het Romeinse theater van Teatro Romano de Sagunto vormt een uitzonderlijk scherp voorbeeld.

De ingreep van Giorgio Grassi en Manuel Portaceli had een duidelijke richting:

→ het theater moest weer functioneren als theater.

Daarmee werd impliciet gekozen voor:

- herstel van het **type**
- herintroductie van **gebruik**
- aanvulling van ontbrekende delen

Maar deze keuze werd niet als zodanig vooraf uitgesproken en afgewogen.

4. De ontbrekende confrontatie

Wat had moeten gebeuren:

- expliciete afweging tussen ruïne en gebruik
- toetsing van erfgoedwaarde

- acceptatie van wat verloren zou gaan

Wat feitelijk gebeurde:

- het gebruik werd als vanzelfsprekend aangenomen
- het ontwerp gaf daar direct vorm aan
- erfgoed werd pas achteraf problematisch

de confrontatie werd vervangen door ontwerp

5. Het onbegrijpelijke moment: uitvoering zonder grond

Het meest wezenlijke punt ligt hier:

hoe kan een project de uitvoeringsfase bereiken

zonder dat de fundamentele vraag is beantwoord?

Dat is geen esthetische of theoretische kwestie,

maar een **procesmatige breuk**.

De uitvoering impliceert namelijk:

- dat er een besluit is genomen
- dat dit besluit gedragen is
- dat de consequenties zijn aanvaard

Maar in Sagunto was dat niet het geval.

6. De onvermijdelijke correctie

Na realisatie volgde wat onvermijdelijk was:

- juridische procedures
- maatschappelijke controverse
- en uiteindelijk een uitspraak dat de ingreep moest worden afgebroken

Dat deze afbraak later niet volledig is uitgevoerd, doet niets af aan de essentie:

het systeem corrigeerde achteraf wat vooraf niet was uitgeklaard

7. Wat Sagunto werkelijk laat zien

Sagunto is geen debat over restauratie of reconstructie.

Het is het zichtbaar worden van een dieper probleem:

een beslissing is uitgevoerd zonder dat zij als beslissing is genomen

Het ontwerp heeft de plaats ingenomen van een ontbrekende positie.

8. Een noodzakelijke nuance

Het is van belang te onderkennen dat in deze context door Giorgio Grassi een bijzonder en consequent ontwerp is gerealiseerd.

Binnen de gestelde omstandigheden heeft hij het theater als architectonisch type opnieuw leesbaar en bruikbaar gemaakt.

Juist daarin ligt echter ook de spanning besloten.

Het project maakt zichtbaar hoe moeilijk restauratie, reconstructie en erfgoed zich verhouden tot de moderniteit — waarin gebruik, maakbaarheid en ontwerpdominantie een vanzelfsprekend uitgangspunt zijn geworden.

Deze spanning reikt verder dan dit project alleen en raakt aan een fundamentele vraagstuk, dat hier niet verder wordt uitgewerkt.

9. Afstemming als ontbrekende schakel

Hier wordt duidelijk wat afstemming werkelijk betekent:

- niet het zoeken naar compromis
- niet het toepassen van regels
- maar het **doormaken van de confrontatie vóórdat gehandeld wordt**

Afstemming confronteert — en kan het proces stilleggen.

Maar juist dat moment voorkomt dat:

- keuzes impliciet blijven
- conflicten worden uitgesteld
- en correcties pas na realisatie plaatsvinden

10. Erfgoed in dit licht

Binnen afstemming verandert ook de rol van erfgoed:

niet leidend, maar mede-bepalend

Erfgoed is één van de aspecten in de afweging,

naast gebruik, betekenis en toekomst.

Pas in hun onderlinge spanning ontstaat een legitieme richting.

11. Slot

Sagunto toont niet het falen van een ontwerp.

Het toont:

dat zonder confrontatie geen afstemming plaatsvindt,

en zonder afstemming geen legitieme uitvoering mogelijk is.

Of nog directer:

waar het proces de confrontatie ontwijkt,

verschuift het conflict naar de werkelijkheid.

36. OORSPRONG van een FASCINATIE

Gallo-Romeinse stedelijke ensembles

Mijn belangstelling voor bouwen en architectuur vindt haar oorsprong in een vroege fascinatie voor de Keltische-, Gallo-Romeinse cultuur. Een kennismaking destijds met historische ensembles, waarin landschap, nederzetting en architectuur een vanzelfsprekende samenhang vormen. De Gallo-Romeinse cultuur laat deze ontwikkeling op een bijzondere manier zien: van heilige plek in het landschap, via Gallische nederzettingen, tot de eerste steden waarin de Romeinse cultuur zich met de lokale traditie vermengt.

Sanxay

Landschap en cultusplaats

Het huidige Franse Sanxay toont een religieus ensemble waarin tempel, baden, theater en open ruimte samen een geheel vormen. De oorsprong van deze plek ligt waarschijnlijk in een Gallisch heilig landschap rond een bron. De Romeinen bouwden hier later een groot heiligdomcomplex, maar de oorspronkelijke betekenis van de plek bleef herkenbaar. Het ensemble laat zien hoe architectuur kan ontstaan uit de kracht van een plaats.

Bibracte

Gallische stad en aristocratische residenties

Bibracte was een belangrijk oppidum-stad op de Mont Beuvray, van het Gallische volk -de AEDUI, nabij het huidige Autun (de later door de Romeinen gestichte hoofdstad Augustodunum).

Hier wordt zichtbaar hoe Gallische nederzettingen zich ontwikkelden tot stedelijke structuren met markten, ambachtelijke zones en aristocratische huizen. In de late periode verschijnen ook Romeinse invloeden, zoals villa-achtige residenties van de elite. Het is een overgangswereld tussen Gallische traditie en Romeinse cultuur.

Lugdunum

De Romeinse stad

Lugdunum (het huidige Lyon) groeide uit tot een van de belangrijkste steden van Gallië. Hier verschijnt de volledig ontwikkelde Romeinse stad met forum, theaters, infrastructuur en een helder stedelijk netwerk. Aan de samenvloeiing van Rhône en Saône werd ook het **Altaar van de Drie Galliëen** opgericht. Hier

kwamen jaarlijks op **1 augustus** de magistraten van de Gallische civitates bijeen. Deze bijeenkomst vormde een religieus en politiek moment waarin de Gallische gemeenschappen zich gezamenlijk tot Rome verhielden. Zo werd Lugdunum niet alleen een stedelijk centrum, maar ook een plaats van representatie en samenkomst voor geheel Gallië.

Conclusie

Deze drie situaties tonen een ontwikkeling die nog altijd relevant is voor het begrijpen van bouwen en steden:

- **plek en landschap**
- **nederzetting en gemeenschap**
- **stad en architectuur**

De fascinatie voor deze historische ensembles vormde een eerste intuïtie dat bouwen nooit alleen een object betreft, maar altijd een samenhang tussen plek, gemeenschap en architectuur.

37. ENERGIEWERKING in ARCHITECTUUR

(vervolg thema 20.)

een vergeten dimensie van bouwen

In de hedendaagse architectuur wordt bouwen meestal begrepen als een combinatie van techniek, functie en vorm. Gebouwen worden ontworpen om programma's te huisvesten, constructief efficiënt te zijn of een esthetische expressie te geven. Toch laat de geschiedenis zien dat bouwen lange tijd vanuit een breder perspectief werd begrepen.

In veel traditionele culturen werd ruimte namelijk nooit als neutraal beschouwd. De plek waar gebouwd werd, de oriëntatie van een gebouw, de configuratie van ruimtes en de relatie met het landschap werden gezien als factoren die direct invloed hebben op het leven van mensen. Bouwen was daarom niet alleen een technische of esthetische handeling, maar ook een vorm van **afstemming tussen mens, plaats en kosmos**.

Binnen de benadering van NOVIOTECTO kan deze dimensie worden aangeduid als **energiewerking**: de manier waarop ruimte, vorm, materiaal en plaats samen de stromen van licht, klimaat, beweging en menselijke activiteit beïnvloeden.

Hoewel het begrip energiewerking in de moderne architectuur nauwelijks expliciet wordt benoemd, blijkt uit de geschiedenis dat veel bouwculturen dit verschijnsel wel degelijk onderzochten.

Traditionele systemen van ruimtelijke energie

Feng Shui – stroming van levensenergie

In China ontwikkelde zich het systeem van Feng Shui.

Feng Shui onderzoekt de stroming van *Qi*, de levensenergie die volgens de Chinese traditie door landschap en ruimte beweegt.

Belangrijke principes zijn onder meer:

- de relatie tussen berg en water
- de oriëntatie van gebouwen
- de positie van ingangen
- de vorm van straten en pleinen.

Het doel is een omgeving te creëren waarin energie kan **stromen, verzamelen en zich harmonisch verdelen**. Wanneer energie te snel wegstroomt of juist stagneert, wordt dit gezien als een verstoring van de balans.

Daarom volgen traditionele Chinese steden en huizen vaak subtiele regels van oriëntatie en landschappelijke inpassing.

Vastu Shastra – kosmische ordening van ruimte

In India werd een vergelijkbare zoektocht ontwikkeld binnen Vastu Shastra.

Vastu Shastra beschouwt ruimte als een kosmisch veld waarin de elementen aarde, water, vuur, lucht en ether met elkaar in balans moeten worden gebracht. Gebouwen worden ontworpen volgens een geometrisch raster, het **Vastu Purusha Mandala**, waarin elke richting en zone een specifieke betekenis heeft.

Kenmerkend voor Vastu zijn onder meer:

- sterke oriëntatie op de windrichtingen
- centrale ruimtes die als energetisch hart functioneren
- afstemming op zonlicht en luchtstromen.

Ook hier wordt bouwen gezien als een proces van **harmonisering tussen gebouw, landschap en kosmos**.

Heilige plaatsen en de kracht van de plek

Niet alleen in Aziatische tradities, maar ook in Europa bestond een sterk besef van plaatskracht. In de Romeinse wereld werd dit aangeduid met het begrip **Genius Loci**, de beschermende geest van een plek.

Bij het stichten van een stad of tempel werd de locatie daarom zorgvuldig gekozen. De oriëntatie van straten en gebouwen werd afgestemd op hemelrichtingen en landschappelijke structuren.

Een opmerkelijk verschijnsel is dat veel belangrijke gebouwen door de eeuwen heen op dezelfde plekken blijven verschijnen. Kathedralen, tempels, kastelen en paleizen bevinden zich vaak op locaties die al eerder als bijzondere plekken werden ervaren.

In Europa zijn talrijke middeleeuwse kathedralen gebouwd op plaatsen waar eerder:

- prehistorische cultusplaatsen
- Keltische heiligdommen
- Romeinse tempels
- vroege christelijke kerken

stonden.

Dit wijst erop dat bepaalde plekken in het landschap door opeenvolgende culturen telkens opnieuw worden herkend als betekenisvolle locaties.

Leylijnen en landschappelijke alignments

Sommige onderzoekers hebben gesuggereerd dat dergelijke plaatsen mogelijk verbonden zijn via zogenaamde Ley lines: veronderstelde lijnen die heilige plaatsen in het landschap met elkaar verbinden.

Volgens deze hypothese bevinden belangrijke religieuze of monumentale bouwwerken zich op knooppunten waar verschillende van deze lijnen samenkomen.

Hoewel het bestaan van dergelijke energielijnen moeilijk wetenschappelijk te bewijzen is, blijft het opmerkelijk dat:

- veel heiligdommen op dominante landschappelijke punten liggen
- historische routes en nederzettingen vaak dezelfde lijnen volgen
- bepaalde plekken door de eeuwen heen een bijzondere betekenis behouden.

Het fenomeen wijst erop dat mensen mogelijk een intuïtief vermogen hebben om **plaatsen met een sterke ruimtelijke resonantie** te herkennen.

Energiewerking in traditionele steden

Wanneer men traditionele steden analyseert, wordt duidelijk dat ruimtelijke configuraties vaak energie verzamelen en organiseren.

Kenmerkend zijn onder meer:

- pleinen die als sociale knooppunten functioneren
- straten die beweging sturen en concentreren
- binnenhoven die rust en beschutting bieden
- duidelijke overgangszones tussen publiek en privé.

Deze structuren zorgen ervoor dat het leven zich vanzelf organiseert. Activiteiten concentreren zich op bepaalde plekken, terwijl andere ruimtes juist rust en bescherming bieden.

Hier wordt energiewerking zichtbaar als een **samenspel van fysieke, ruimtelijke en menselijke factoren**.

De breuk in de moderne architectuur

Vanaf de twintigste eeuw veranderde het architectuurdenken ingrijpend. Bouwen werd steeds meer benaderd als een technisch en functioneel proces. Architectuur werd geanalyseerd in termen van:

- constructie
- programma
- efficiëntie
- vormgeving.

De relatie tussen ruimte, mens en plaats raakte hierdoor grotendeels op de achtergrond.

Veel moderne steden missen daardoor de subtiele ruimtelijke structuren die in traditionele steden vanzelfsprekend waren. Pleinen blijven leeg, straten verliezen hun sociale betekenis en gebouwen functioneren als autonome objecten in plaats van als onderdeel van een groter ruimtelijk veld.

Energiewerking en de moderniteit

Vanuit het perspectief van energiewerking wordt duidelijk dat de moderniteit een belangrijke maar ook een eenzijdige ontwikkeling heeft doorgemaakt.

De modernistische architectuur bracht grote vooruitgang op het gebied van constructie, materiaalgebruik en technische mogelijkheden. Zij bevrijdde architectuur van historische stijlen en opende nieuwe vormen van ruimtelijke vrijheid.

Tegelijkertijd werd het gebouw steeds meer begrepen als een **autonoom object** dat volgens universele principes ontworpen kon worden. Oriëntatie, landschappelijke inpassing en subtiele ruimtelijke hiërarchieën werden daardoor vaak minder bepalend voor het ontwerp.

Waar traditionele architectuur probeerde om de ruimtelijke energie van een plek te **versterken en te ordenen**, benaderde modernistische architectuur ruimte vooral als een **technisch en functioneel veld**.

Dit betekent niet dat de moderniteit moet worden afgewezen. De technische en ruimtelijke innovaties van de moderne architectuur vormen een essentieel onderdeel van de ontwikkeling van het vak. Tegelijkertijd laat de ervaring van veel moderne steden zien dat een uitsluitend rationele benadering van ruimte niet automatisch leidt tot leefbare omgevingen.

Vanuit het perspectief van energiewerking kan modernistische architectuur daarom worden begrepen als een belangrijke, maar **onvolledige fase** in het denken over bouwen.

Energiewerking als hedendaags onderzoek

De vraag naar energiewerking betekent niet dat traditionele systemen zoals Feng Shui of Vastu letterlijk moeten worden toegepast. Zij laten echter wel zien dat het idee van ruimtelijke energie geen nieuw fenomeen is.

Wat zij tonen, is dat bouwen altijd een poging is geweest om **harmonie te vinden tussen mens, ruimte en landschap**.

Binnen de benadering van NOVIOTECTO kan energiewerking worden begrepen als:

de manier waarop vorm, ruimte, materiaal en plaats samen de stromen van licht, klimaat, beweging en menselijke activiteit beïnvloeden.

Wanneer deze factoren in afstemming zijn, ontstaat een omgeving waarin mensen zich vanzelf kunnen oriënteren, verblijven en identificeren.

Energiewerking in stedelijke gebieden

Het onderzoek naar energiewerking beperkt zich niet tot natuurlijke landschappen of historische heilige plaatsen. Ook in hedendaagse stedelijke gebieden speelt deze dimensie een belangrijke rol.

Steden worden vaak beschouwd als kunstmatige omgevingen waarin technische, economische en sociale factoren domineren. Toch blijven ook steden onderdeel van het landschap waarin zij zijn ontstaan. Onder het stedelijke weefsel liggen nog steeds de structuren van het oorspronkelijke terrein: waterlopen, hoogtelijnen, bodemstructuren en historische routes.

Vanuit het perspectief van energiewerking betekent dit dat ook in stedelijke contexten de relatie tussen plaats, ruimte en menselijke activiteit onderzocht kan en zou moeten worden. Juist in stedelijke omgevingen, waar ruimtelijke complexiteit groot is en waar spanningen tussen functies en schaalniveaus ontstaan, kan inzicht in deze werking waardevol zijn.

Waar een omgeving als disharmonisch wordt ervaren — bijvoorbeeld door versnippering, anonimiteit of gebrek aan ruimtelijke samenhang — kan het versterken van harmonisch werkende ruimtelijke structuren een belangrijke rol spelen. Pleinen, routes, groene structuren of nieuwe architectonische ingrepen kunnen fungeren als punten waar energie zich opnieuw organiseert en waar ruimtelijke samenhang kan ontstaan.

In die zin kan het bewust ontwerpen van harmonisch werkende ruimten bijdragen aan het verzwakken of oplossen van bestaande spanningen in de stedelijke omgeving.

Een factor die daarbij vaak wordt onderschat, is de menselijke intentie en haar energiewerking.

De manier waarop een plek wordt benaderd, ontworpen en gebruikt, beïnvloedt niet alleen hoe een ruimte wordt ervaren, maar ook hoe zij daadwerkelijk functioneert.

Deze werking is niet neutraal.

Zij kan zowel harmonisch als disharmonisch zijn — en manifesteert zich niet alleen in bewuste keuzes, maar ook in wat onbewust wordt meegebracht.

De energiewerking van architectuur is daarmee niet uitsluitend een kwestie van vorm en configuratie,

maar ook van aandacht, zorg, betrokkenheid — en het inzicht dat deze werking niet vrijblijvend is.

Wanneer ontwerpers, bewoners en gebruikers zich bewust verhouden tot de kwaliteiten van een plek, kan een stedelijke omgeving zich geleidelijk ontwikkelen tot een meer samenhangend en leefbaar geheel.

Naar een hernieuwd begrip van architectuur

Het opnieuw onderzoeken van energiewerking betekent niet dat architectuur mystiek wordt. Integendeel: het betekent dat de gebouwde omgeving opnieuw wordt begrepen als een complex systeem waarin fysieke, ruimtelijke en menselijke factoren samenkomen.

Door deze dimensie opnieuw serieus te nemen kan architectuur weer dichterbij haar oorspronkelijke betekenis: niet alleen het bouwen van objecten, maar het **vormgeven van leefbare plaatsen**.

In sommige gevallen kan het onderzoek naar plaatskracht worden ondersteund door disciplines die zich expliciet met deze vraag bezighouden. In Europa bestaat bijvoorbeeld een traditie van geomantie, waarin landschap, energie en menselijke perceptie gezamenlijk worden onderzocht.

In Nederland heeft **Dick van den Dool**, grondlegger van Gaialogie, uitgebreid onderzoek gedaan naar de energetische structuur van landschappen en hun relatie met de mens. Internationaal wordt ook het werk van **Marko Pogačnik** vaak genoemd, waarin geomantie wordt onderzocht als een manier om de subtiele kwaliteiten van een plek waar te nemen en zichtbaar te maken.

Dergelijke inzichten kunnen een aanvullende rol spelen bij het begrijpen van plaats en ruimte. Toch blijft uiteindelijk een andere factor van doorslaggevend belang: **de menselijke intuïtie**.

Door aandachtig te kijken, te ervaren en te luisteren naar een plek kan een ontwerper/bouwbetrokkene vaak zelf al veel van haar karakter en werking begrijpen. Architectuur ontstaat immers niet alleen uit analyse en techniek, maar ook uit een gevoeligheid voor de specifieke kwaliteiten van een plaats.

Wanneer kennis, ervaring en intuïtie samenkomen, kan bouwen opnieuw worden wat het in veel culturen altijd is geweest:

een poging om mens, plek en ruimte in afstemming te brengen.

38. Rem Koolhaas en NOVIOTECTO

analyse en afstemming

Inleiding — een gedeelde werkelijkheid

De hedendaagse stad is complex.

Gefragmenteerd.

Continu in beweging.

Programma's stapelen zich op.

Schaalniveaus schuiven over elkaar heen.

Gebouwen worden systemen, infrastructuren en iconen tegelijk.

In dit krachtenveld heeft **Rem Koolhaas** een ongekende rol gespeeld.

Met **OMA en AMO** bracht hij niet alleen architectuur voort, maar vooral een manier van kijken.

Een manier die de werkelijkheid niet vereenvoudigt,

maar haar juist in haar volle complexiteit zichtbaar maakt.

Daarin ligt zijn kracht.

En precies daar begint ook het verschil.

De kracht van Koolhaas — het zichtbaar maken

Koolhaas heeft de moderniteit niet bestreden.

Hij heeft haar blootgelegd.

Niet als ideologie,

maar als werkelijkheid.

De stad wordt bij hem geen ideaalbeeld,

maar een verzameling krachten:

– economie

– infrastructuur

– cultuur

– massa

– snelheid

Zijn werk toont:

- dat orde vaak schijn is
- dat chaos productief kan zijn
- dat fragmentatie geen uitzondering is, maar de norm

Projecten en studies laten zien wat er gebeurt wanneer deze krachten samenkomen.

Niet om het te corrigeren,

maar om het te begrijpen.

Zijn houding is in essentie analytisch:

wat gebeurt hier werkelijk?

De grens van analyse

Maar analyse heeft een grens.

Zij kan zichtbaar maken.

Zij kan blootleggen.

Zij kan ontregelen.

Maar zij stelt geen maat.

Wanneer architectuur zich beperkt tot analyse,

ontstaat een paradox:

Wat helder wordt begrepen,

wordt niet noodzakelijk leefbaar.

Gebouwen kunnen functioneren,

maar niet dragen.

Steden kunnen werken,

maar niet verbinden.

De vraag die ontbreekt is niet technisch,

maar existentieel:

werkt dit voor het leven van mensen — door de tijd heen?

NOVIOTECTO — een andere vraag

NOVIOTECTO vertrekt niet vanuit analyse,

maar vanuit afstemming.

Niet:

wat gebeurt hier?

Maar:

wat is hier de werking op leefbaarheid — nu én later?

Dat lijkt een kleine verschuiving.

Maar het is fundamenteel.

Waar analyse beschrijft,

toetst afstemming.

Waar **Koolhaas** complexiteit accepteert,

vraagt NOVIOTECTO:

kan deze complexiteit gedragen worden?

Geen afwijzing, maar een vervolg

NOVIOTECTO verwerpt het werk van **Koolhaas** niet.

Integendeel.

Het erkent dat zonder deze analyse

de werkelijkheid onvoldoende begrepen zou zijn.

Maar begrijpen is niet voldoende.

De stap die ontbreekt is die van verantwoordelijkheid.

Niet als moraal.

Niet als regel.

Maar als vraag die steeds opnieuw gesteld wordt:

- draagt dit bij aan samenhang?
- kan dit veranderen zonder te breken?
- blijft dit leesbaar in gebruik?

Tijd als breuk of als drager

Hier wordt het verschil zichtbaar.

In veel hedendaagse architectuur, inclusief die van **OMA**,

is tijd impliciet aanwezig als versnelling.

Gebouwen zijn intens.

Specifiek.

Gebonden aan hun moment.

Maar juist daardoor vaak moeilijk te transformeren.

NOVIOTECTO ziet tijd anders.

Niet als druk,

maar als drager.

Een gebouw is geen moment,

maar een fase.

Oplevering is geen eindpunt,

maar een begin.

De vraag is niet:

is dit ontworpen?

Maar:

kan dit blijven werken wanneer het verandert?

De stad — fragment of samenhang

De hedendaagse stad wordt vaak beschreven als “generic”.

Als een veld zonder vaste identiteit.

Koolhaas accepteert deze toestand.

Hij maakt haar zichtbaar.

NOVIOTECTO stelt een andere vraag:

kan er samenhang ontstaan

zonder terug te vallen op stijl of nostalgie?

Niet door vorm op te leggen,

maar door afstemming mogelijk te maken.

Samenhang is geen ontwerpbeslissing.

Zij is een gevolg van juiste relaties.

Analyse en afstemming

Het verschil kan scherp worden samengevat:

- analyse maakt zichtbaar
- afstemming maakt mogelijk

Of:

- analyse begrijpt de werkelijkheid
- afstemming draagt haar

Beiden zijn nodig.

Maar zonder afstemming blijft analyse hangen in constatering.

Slot

De wereld waarin wij bouwen is niet eenvoudig.

Niet overzichtelijk.

Niet maakbaar.

Maar zij is ook niet onverschillig.

Wat wij bouwen werkt door.

In gebruik.

In tijd.

In het leven van mensen.

Waar de analyse van **Koolhaas** laat zien waarom de wereld is zoals zij is,

stelt NOVIOTECTO de vraag

of zij ook zo kan blijven werken.

Niet als systeem.

Niet als oplossing.

Maar als houding.

Afstemming maakt zichtbaar wat analyse niet kan garanderen:

dat het leven gedragen wordt.

Zolang de moderniteit wordt gedragen door economische hoogconjunctuur, kan architectuur zich manifesteren als object of idee.

Maar zodra die drager wegvalt, blijft alleen zichtbaar wat werkelijk bijdraagt aan leefbaarheid — en daarmee begint de vraag naar afstemming.

39. AI en het BOUWPROCES

Van maken naar beslissen — en de herwaardering van afstemming

Een opstelling van en door ChatGPT

Inleiding

Met de opkomst van artificiële intelligentie lijkt het bouwproces een nieuwe fase te betreden.

Wat eeuwenlang afhankelijk was van ervaring, vakmanschap en interpretatie, kan nu in toenemende mate worden geanalyseerd, berekend en gegenereerd.

Ontwerpen ontstaan in seconden.

Varianten zijn eindeloos.

Technische optimalisatie wordt automatisch uitgevoerd.

Het bouwproces lijkt daarmee te verschuiven van een ambachtelijk en gefragmenteerd geheel naar een **datagedreven en geïntegreerd systeem**.

De vraag is echter niet wat AI kan.

De vraag is wat dit betekent voor architectuur — en voor afstemming.

Het klassieke bouwproces als gefragmenteerde keten

Het huidige bouwproces is opgebouwd uit opeenvolgende stappen:

- initiatief

- ontwerp
- uitwerking
- aanbesteding
- uitvoering
- beheer

Elke stap kent zijn eigen logica, belangen en verantwoordelijkheden.

In die fragmentatie ontstaat:

- verlies van samenhang
- herinterpretatie van intenties
- inefficiëntie
- en vaak: verlies van kwaliteit en leefbaarheid

Het proces wordt gestuurd door overdracht — niet door continuïteit.

AI herkent dit onmiddellijk als een inefficiënt systeem.

Hoe AI het bouwproces “ziet”

Vanuit AI gezien is het bouwproces geen reeks stappen, maar een **samenhangend informatiesysteem**.

AI reduceert het proces tot:

- input (eisen, locatie, regelgeving, data)
- verwerking (analyse, optimalisatie, generatie)
- output (ontwerp, kosten, planning, uitvoering)

Daarin verdwijnen de klassieke grenzen tussen disciplines.

Voor AI bestaat er geen principiële verschil tussen:

- architect
- constructeur
- installateur
- aannemer

Het zijn variabelen binnen één model.

👉 In die zin is AI de eerste “bouwmeester” die het gehele proces tegelijkertijd kan overzien.

De kracht van AI in het bouwproces

AI zal het bouwproces ingrijpend veranderen op vier niveaus:

a. Integratie

Alle disciplines worden in één model samengebracht.

Fouten door overdracht verdwijnen grotendeels.

b. Optimalisatie

Constructie, energie, kosten en logistiek worden simultaan afgewogen.

Niet sequentieel, maar gelijktijdig.

c. Snelheid

Wat voorheen maanden kostte, gebeurt in uren of minuten.

d. Variatie

AI kan duizenden oplossingen genereren op basis van dezelfde opgave.

Het gevolg:

Het “maken” van architectuur wordt technisch gezien oplosbaar.

4. De grens van AI: afstemming ontbreekt

En precies daar ligt de breuk.

AI kan optimaliseren wat gegeven is.

Maar het stelt de vraag niet opnieuw.

AI vraagt niet:

- *Wat vraagt deze plek?*
- *Is bouwen hier wenselijk?*

- *Wat moet juist niet gebeuren?*

AI werkt binnen kaders.

Afstemming vraagt om het bevragen van die kaders.

En nog fundamenteler:

AI kent geen verantwoordelijkheid.

Het draagt geen consequenties in tijd.

Het ervaart geen gevolgen van verkeerde beslissingen.

Het kan niet “wonen” in wat het voortbrengt.

De verschuiving van rol: van ontwerper naar beslisser

Door AI verandert de positie van de mens radicaal.

Niet langer:

- degene die alles tekent
- degene die vorm bepaalt

Maar:

👉 degene die kiest

👉 degene die afweegt

👉 degene die verantwoordelijkheid draagt

De kern verschuift van **maken** naar **beslissen**.

En daarmee komt een vergeten vraag terug in het centrum:

niet hoe iets ontworpen moet worden,

maar of het ontworpen moet worden.

AI en het bouwatelier

Binnen het idee van **het bouwatelier** wordt deze ontwikkeling bijzonder relevant.

AI ondersteunt precies wat het bouwatelier beoogt:

- integratie van disciplines
- verminderen van overdrachtsverlies
- directe koppeling tussen ontwerp en uitvoering
- gedeelde informatiebasis

AI kan hier functioneren als:

- gemeenschappelijk werkmodel
- realtime afstemmingsinstrument
- optimalisatie- en simulatiesysteem

Maar:

het bouwatelier blijft afhankelijk van menselijke afstemming.

Niet als controle achteraf,

maar als uitgangspunt vooraf.

De valkuil: schijn van neutraliteit

AI lijkt neutraal.

- geen stijl
- geen voorkeur
- geen ego

Maar die neutraliteit is schijn.

AI optimaliseert op basis van:

- ingevoerde parameters
- economische randvoorwaarden
- regelgeving
- datasets uit het verleden

Zonder bewustzijn kan neutraliteit omslaan in:

👉 standaardisering

👉 middelmatigheid

👉 of onzichtbare bias

Wat “optimaal” lijkt, is niet noodzakelijk wat **leefbaar** is.

De werkelijke opgave in het tijdperk van AI

AI maakt één ding onmiskenbaar zichtbaar:

architectuur is niet in de eerste plaats een ontwerpprobleem.

Het is een vraag van:

- afstemming
- verantwoordelijkheid
- en het vermogen om terughoudend te zijn

In een wereld waarin alles ontworpen kan worden,

wordt het essentieel om te weten wanneer dat niet moet.

AI, Vitruvius en de menselijke maat

Binnen de triade van Vitruvius —

firmitas, utilitas, venustas —

en de daaraan verbonden zeven aspecten van architectuur,

wordt zichtbaar waar AI wél en niet kan opereren.

AI kan een bijdrage leveren aan:

- **firmitas** — constructieve logica, materiaalgebruik, duurzaamheid
- **utilitas** — functionele ordening, efficiëntie, gebruiksoptimalisatie

Binnen deze domeinen kan AI analyseren, simuleren en optimaliseren
met een precisie en snelheid die het menselijke vermogen overstijgt.

Maar daarmee is slechts een deel van architectuur geraakt.

De overige aspecten —

betekenis, werking, identificatie, kunst en poëzie —

onttrekken zich aan berekening.

Zij ontstaan niet uit data,

maar uit betrokkenheid.

Niet uit optimalisatie,

maar uit afstemming.

Niet uit systeemlogica,

maar uit ervaring, herinnering en gebruik in de tijd.

Hier blijft de mens onvermijdelijk aanwezig.

Niet als ontwerper van vorm,

maar als drager van betekenis.

Niet als producent van oplossingen,

maar als degene die herkent wat klopt —

of juist niet.

AI kan bijdragen aan het bouwen,

maar niet aan wat een gebouw tot architectuur maakt.

Slot

AI zal het bouwproces niet vervangen —

maar het blootleggen.

Het zal zichtbaar maken waar het proces tekortschiet,

waar fragmentatie overbodig is,

en waar het maken belangrijker is geworden dan het begrijpen.

En daarmee ontstaat een nieuwe helderheid:

Hoe krachtiger het instrument,

hoe groter de verantwoordelijkheid van degene die het gebruikt.

Of scherper:

AI kan het bouwen overnemen,

maar niet de beslissing om te bouwen.

En precies daar begint architectuur opnieuw —

niet als object,

maar als afstemming.

Aldus Chat GPT

Robert Geurten: in NOVIOTECTO is AI niet dé speler, maar een medespeler in het bouwproces en afstemming

40. WANNEER POËZIE ONTSTAAT

Poëzie laat zich niet maken.

Zij laat zich evenmin ontwerpen.

En toch wordt zij vaak gezocht —

in vorm, in expressie, in het gebaar van de maker.

Daarin schuilt een misverstand.

Poëzie is geen eigenschap van een object.

Zij is geen resultaat van intentie.

Zij ontstaat niet doordat iemand haar wil.

Poëzie ontstaat.

Niet als product,

maar als gebeurtenis.

Zij verschijnt wanneer iets klopt —

zonder dat dit volledig verklaard kan worden.

Wanneer ruimte zich laat gebruiken zonder uitleg.

Wanneer een plek vanzelfsprekend wordt.

Wanneer betekenis niet wordt opgelegd,

maar zich aandient.

Poëzie is een ingeving

die door de mens wordt herkend.

Niet bedacht,

maar onderkend.

Zij ligt niet in wat gemaakt is,

maar in wat mogelijk wordt gemaakt.

Daarom kan poëzie niet vooraf worden vastgesteld.

Op het moment dat zij bedoeld wordt,

sluit zij zich.

Wat bedoeld is, wil overtuigen.

Wat ontstaat, laat zich ervaren.

Daarin ligt een wezenlijk onderscheid.

Architectuur die poëzie wil maken,

neemt haar de ruimte om te ontstaan.

Architectuur die zich terughoudt,

kan haar toelaten.

Niet door afwezig te zijn,

maar door niet alles te willen bepalen.

Poëzie ontstaat daar

waar ruimte, mens en tijd

in afstemming samenkomen.

Niet als uitzondering,

maar als gevolg.

En juist daarom

is zij nooit vanzelfsprekend —

maar altijd herkenbaar.

Zoals zij kan ontstaan,

kan zij ook weer verdwijnen —

wanneer de afstemming verschuift.

En toch kan de werking van een plek

dat moment blijven dragen,

zodat het zich opnieuw laat ervaren.

Poëzie is geen eigenschap van wat blijft,

maar een moment dat kan terugkeren

waar de afstemming aanwezig blijft.

41. Over ARCHITECTUUR als PROCES van AFSTEMMING

Architectuur wordt vaak begrepen als ontwerp.

Als vorm, als stijl, als het resultaat van een idee.

Maar wat zichtbaar is, is niet het beginpunt.

Het is het gevolg.

De werkelijke vraag ligt daaronder:

hoe verhoudt een bouwwerk zich tot het leven dat zich daarin en daaromheen afspeelt?

En in hoeverre maakt het dat leven mogelijk — of juist onmogelijk?

Architectuur gaat niet in de eerste plaats over vorm,

maar over de kwaliteit van het leven dat zij draagt.

Afstemming als vertrekpunt

In de dagelijkse praktijk wordt bouwen vaak gestuurd door systemen:

regels, programma's, rendement, efficiëntie.

Maar systemen kunnen slechts ordenen wat al begrepen is.

Zij kunnen niet bepalen wat op een plek werkelijk nodig is.

Daarvoor is iets anders nodig:

afstemming

Afstemming tussen:

- mens en ruimte
- gebruik en betekenis
- tijd en verandering
- het zichtbare en het onbenoembare

Afstemming is geen methode.

Zij laat zich niet vastleggen.

Zij vraagt om waarnemen, begrijpen en handelen in samenhang.

Architectuur als proces

Wanneer afstemming het vertrekpunt is, verandert ook het begrip architectuur.

Niet langer:

- een object
- een eindbeeld
- een moment van oplevering

Maar:

- een proces
- een ontwikkeling in de tijd
- een voortdurende relatie tussen gebruik en ruimte

Een gebouw is dan geen afgerond resultaat,

maar een **tijdelijk moment in een doorlopend proces.**

Drie lijnen van onderzoek

Binnen NOVIOTECTO worden deze gedachten uitgewerkt in verschillende richtingen.

TREBA CLASSICA

Een onderzoek naar de woning als drager van verandering.

Niet de woning als vast type, maar als structuur die zich kan aanpassen aan verschillende levensfasen, gebruiksvormen en betekenissen.

GAMMAPLAN

Een ruimtelijke strategie voor de transformatie van bestaande wijken.

Niet sloop en vervanging, maar verdichting, vermenging en herordening — met respect voor wat er al is en met ruimte voor wat kan ontstaan.

Overwegingen (deze reeks)

Een verzameling van thematische teksten waarin architectuur wordt onderzocht vanuit haar werking.

Niet als theorie, maar als poging om datgene onder woorden te brengen wat in de praktijk vaak voelbaar is, maar zelden expliciet wordt gemaakt.

Het bijgevoegde bestand:

“Demografie en de bestaande wijk”

gaat in op een van de meest urgente vragen van dit moment:

- hoe de demografische ontwikkeling werkelijk in elkaar zit
- waarom deze niet kan worden opgelost met alleen nieuwbouw
- en waarom de bestaande wijk de sleutel vormt

Het laat zien dat de opgave niet alleen ruimtelijk of technisch is,

maar vooral organisatorisch en menselijk.

En dat daarin een kans ligt:

niet alleen om anders te bouwen,

maar om anders te leren bouwen.

Tot slot

Deze Overwegingen zijn geen afgeronde theorie.

Zij zijn momenten van inzicht binnen een doorlopend onderzoek.

Zij proberen niet antwoorden te geven,

maar de juiste vragen zichtbaar te maken.

Want daar begint architectuur:

niet waar vorm ontstaat,

maar waar afstemming mogelijk wordt.

42. Over JAVAANSE ARCHITECTUUR en AFSTEMMING

Waar vorm ontstaat

Architectuur in de Javaanse cultuur is geen afzonderlijk vakgebied. Zij maakt deel uit van het leven zelf.

De relatie tussen Nederland en Indonesië heeft deze werkelijkheid niet op afstand gehouden. Integendeel — zij heeft ertoe geleid dat aspecten van deze cultuur, bewust en onbewust, hun weg hebben gevonden in onze samenleving. Via geschiedenis, via migratie, via familie- en vriendschapsbanden is een manier van leven en kijken aanwezig geraakt die, hoewel vaak onbenoemd, nog steeds herkenbaar en in zekere zin leefbaar is.

Een verwijzing naar de Javaanse cultuur is daarmee geen verwijzing naar iets vreemds of ver weg, maar naar een werkelijkheid die — zij het fragmentarisch — ook hier aanwezig is.

Het werk van de Indonesische architect Josef Prijotomo, met name zijn uitgave *Ideas and Form of Javanese Architecture*, verwoordt iets wat impliciet aanwezig is, maar zelden expliciet wordt gemaakt. Het geeft woorden aan een houding waarin architectuur niet ontstaat vanuit vorm of ontwerpintentie, maar vanuit een onderliggend geheel van betekenis, gebruik en ordening.

Dat leidt tot een fundamenteel andere benadering dan de modernistische.

Waar de moderniteit vertrekt vanuit het object — het ontwerp, de vorm, het gebaar van de maker — vertrekt de Javaanse architectuur vanuit het geheel waarin dat object verschijnt. Vorm is daar geen beginpunt, maar een gevolg. Zij ontstaat uit wat voorafgaat: het leven, de rituelen, de onderlinge verhoudingen, de relatie tot de omgeving en tot een grotere, vaak onbenoemde orde.

Wat opvalt, is dat deze architectuur daarmee geen theorie nodig heeft om te functioneren. Zij wordt niet bedacht, maar gedragen.

Wat Josef Prijotomo scherp blootlegt, is dat de westerse vraag naar architectuur — wat is de vorm, wat is het ontwerp, wat is de typologie — in de Javaanse context eenvoudigweg niet de juiste vraag is.

Niet: wat is het gebouw?

Maar: vanuit welke ordening ontstaat het?

In de Javaanse werkelijkheid bestaat architectuur niet als autonome discipline. Zij wordt niet los gedacht van het leven om vervolgens vorm te produceren. In plaats daarvan is er een geheel van praktijken, rituelen en verhoudingen waarbinnen bouwen plaatsvindt.

Architectuur is daar geen categorie. Zij is een gevolg.

Daarmee verschuift ook de betekenis van het begrip “idee”.

In het westerse denken verwijst een idee vaak naar een concept, een ontwerpintentie of een theoretisch uitgangspunt. Bij Prijotomo verwijst het naar iets fundamenteelers: een geleefde orde. Een impliciet weten over plaats, richting, hiërarchie, gebruik en betekenis.

Deze orde wordt niet eerst geformuleerd om vervolgens toegepast te worden. Zij is al aanwezig — in cultuur, in gewoonten, in omgang met ruimte en klimaat.

Vorm ontstaat pas wanneer deze orde zich materialiseert.

Hier ontstaat een duidelijke parallel met NOVIOTECTO.

Ook daar ligt het vertrekpunt niet bij vorm, stijl of methode, maar bij afstemming — tussen mens, omgeving en betekenis. Niet als systeem, maar als houding. Niet als voorschrift, maar als proces. Wat in de Javaanse context cultureel verankerd is, verschijnt binnen NOVIOTECTO als een bewuste herpositionering: een poging om datgene wat vanzelfsprekend was, opnieuw te herkennen en te hanteren in een context waarin die vanzelfsprekendheid verloren is gegaan.

Een van de meest sprekende aspecten waarin dit zichtbaar wordt, is de rol van het dak.

In de Javaanse architectuur is het niet de wand die de ruimte bepaalt, maar het dak. Niet de omsluiting, maar de overdekking vormt het beginpunt. Het dak brengt beschutting en ordening nog vóóordat er sprake is van een gebouw in westerse zin.

Eerst verschijnt het dak.

Daaronder ontstaat de plek.

En pas daarna kan er sprake zijn van begrenzing.

De ruimte onder het dak is geen binnenruimte in de klassieke betekenis. Zij is een overgangsruijnte — open, doorlatend, verbonden met haar omgeving. Architectuur verschijnt hier niet als massa, maar als een veld waarin verblijf mogelijk wordt.

Waar het dak verschijnt, ontstaat schaduw.

En in de Javaanse benadering is het juist deze schaduw die de ruimte werkelijk definieert.

Niet als restverschijnsel, maar als essentie.

Schaduw maakt verblijf mogelijk. Zij creëert een klimaat waarin het leven zich kan afspelen. Zij verzacht het licht, tempert de hitte en brengt een geleidelijke overgang tussen buiten en binnen.

Maar zij doet meer.

Schaduw brengt rust, vertraging en oriëntatie. Zij maakt verschil voelbaar — tussen open en beschut, tussen publiek en privé, tussen blootstelling en geborgenheid.

In die zin verschuift het begrip architectuur fundamenteel.

Niet het gebouw is de architectuur, maar de ruimte die door het dak wordt mogelijk gemaakt — en de schaduw die haar betekenis geeft.

Dit staat in scherp contrast met de moderniteit, waarin architectuur vaak wordt gedacht vanuit zichtbaarheid: vorm, gevel, expressie. In de Javaanse benadering ligt de essentie juist in wat zich niet direct opdringt, maar zich laat ervaren.

Daarmee wordt ook duidelijk waarom deze architectuur zich moeilijk laat vangen in het westerse begrippenkader. Zij is geen object, maar een werking.

Wat wij als gebouw zien, is slechts een tijdelijke manifestatie van een onderliggende ordening. Die ordening ligt niet vast in vorm, maar in verhoudingen — tussen mensen, tussen functies, tussen plaats en kosmos.

Daarom kan de vorm veranderen zonder dat de architectuur verdwijnt.

Zolang de werking blijft, blijft de architectuur bestaan.

Dit raakt direct aan de verhouding tot tijd.

In de Javaanse architectuur is een gebouw nooit definitief. Het wordt aangepast, vervangen, uitgebreid of herbouwd. Niet als uitzondering, maar als vanzelfsprekend onderdeel van het bestaan. Continuïteit zit niet in de materie, maar in de ordening die eraan ten grondslag ligt.

Het gebouw is geen eindpunt, maar een moment.

Hier wordt de parallel met NOVIOTECTO opnieuw zichtbaar.

Wanneer architectuur wordt begrepen als proces van afstemming, kan zij per definitie niet eindigen bij oplevering. Het bouwwerk is dan geen afgesloten object, maar een tijdelijke condensatie van een samenhang die zich blijft ontwikkelen.

Transformatie is dan geen verstoring, maar een teken dat het bouwwerk in relatie blijft tot het leven.

Dat vraagt ook om een andere houding van de maker.

Niet de controle over het eindbeeld staat centraal, maar het vermogen om een structuur te bieden die verandering kan dragen zonder haar samenhang te verliezen. Minder zichtbaar misschien, maar fundamenteeler.

In de Javaanse architectuur ligt deze verantwoordelijkheid niet bij één auteur. Zij is collectief gedragen, verankerd in traditie, vakmanschap en gebruik. Kennis wordt niet geformuleerd als theorie, maar doorgegeven in handelen en ervaring.

Wat ontbreekt, is precies wat in de moderniteit dominant is geworden: het idee van auteurschap als bron van betekenis.

En misschien ligt juist daar de kern.

Wat Prijotomo zichtbaar maakt, is geen alternatief in de zin van een nieuwe stijl of theorie. Het is een andere manier van begrijpen. Een manier waarin architectuur niet begint bij wat wordt gemaakt, maar bij wat mogelijk wordt gemaakt.

Het dak dat beschutting biedt.

De schaduw die ruimte laat ontstaan.

De ordening die gebruik draagt.

En de tijd die verandering toelaat.

Wat daar zichtbaar wordt, is geen exotische uitzondering.

Het is een herinnering.

Dat architectuur kan bestaan zonder zich als object te hoeven bewijzen.

Dat vorm kan volgen zonder te sturen.

En dat afstemming geen keuze is, maar een voorwaarde.

Daarmee ligt haar actualiteit niet in het verleden, maar precies in het heden.

43. LEEFBAARHEID - Over wens en consequentie

Inleiding

Leefbaarheid is een van de meest gebruikte begrippen in beleid, ontwerp en samenleving.

Zij verschijnt in visies, plannen en ambities — als doel, als kwaliteit, als belofte.

En tegelijk blijft zij opvallend afwezig waar zij werkelijk zou moeten ontstaan.

Niet omdat onduidelijk is wat leefbaarheid is,

maar omdat men de consequenties ervan niet wil dragen.

Wat leefbaarheid is

Leefbaarheid laat zich niet vangen in normen, modellen of indicatoren.

Zij wordt niet bepaald door cijfers, maar door ervaring.

Door de manier waarop een mens zich kan verhouden tot zijn omgeving.

Leefbaarheid ontstaat waar ruimte zich laat gebruiken zonder uitleg.

Waar een plek vanzelfsprekend wordt.

Waar gebruik, betekenis en vorm samenvallen zonder dat zij worden opgelegd.

Daar verschijnt een kwaliteit die niet ontworpen kan worden als vorm,

maar die zich aandient wanneer iets klopt.

Waar dat gebeurt, ontstaat iets wat zich moeilijk laat benoemen —

maar direct herkenbaar is.

Daar begint leefbaarheid.

De misvatting

In de gangbare praktijk wordt leefbaarheid benaderd als een resultaat.

Iets wat kan worden ontworpen, berekend, toegevoegd.

Een uitkomst van juiste ingrepen, van beleid, van programma.

Daarin schuilt een fundamenteel misverstand.

Leefbaarheid is geen product.

Zij ontstaat niet uit het samenvoegen van onderdelen.

En zij kan niet worden gegarandeerd door systemen.

Zij ontstaat uit afstemming.

Tussen mens, omgeving en betekenis.

Tussen gebruik, tijd en verandering.

Waar die afstemming ontbreekt, kan alles kloppen —

en toch ontbreekt leefbaarheid.

De consequenties

Leefbaarheid vraagt iets.

Niet in abstracte zin,

maar concreet en onontkoombaar.

Zij vraagt:

Aanwezigheid

De bereidheid om er te zijn.

Niet op afstand, maar in de werkelijkheid van de plek.

Continuïteit

Geen tijdelijke betrokkenheid, maar een proces over tijd.

Waarin verantwoordelijkheid niet ophoudt bij oplevering.

Gedeelde verantwoordelijkheid

Niet gedelegeerd naar systemen, contracten of rollen,

maar gedragen door allen die betrokken zijn.

Dit zijn geen bijkomende voorwaarden.

Zij vormen de kern.

Zonder aanwezigheid geen verbinding.

Zonder continuïteit geen ontwikkeling.

Zonder gedeelde verantwoordelijkheid geen draagvlak.

Het ontwijken

Juist deze consequenties worden structureel vermeden.

Niet expliciet, maar in de manier waarop processen zijn ingericht.

Politiek organiseert op afstand.

Marktwerking reduceert betrokkenheid tot transacties.

Ontwerp wordt gepositioneerd als autonoom product.

In al deze domeinen wordt gesproken over leefbaarheid,

maar worden de voorwaarden die haar mogelijk maken niet gedragen.

Aanwezigheid wordt vervangen door sturing.

Continuïteit door projectmatige afronding.

Gedeelde verantwoordelijkheid door verdeling van aansprakelijkheid.

Wat resteert, is een systeem dat leefbaarheid benoemt,

maar haar tegelijkertijd uitsluit.

Leefbaarheid en architectuur

Binnen architectuur wordt dit zichtbaar in het objectdenken.

Het gebouw wordt gezien als eindresultaat.

Als drager van kwaliteit.

Als iets wat, eenmaal gerealiseerd, zijn werk doet.

Maar leefbaarheid laat zich niet vastleggen in een object.

Zij ontstaat in gebruik.

In verandering.

In de tijd na de oplevering.

Wanneer architectuur wordt begrepen als proces, verschuift dit perspectief.

Het ontwerp is dan geen eindpunt,

maar een moment binnen een doorgaande ontwikkeling.

Niet alles wordt vastgelegd,

maar er wordt ruimte gelaten voor wat nog moet ontstaan.

Afstemming wordt daarmee geen stap in het proces,

maar het fundament ervan.

Conclusie

Leefbaarheid is gewenst.

Maar haar consequenties — aanwezigheid, continuïteit en gedeelde verantwoordelijkheid — worden structureel ontlopen.

Zolang dat gebeurt,

blijft leefbaarheid een woord.

Geen werkelijkheid.

44. ARCHITECTUUR in GEBRUIK

het dagelijks leven als maat

Inleiding

Architectuur wordt vaak begrepen als ontwerp, als vorm, als idee.

Maar in het dagelijks leven verdwijnt elke intentie naar de achtergrond.

Wat overblijft, is gebruik.

Niet als eindfase van het ontwerp,

maar als het moment waarop zichtbaar wordt of architectuur werkelijk ruimte laat voor het leven zelf.

In dat gebruik verschijnt iets wat zich niet laat voorschrijven:

de wens van de mens — niet als programma, maar als beweging, als handeling, als voortdurende afstemming.

Daar wordt zichtbaar wat werkt.

En wat niet.

Gebruik als ervaring — lichaam en zintuigen

Gebruik begint niet bij denken, maar bij ervaren.

Het lichaam beweegt, voelt, reageert — op licht, op maat, op temperatuur, op geluid, op nabijheid en afstand.

Daar, in die directe zintuiglijke ontmoeting, wordt architectuur werkelijk.

Een ruimte kan juist zijn ontworpen,

maar wanneer zij niet goed aanvoelt, wordt zij vermeden.

Of omgekeerd:

een eenvoudige ruimte kan zich openen, kan dragen, kan uitnodigen — zonder dat zij ooit als ontwerp is bedacht.

Daar blijkt dat afstemming geen abstract begrip is,

maar een fysieke realiteit.

Gebruik als ruimte — overgangen, drempels, nabijheid

Architectuur manifesteert zich niet alleen in ruimtes,

maar vooral in de overgangen ertussen.

De drempel, de deur, de rand, de patio, de straat —

daar verandert gedrag, daar ontstaat ontmoeting, daar wordt afstand of nabijheid bepaald.

Waar deze overgangen ontbreken of niet werken,

verliest ruimte haar betekenis.

Waar zij juist zijn, ontstaat vanzelfsprekendheid.

Gebruik toont niet de ruimte zelf,

maar hoe ruimte zich laat betreden, verlaten, verbinden.

Daar wordt architectuur leesbaar.

Gebruik als tijd — slijtage, aanpassing, transformatie

Geen enkele ruimte blijft zoals zij is ontworpen.

Gebruik laat sporen na — slijtage, toevoegingen, veranderingen, kleine ingrepen.

Wat ontworpen werd als vast, blijkt in de tijd beweeglijk.

Daarin ligt geen verlies, maar betekenis.

Waar architectuur deze beweging toelaat, ontstaat continuïteit.

Waar zij dat niet doet, ontstaat spanning — en uiteindelijk verval of ingrijpende correctie.

Gebruik is daarmee niet alleen wat er gebeurt,

maar ook wat zich ontwikkelt.

Architectuur die geen tijd verdraagt,

verdraagt het leven niet.

Gebruik als samenleving — gemeenschap, conflict, eigenaarschap

Gebruik is nooit individueel.

Ruimte wordt gedeeld, betwist, toegeëigend, verlaten en opnieuw ingevuld.

Daarin ontstaan gemeenschap en conflict — vaak gelijktijdig.

Wie gebruikt, neemt positie in.

Wie zich een ruimte eigen maakt, verandert haar betekenis.

Waar architectuur deze dynamiek ondersteunt,

kan een plek groeien.

Waar zij haar probeert te beheersen of te neutraliseren,

ontstaat vervreemding.

Gebruik laat zien dat architectuur geen object is,

maar een sociaal veld.

Gebruik als macht — wie bepaalt wat mogelijk is

Niet alles wat wenselijk is, is mogelijk.

Gebruik wordt begrensd — door regelgeving, door eigendom, door ontwerpkeuzes, door systemen die vooraf bepalen wat kan en wat niet.

Daar verschijnt de vraag naar macht.

Wie bepaalt hoe een ruimte gebruikt mag worden?

Wie sluit mogelijkheden af?

Wie laat ruimte?

In veel hedendaagse architectuur is gebruik niet vrij,

maar gestuurd.

Daar wordt zichtbaar dat architectuur niet alleen ruimte maakt,

maar ook gedrag begrenst.

Afstemming vraagt daarom niet alleen ontwerp,

maar ook het loslaten van controle.

Gebruik als economie — wat wordt toegestaan, wat niet

Gebruik is ook een economische realiteit.

Niet elke wens kan worden gerealiseerd,

niet elke aanpassing is toegestaan,

niet elke vorm van gebruik is rendabel of gewenst binnen het systeem.

Daar wordt zichtbaar dat waarde en gebruik niet samenvallen.

Wat economisch efficiënt is,

is niet noodzakelijk leefbaar.

En wat leefbaar is,

laat zich niet altijd direct vertalen in economische termen.

Gebruik legt deze spanning bloot.

Het toont waar economie ruimte geeft —

en waar zij haar beperkt.

Gebruik als falen — waar het niet werkt, wordt het zichtbaar

Misschien het meest directe inzicht ligt in het falen.

Waar architectuur niet gebruikt wordt zoals bedoeld,

waar zij wordt aangepast, genegeerd of verlaten,

wordt zichtbaar wat zij niet kan dragen.

Daar faalt niet de gebruiker,

maar het ontwerp.

Gebruik is daarmee niet alleen bevestiging,

maar ook kritiek.

Het laat zien waar architectuur geen ruimte laat voor het leven —

en waar zij daardoor haar betekenis verliest.

Traditie en moderniteit in gebruik

In het dagelijks gebruik verdwijnt het onderscheid tussen traditie en moderniteit.

Wat overblijft, is wat zich laat gebruiken.

Traditionele architectuur toont vaak een langdurige afstemming — gegroeid uit gebruik, aangepast in de tijd, gedragen door herhaling en ervaring.

Maar zij kan verstarren.

Moderniteit opent nieuwe mogelijkheden — licht, ruimte, techniek —

maar veronderstelt vaak een gebruik dat zich moet aanpassen aan het ontwerp.

Daar ontstaat spanning.

Waar gebruik wordt voorgeschreven,

verdwijnt de mogelijkheid tot afstemming.

Daarmee worden traditie en moderniteit geen tegenstellingen,

maar houdingen die zich in gebruik bewijzen — of ontmaskeren.

Slot

In het dagelijks leven verliest architectuur haar theorie.

Wat blijft, is wat zich laat gebruiken —

wat zich laat aanpassen,

wat zich laat bewonen zonder uitleg.

Daar verschijnt de wens van de mens,

niet als vooraf bepaald programma,

maar als iets wat zich vormt in de tijd.

Waar architectuur die wens niet kan dragen,

wordt zij gecorrigeerd, aangepast of verlaten.

Daar wordt zichtbaar dat architectuur niet begint bij vorm,

maar bij afstemming.

En dat afstemming zich niet laat ontwerpen,

maar alleen kan blijken — in gebruik.

Gebruik vraagt geen toestemming.

Het gebeurt — ondanks het ontwerp, of dankzij het ontwerp.

45. DE CRISIS van de AANDACHT

Wanneer wij spreken over de kwaliteit van onze gebouwde omgeving, gaat het gesprek meestal over duurzaamheid, energieprestaties, woningtekorten, circulariteit, biodiversiteit of kosten. Dat zijn belangrijke onderwerpen. Toch ontstaat steeds vaker het gevoel dat er iets anders ontbreekt. Iets dat zich moeilijk laat meten, maar wel ervaren.

Veel hedendaagse omgevingen functioneren technisch goed. Zij voldoen aan normen, zijn veilig, efficiënt en onderhoudsarm. Toch voelen zij vaak anders aan dan oudere omgevingen waarin minder technologie aanwezig was. Dat verschil is niet uitsluitend een kwestie van stijl of nostalgie.

Het heeft te maken met aandacht.

Niet aandacht als modewoord, maar als menselijke houding.

Het verdwijnen van de ontmoeting

Eeuwenlang was bouwen een directe ontmoeting tussen mens en materiaal.

De timmerman kende hout niet als product uit een catalogus, maar als een levend materiaal met eigen eigenschappen. Hij wist hoe het groeide, hoe het werkte, hoe het verouderde en hoe het zich liet verbinden. Hij gebruikte afgestemd gereedschap.

De metselaar kende steen en kalk.

De smid kende ijzer en vuur.

De stukadoor kende gips en water.

Niet omdat zij romantici waren, maar omdat hun vak daarom vroeg.

Materiaal was geen anonieme grondstof.

Materiaal was een partner in het maken.

In veel hedendaagse bouwprocessen is die relatie grotendeels verdwenen.

Materialen worden geselecteerd op prijs, beschikbaarheid, onderhoudsarmheid, levertijd of kleur. Dat zijn begrijpelijke overwegingen, maar zij vertellen weinig over de relatie tussen mens en materiaal.

Het materiaal wordt steeds vaker beschouwd als een neutraal object dat een functie moet vervullen.

Daarmee verandert ook de houding van de maker.

De vraag verschuift van:

"Wat vraagt dit materiaal?"

naar:

"Hoe krijg ik dit gemonteerd?"

De cultuur van het voldoende

Deze ontwikkeling is niet beperkt tot professionele bouwprojecten.

Juist in de dagelijkse verbouwing, de aanbouw, de schutting, de overkapping of het tuinhuis wordt zij zichtbaar.

Een korbeel wordt bevestigd met lange schroeven.

Een houten verbinding wordt vervangen door een metalen hoeklijn.

Panelen worden geniet.

Bevestigingspunten worden bepaald door gemak.

Materialen worden gecombineerd op basis van beschikbaarheid.

De vraag is niet langer hoe iets behoort te worden gemaakt, maar hoe iets snel en goedkoop gerealiseerd kan worden.

Functioneel werkt het meestal.

Constructief blijft het vaak overeind.

Maar er is een laag verdwenen.

Niet de technische laag.

De laag van aandacht.

Bouwcultuur en consumptiecultuur

Traditionele bouwculturen waren niet perfect.

Zij kenden fouten, beperkingen en soms slechte omstandigheden.

Maar zij bezaten een vorm van continuïteit.

Kennis werd doorgegeven.

Materialen werden begrepen.

Details hadden een betekenis.

Een verbinding was niet alleen een technische oplossing.

Zij was onderdeel van een groter geheel.

In de huidige consumptiecultuur is die continuïteit grotendeels vervangen door beschikbaarheid.

Wat vandaag verkrijgbaar is, bepaalt wat gebouwd wordt.

De wereldwijde markt levert een vrijwel onbeperkte hoeveelheid producten.

Daardoor ontstaat een merkwaardige situatie.

Nog nooit had de mens zoveel keuze.

En nog nooit leek zoveel van die keuze zo weinig samenhang te bezitten.

De catalogus vervangt de traditie.

Het product vervangt de kennis.

De ontzieling van materiaal

Misschien is dit de diepste verandering.

Materiaal wordt steeds vaker gezien als iets zielloos.

Een neutrale massa.

Een grondstof zonder eigen karakter.

Daardoor verdwijnt ook het respect voor de intrinsieke kwaliteiten van materiaal.

Niet alleen hout ondergaat dit lot.

Het geldt evenzeer voor steen, metaal, glas, aarde en water.

Hun betekenis wordt teruggebracht tot technische prestaties.

Hun aanwezigheid wordt gereduceerd tot een kostenpost.

Hun karakter wordt ondergeschikt gemaakt aan efficiëntie.

Het resultaat is een omgeving die materieel rijk lijkt, maar vaak arm is aan betekenis.

Energiewerking

Hier komt een begrip naar voren dat binnen NOVIOTECTO een belangrijke plaats inneemt: energiewerking.

Dit begrip verwijst niet noodzakelijk naar iets dat meetbaar is met instrumenten.

Het verwijst naar de werking die ontstaat uit de wijze waarop mens, materiaal, plek en handeling zich tot elkaar verhouden.

Aandacht speelt daarin een centrale rol.

Een zorgvuldig gemaakte verbinding draagt aandacht.

Een doordacht detail draagt aandacht.

Een passend materiaalgebruik draagt aandacht.

Die aandacht blijft zichtbaar aanwezig in het gemaakte.

Niet als ornament.

Niet als techniek.

Maar als een ervaarbare kwaliteit.

Veel mensen herkennen onmiddellijk het verschil tussen een omgeving die met aandacht is ontstaan en een omgeving die vooral het resultaat is van snelheid, gemak of kostenreductie.

Vaak kunnen zij dat verschil niet precies benoemen.

Toch voelen zij het.

De onzichtbare aanwezigheid van zorgvuldigheid

Zorgvuldigheid laat zich moeilijk meten.

Toch is zij overal zichtbaar.

In de plaats van een schroef.

In de keuze van een materiaal.

In een overgang tussen twee onderdelen.

In een verhouding.

In een detail.

Zorgvuldigheid vertelt iets over de relatie tussen maker en wereld.

Wanneer die relatie sterk is, ontstaat samenhang.

Wanneer die relatie verzwakt, ontstaat fragmentatie.

De gebouwde omgeving wordt dan een verzameling losse oplossingen.

Niet langer een samenhangend geheel.

Een wereldwijde ontwikkeling

Dit verschijnsel beperkt zich niet tot Nederland.

Het is zichtbaar in grote delen van de wereld.

De mondiale economie heeft een ongekende hoeveelheid producten voortgebracht.

Maar tegelijkertijd heeft zij vaak de afstand vergroot tussen maker, materiaal en gebruiker.

Massaproductie, wereldhandel en digitale consumptie hebben veel voordelen gebracht.

Toch hebben zij ook geleid tot een cultuur waarin het maken zelf steeds minder wordt begrepen.

Het product staat centraal.

Niet het proces.

Het resultaat staat centraal.

Niet de relatie.

Daardoor ontstaat een paradox.

De wereld wordt voller met spullen.

Maar leger aan betekenis.

De diepere crisis

Misschien ligt hier de werkelijke crisis van onze tijd.

Niet een tekort aan grondstoffen.

Niet een tekort aan technologie.

Niet eens een tekort aan woningen.

Maar een tekort aan aandacht.

Want aandacht is de basis van iedere vorm van afstemming.

Zonder aandacht verliest materiaal zijn betekenis.

Verliest vakmanschap zijn waarde.

Verliest architectuur haar werking.

En verliest de omgeving haar vermogen om werkelijk een plek te worden.

Buiten het bouwen

Daarom gaat dit verhaal uiteindelijk niet alleen over architectuur.

De crisis van de aandacht manifesteert zich ook in andere domeinen van het leven.

In relaties.

In opvoeding.

In onderwijs.

In cultuur.

In spiritualiteit

In ...seksualiteit.

Overal waar de ander niet langer wordt ontmoet, maar geconsumeerd.

Overal waar aanwezigheid wordt vervangen door snelheid.

Overal waar beschikbaarheid belangrijker wordt dan betrokkenheid.

Daar verschijnt hetzelfde patroon.

De vorm blijft bestaan.

Maar de diepte verdwijnt.

Misschien is dat wel de meest fundamentele opgave van onze tijd.

Niet méér produceren.

Niet méér bouwen.

Niet méér vernieuwen.

Maar opnieuw leren aandacht te geven.

Want waar aandacht aanwezig is, ontstaat afstemming.

En waar afstemming ontstaat, kunnen materie, mens en omgeving opnieuw betekenis gaan dragen.